

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

François Fejtö

1956 Macar İhtilali

B
BİLGE
KÜLTÜR
SANAT

B
BİLGE
KÜLTÜR
SANAT

François Fejtö
1956
Macar
İhtilali
İlk Antitotaliter İhtilal

Çeviren: F. Bülent Kocamemi

1956 MACAR İHTİLALİ

YAYIN NO: 473

1956 MACAR İHTİLALI

François Fejtö

Özgün Adı: 1956, Budapest, l'insurrection

© Patrick Artus / Marie-Paule Virard

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 16228

1. Basım, Ocak 2012

ISBN: 978 - 605 - 5506 - 73 - 5

Yayın Yönetmeni: Ahmet Nuri Yüksel

Baskı: Yayıncılık Matbaası

Litros Yolu Fatih San. Sit. No: 12/197-203 Topkapı

Tel: (0212) 612 58 60

Kapak Baskı: Şekil Ofset

Cilt: Yedigün Mücellithanesi

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 3 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İSTANBUL

Tel: (0212) 520 72 53 - 513 85 04 Fax: (0212) 511 47 74

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

1956 MACAR İHTİLALİ

İlk antitotaliter ihtilal

François Fejtö

Fransızcadan Çeviren
Fazıl Bülent Kocamemi

*Benim gözümde, kişiler gibi insan toplumları da
özgürlüklerine sahiplerse bir şeydirler.*

–A. de Tocqueville'den A. de Gobineau'ya

*Geçmişlerinde efendiyi oynamayı çok iyi bildikleri için
çağımızda esarete tahammül etmeye Orta Avrupa'daki
uluslardan daha az hazırıldılar.*

–E. M. Cioran

GİRİŞ

İlk Antitotalter İhtilal

Budapeşte’de bir değişiklik bekleniyordu ama bu derecede büyük bir patlama değil.

Yazarların, üniversite öğrencilerinin, gazetecilerin hareketliliğinden, Parti’ye karşı özgürce davranmalarından, 1948 yılından beri Macaristan’ı sarmalayan totaliter sistemin parçalanmasından ama hepsi de kanlı değil de lafta ve barışçı bir hava içinde kalan olaylar dolayısıyla hissedilebilirdi. Macaristan için, Polonya gibi, henüz zamanyken ihtilal değil reform isteyen entelektüellerin, iktisatçıların, rejimin memurlarının baskısı nedeniyle, olgunlukla boyun eğecek bir merkez komitesi tarafından tertiplenecek olan düzen değişikliği ve eşitlik, yukarıdan inme bir reform senaryosu düşünülüyordu. İtirazcıların ümidi, komünist Imre Nagy’nin hükümetin başına geri dönüşü, Sovyet Partisi’nin XX. Kongresi’nde ilan edilen ilkelere Macaristan’da uygulanmasıydı, bir kargaşa değil. 1956 sonbaharı başında, bir yenilik için mücadele eden yazarlar, sanatçılar, halkçılar arasında hiçbiri bir kıyameti, sert bir karışıklığı, kurumların tamamını sorgulamayı, hatta gittikçe azalan Sovyet baskısındaki orduya muhalefet etmeyi aklından

geçirmiyordu. Hiç kimse, Marx'ın ifade ettiği gibi, tenkit silahının silahla tenkidin yolunu açacağını, denetlenemeyen yığınların işe karışacağını, halkın figüran olmak ya da destek gücü olmakla yetinmeyeceğini, aksine söz sahibi olmayı büyük gürültüyle talep edeceğini düşünmüyordu.

Sadece uzak geçmişte değil yakın zamanda da meydana geleceği bilinen, kaçınılmaz bir şeye sahip, halk yığınlarının isyanı; gruplar, partiler, komplo teorilerince hazırlanmış ihtilaller oldu (Cezayir, Küba, Santa Domingo...). Macar İhtilali bunlar gibi olmadı. İhtilalci parti, komplo teorisi yoktu. Hazırlıksız, beklenmeyen, gözle görünmez, Doğu'da da Batı'da da kimse tarafından istenmeyen bir ayaklanmaydı. Başkan Eisenhower'a da Nikita Kruşçev'e de sürpriz oldu. Ne KGB ne de CIA'in parmağı vardı.

Birleşmiş Milletler'in Macaristan üzerine soruşturmasından da çıkan sonuç buydu: *"Komite, bütün olayları inceledikten sonra, Macar ayaklanmasının ulusal nitelikte ve son derece ani olduğu kanaatine vardı."*

Başkent aydınlarının, taşra öğrencilerinin heyecanı, genele yayılan bir fırtına haberinin ön emaresinin refakatinde değildi. *"Gürültü ve öfke"* Kossuth Meydanı ile Üniversite Meydanı arasındaki birkaç bin metrekare alanla sınırlanmış görünüyordu. Komünist partinin iki hizbi, Stalinciler ve Stalin karşıtları, milliyetçiler ve Moskovacılar, iktidar için kavga ediyorlardı. Macaristan bu kavgayı hayret ve biraz da şüpheyle seyrediyordu.

Sorunu özetlerken, *"Ayaklanmanın önlenemeyecek bir yanı yoktu. Zamanında Stalincilikten arınmalıydı."* diye yazmıştı Jean-Paul Sartre. *"Eğer 1955'te iktidar Nagy'ye bırakılsaydı,*

hatta Ekim 1956 başında davet edilseydi ayaklanma önlenmiş olurdu." Başka "eğer"ler de eklenebilir. Eğer Ernö Gerö, 23 Ekim akşamı, kışkırtıcı bir nutuk atmasaydı, eğer merkez komitesi gecikmeden toplantıya çağrılabilseydi... Eğer panik içinde Sovyetleri davet etmek yerine, göstericileri sakinleştirmeye gayret edilseydi vs. vs. Hakikaten, X. Charles'tan bu yana asla bir ayaklanma bu kadar aptalca kışkırtılmamıştır. Stalinleştirme kötüydü, ayaklanma değildi. Ama kötü ya da değil, patlayıverdi. Aniden, paradoksal, münferit, beklenmeyen durumlara neden olan yeni bir gerçek ortaya çıktı. Bir karabasandan uyanırcasına despotun üç yıl önce öldüğünü ve haleflerinin ona göre daha iyi niyetli olduklarını unutan Macar gençliği despotizme karşı ayaklandı. Ardından, bu tarz muharebeye hazırlıklı olmayan, ateş açmaktan ziyade korku salmak amacıyla gelmiş birkaç Rus tank birliğini göğüsleyen isyancı gençler, Macaristan'ın Sovyet İmparatorluğu'nun jeopolitik hareket sahası dahilinde olduğunu unutarak dünyanın en güçlülerinden biri olan orduyu yendiklerini sandılar. Dünyadaki sempati gösterilerinin koruması altında olduklarını sanarak gerçekten bağımsız ve özgürlükçü gibi teşkilatlandılar. Çekingen hatta köklü reformlarla yetinmeyip ulusal egemenliklerini ilan ettiler. Sadece daha sağlam oturtulmuş olduğunu düşündükleri ve kâğıttan kale olduğu ortaya çıkan siyasî sistemin yıkılmasını boşa harcamadılar, sanki Macaristan'ın sıfırıncı yılıymış gibi yeni demokratik kurumlar doğaçladılar.

Bundan önce de yetersiz polis güçleriyle çatışan ve isyana dönüşen gösteriler görülmüştü. Soğukkanlılıklarını kaybeden ve kendi düşüşlerini hazırlayan yetkililer görülmüştü.

Proletaryanın diktatörlüğüne karşı, saldırıyı yönlendiren işçiler görülmüştü: Kronstadt 1921, Berlin 1953, Poznan 1956. Şimdiye dek görülmeyen, başkentten taşraya bu kadar hızlı yayılan bir ayaklanmadır. Ulusal ve demokratik bir isyanı uygunsuz uluslararası konjonktürde en uç noktasına ve çılgınca sonuçlarına kadar iten ve cesaretle başkenti geçen bir taşra.

Sovyet tankları tarafından çabucak ezilen bu Macar İhtilali, olağanüstü karakteri nedeniyle çağdaş tarih öğretisine ilgi duyan herkesin dikkatini hak ediyor. Bizim çizdiğimiz şemaya uygun, "kurallara sadık" diyerek adlandıracağım ihtilallerden daha açıkça, Macarların alışılmamış ihtilali, yukarısı ile aşağısının, devletle toplumun, kurumlarla spontanlığın, resmî Macaristan ile gerçek Macaristan'ın tamamen ayrılmasını açığa çıkardı. Parti'nin, bakanlıkların, devletin, parlamentonun, polisin, ordunun, siyasî ve iktisadî idarenin, merkezî ve mahallî iktidarın bütün transmisyon kayışlarının, sendikaların, yığın teşkilatlarının, güçsüzlüklerini keşfettiği tuhaf bir hakikat zamanı. "Toplumsal bilinçaltı" kendisini sansür edenlerden kurtulur kurtulmaz siyasî mantıktan ziyade ortak halüsinasyonu ortaya çıkaran davranış ve çılgınlarla kendini gösterdi. Ve bu hayal görme, muharebeyi başlatan Budapeşte banliyösünün bıçkın delikanlılarından ciddi insanlara bulaştı. Halk dört gün boyunca özgür olduğunu sandı. Serbest kalmanın bir çeşit sarhoşluğu içinde, bağımsızlığının efsanesini salgiladı ve bu efsaneyi, mantıklı ve ılımlı insan olan ama dalgayı durduramadığı için kendini onun akışına bırakmayı ve bir kez daha halkından ayrılmaktansa onun içinde boğulmayı tercih eden Nagy'nin trajik kişiliğine dahil etmeyi başaramadığı sürece durmadı.

Stalincilik karşıtlığından kendini sorumlu tuttuğu için isyancıların yanında yer alan Marksist Macar felsefecisi György Lukács'ın bir gün dediği gibi, kaybedenler daima haksızdırlar. O kadar da doğru değil. Birçok mağlubun gözündeki ihtilal boşuna yapılmadı, çünkü, bütün halkın yüksek sesle yüreğindeki haykırmasını ve asırlık rüyasını ifade etmesini sağladı: Bağımsızlık, demokrasi, tarafsızlık. Muhakkak ki, 1956 Ekim kurumları ve fantastik fikir zenginliğinden itibaren kendi kendini yönetme ilkesinin geçerliliği Tuna'ya kadar ulaşması halinde Macarların gerçekleştirmeyi arzu ettikleri şeyler konusunda artık kimse yanılmayacaktır. Zaten galipler mağlupların cesaret ve kararlılığını dikkate almış olacaklar ki, ayaklanmanın en başarılı tarihçilerinden Miklós Molnár'ın kitabının adının "*La victoire d'une défaite*¹ (*Bir Yenilginin Zaferi*)" konmasına imkân sağladı. İsyan fikirleriyle ilgili olarak *efsane*'den bahsedeceğiz. Ama bu bazen ideolojileri aşarak yücelik katına yükselmek gibi görünecek. Ulusun geleneklerini, 1848, 1918, 1945 tarihlerinde sonuçlanmayan bağımsızlık ve özgürlük denemelerini hatırlayarak Macar ulusu, ihtiraslarının isyanı ve kardeşlik birliği içinde kendisiyle özdeşleşti. Kendi aslını buldu. Bu buluşmalar unutulamaz.

Gerçekçi bir bakış açısıyla, gerçekleşmesi mümkün olmayan ve düşmanlarına olduğu kadar dostlarına da sorun çıkaran güç oranlarının var olması durumunda hayallerinin peşinden giden halkların bilge olmadıkları düşünülebilir. Ama bugünün deliliğinin yarının bilgeliği olmayacağı da söylenmedi. Milovan Djilas, Macar İhtilali'nde "*Fransız ve Rus ihtilallerinden belki de daha az anlamlı olmayan şaşırtıcı yeni bir*

olay" derken abartmıştı. Sovyet müdahalesi ihtilal mantığının sonuna kadar gitmesini engelledi. Ama ona, tarafsız olan kısacık zaman zarfında şaşırtıcı bir yaratıcılığı ispat etti.

Tarihî Bağlam

Macar İhtilali'nin tarihî anlamı, Yalta Konferansı paylaşımından sonra Doğu ülkelerine zorla kabul ettirilen halk rejimlerinin derin sevimsizliğini gösterişli biçimde ispat etmesinde yatıyor. Bu yönde Batı kendini tebrik edebilir: Olay onun propaganda tezlerini tasdik ediyordu. Bu da hükümetlere yetiyordu. Amerikalılara göre Yalta anlaşmaları her zaman geçerliydi. O dönemdeki Amerika'nın Moskova büyükelçisi olan Charles Bohlen hatıralarında, 29 Ekim 1956 tarihinde, Devlet Bakanı John Foster Dulles tarafından, Sovyet yöneticileri Kruşçev, Bulganin ve Mareşal Jukov'a acil bir mesaj iletmekle görevlendirildiğini anlatıyor. Acaba bu, Macar İhtilali'ne yapılacak askerî bir müdahaleye karşı uyarı mıydı? Aksine Dulles, Sovyet yöneticilerine Macaristan'ın ya da herhangi bir uydularının Amerika'yı bir askerî müttefik olarak ilgilendirmediğini söylettirdi. Bunun anlamı şuydu: Macaristan sizin meselenizdir, biz burnumuzu sokmak istemiyoruz. Kruşçev rahatlamıştı ama bu rahatlatıcı davranış asilerde Amerikan silahlarının ele geçirildiğinden bahseden Sovyet propagandasını engellememişti. Aynı fırsatı değerlendiren Bohlen kendi adına konuşarak Kruşçev'e Stalin'in Doğu Avrupa üzerinde katı bir denetim uygulamakla muazzam bir hata yaptığını hatırlattı. Roosevelt ve Churchill'in tavsiyelerini dinleseymiş ve bu ülkelere Finlandiya'ya yapıldığı gibi davransaymış daha iyi olurmuş.

Kruşçev “*Belki de haklısınız*” dedi ve ekledi: “*Bütün hatalarına rağmen Stalin akıllı adamdı hatta dâhiydi.*” Ve bitirmek için, bütün zorluklara, bütün can sıkıcılıklara rağmen Sovyet hükümetinin siyasetini değiştirmeyeceğini ve liberalleşmeyi sürdüreceğini sözlerine ekledi.

Kruşçev’in gözünde Macar İhtilali, Tito ve Mao Zedong ile birlikte Doğu bloku ülkelerinde uygulamaya koymaya aşağı yukarı karar verdikleri reformlar yolunda bir kazadan başka bir şey değildi. Mareşal Jukov için mesele basitti: “Ayaklanma,” diyordu, “ihtilal karşıtı bir darbedir, belki de meşru sayılabilecek bir memnuniyetsizliğin suçlular tarafından istismarıdır.”

Dönemin Fransız Dışişleri Bakanı Christian Pineau bize “*John Foster Dulles, kurtuluş doktrini (rollback) ile, Doğu bloku ülkelerini cesaretlendirmekle hata yaptı, çünkü, gerçekte ABD onlar için ne bir şey yapabilirdi ne de yapmak istiyordu*” dedi. Fransa ve İngiltere’ye gelince, onların da Avrupa’ya karşı ABD’ninkinden farklı bir politikaları yoktu. Zaten ayaklanma patladığında iki ülke Süveyş harekâtı hazırlıklarına kendilerini kaptırmışlardı.

Macarlara göre, Süveyş olayı siyasî ve ahlakî bir felaketti. Siyasî felaketti çünkü, belli bir zaman sürecinde ABD’yi Sovyetler Birliği’nin objektif dostu gibi göstererek Batı’daki derin bölünmüşlüğü dünyanın önüne serdi ve aynı zamanda heyecanlı biçimde Batı yanlısı olan bir halkın isyanını Batı’nın pek önemsemediğini gösterdi. Ahlakî felaketti çünkü, Süveyş, Sovyetler’e, ordusu gerçek bir halk ayaklanmasını ezmeye hazırlandığı sırada halkların bağımsızlığının ve barışın koruyucusuymuş gibi yüksek sesle konuşmasına imkân sağladı. Zaten Christian Pineau “*Kremlin’in emredici tavırla*

*manevra yapması sayesinde, Sovyetler Birliği neredeyse her konuda kazanıyordu. Port Said başarısızlığının sorumluluğunu Amerikalıların üzerine atarak Atlantik Paktı'na kesin darbe indirmeyi başarmıştı. Ayrıca, övünülecek tarafı olmayan Budapeşte harekâtını dünya kamuoyu nezdinde ikinci sıraya atmıştı."*² diyerek gerçeği itiraf etmişti.

Süveyş ve Macaristan birbirine karışmıştı. Ruslar Eden'a atom bombası atmakla tehdit ettikleri telgrafi gönderdiğinde, İngilizler çok endişeliydiler. Pineau bana: *"İtiraf ediyorum ki ben, Sovyetlerin Macaristan'la işlerini yüklenmek niyetinde olduklarına inanmıyordum.... Tehditlerini blöf kabul ettim. Bilahare, Kruşçev alışılmış kaba doğru sözlülüğüyle benim fikrimi onayladı: Notamızı, dedi, Arapları bizim lehimize etkilemek için gönderdik. Bizi ilgilendiren, Amerikalıların Süveyş meselesinde çuvallaması ve dolayısıyla Atlantik Paktı'nı bölmeleri idi."* Nihayetinde Amerika'nın davranışı uzun vadede Fransa'nın NATO'dan ayrılması sonucunu doğurdu.

Fransız bakana yaptığı tekliflerin şahit olduğu aynı açık yüreklilikle Kruşçev, Macar dramının çözümünün (2 Kasım) arefesinde Brio'daki evine yaptığı ani ziyarette Mareşal Tito'ya da açıldı. Süveyş meselesi, Sovyet yöneticilerin fazla sevgi duymadığı Macaristan'ın kaderini belirlemek için elverişli şartları yaratıyordu. Ayrıca Tito'ya Macaristan'ın Batılılarla birlik olup iki kez Rusya'ya karşı savaştığını hatırlattı ve Sovyet ordusunun *"Rusya'ya karşı yeniden Batılı ülkeler safında yer almak istemesinden hoşlanmadığını"* ısrarla belirtti. 1956 sonbaharındaki Sovyet-Yugoslav görüşmelerinin ayrıntılı bir raporunu borçlu olduğumuz Yugoslavya'nın eski Moskova Büyükelçisi Miçunoviç *"Kruşçev bize açıkça Sovyet*

ordusunun Macaristan'a müdahale konusunda alınacak kararda bir numaralı unsur olduğunu söyledi" diyor.

Bu görüşmelerde Kruşçev Budapeşte hükümetinin düşmeden önce yaptığı tarafsızlık açıklamasını hiç kaale almadı. Onu, aslında hiçbir zaman söz konusu olmayan *"Macaristan'ı Atlantik cephesine kaydırmak"* istemekle suçladı. Müdahaleden önceki günlerde Kremlin Doğu bloku, Batı bloku (Belçika) ve üçüncü dünya ülkelerinden birçok heyeti kabul etti. Her ziyaret Sovyet yöneticilerine, uluslararası ilişkilerde barışçı bir ülkeyi yönlendirmesi gereken ilkelerin altını çizme imkânı sağladı: egemenliğe ve devletin bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmama, vs.

Kruşçev Macaristan'daki ayaklanmanın ihtilal karşıtı karakteri üzerine, olaylardan sorumlu olmakla suçlandığını bildiğini hissettiği ağırlıkta gürültü kopardı. Onu 1955'ten beri Macaristan'da sürdürdüğü kötü siyasetin sonuçları hakkında uyarmış olmalarına rağmen Yugoslav dostları bile, gerçek suçluların Kremlin'de oturduklarını düşünmekteydiler: Rákosi'nin yerine gelecek kişinin durumunu düzenlemek üzere Budapeşte'den gönderilen Mikoyan ve Suslov, doğru tavsiyeleri dinlemeden aşırı kararlar almışlardı.

Eğer Yugoslavlara göre isyanın asıl nedeni reformların uygulanmasındaki gecikme ve uygulamanın *"doğru ellere"* emanet edilmemesi ise birçok Doğu bloku yöneticisi, özellikle Prag, Bükreş ve Sofya'dakiler, Stalin'in suçlarını açığa çıkarak, Stalinsizleştirmeyi emrederek kifayetsiz muhterisi oynadığını söyleyen Enver Hoca gibi düşünüyorlardı. Bilhassa Macaristan'da olanlar için Enver Hoca, Kruşçev³ Rakósi'nin, *"O dürüst adam, iyi niyetlerle heyecanlanan komünist eski tüfeğin"*

otoritesini zayıflatmakla ve onun aydınların hareketini daha doğmadan bastırmasını engellemekle suçluyordu. Stalinsizleştirme, işte buydu sorumlu olan! Suçlu olarak seçilenin kaderini engellemek için birçok komünist hareket şefi tarafından politikasının başarısızlığı olarak yorumlanan Kruşçev gibi büyük manevracı olmak gerekiyordu.

Kruşçev bu zor günlerinde (belki de görüldüğü kadar ilgisiz kalmayan) Çinlilerin destek ve anlayışına güveniyormuş gibi görünüyordu. Şüphesiz onlar Stalin'in hatırası ile hesaplaşma tarzı konusunda hemfikir değillerdi. Ama Stalinsizleştirmenin bir yanı onları çok ilgilendirmişti: komünist partilerle devletler arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi. 1957 yılında hürriyeti seçen eski bir Polonyalı yönetici Seweryn Bialer sayesinde ele geçirdiğimiz 1955 Temmuz'unda yapılan bir Sovyet Merkez Komitesi toplantısının raporundan Stalin'in ölümünden hemen sonra Mao Zedong'un, generalin seleflerini *"büyük güç şovenizmi"* uygulamalarını terk etmeye ve iktidardaki diğer partileri astları gibi kullanmaktan vazgeçmeye davet ettiğini biliyoruz. Mikoyan, SSCB ile uyduları arasındaki siyasî ve iktisadî ilişkileri mahkûm ettiği bilgisi için Mao ile yaptığı bir sohbeti kaynak gösteriyor. Aynı toplantı esnasında, Molotov, Polonya'nın işlerine *"kaba ve kabul edilemez müdahalelerde"* bulunmakla suçlandığını görüyor. Büyükelçi Popov'un Varşova'da Polonya'nın yöneticisi gibi davranması hatırlanacaktır. Molotov'un gönderdiği diğer biri olan Profesör Aleksandrov, bu ülkenin entelektüel yaşamında aynı rolü oynuyordu. Profesör Nitchine bütün felsefe eserlerini denetliyordu, yoldaş Pankratova bütün tarih kitaplarını sansürden geçiriyordu. Kuzminov Polonya ekonomisi üzerinde hâkim durumdaydı...

“Bierut (Polonya Partisi eski başkanı) bir gün bana, büyükelçinin birçok kez kendisini emir vermek üzere uşağı gibi çağırdığını söyleyerek dert yandı” diyor Kruşçev’in Politbüro’dan meslektaşı Kaganoviç. Halbuki aynı sistem Macaristan’da da yürürlükteydi. Çinliler bu uygulamaları kabul edilemez buluyorlardı. Böylece, Merkezî Avrupa ülkelerindeki bu duruma paralel gelişmeyi büyük bir sempatiyle takip ediyorlardı. 1956 Eylül’ünde sırasıyla Polonya ve Macaristan partilerini temsilen Çin Partisi’nin VIII. Kongresi’ne giden Ochab ve Kádár, daha muhtar bir yönetim mevkii için Mao’nun mukaddes onayını aldılar. Ekim günlerinde, anti-komünist unsurlar nedeniyle işi başından aşkın hâle gelen Imre Nagy Pekin’in sempatisini kaybetti. O kadar ki, Sovyetler Polonya’daki hareketlere müdahale etmeye hazırlanırken onları vazgeçirten Çinliler daha sonra Macaristan’a müdahalede çekingen davranmaları karşısında onları teşvik etmiş olmakla övündüler. İki olayda da, Mao Zedong belirli bir tutarlılık örneği gösterdi. Moskova’nın vesayetinden mümkün olduğu kadar kurtulmuş, demokrasiye ve Batı’ya kaymaya mukavim komünist rejimler istiyordu. Ochab ve Gomulka’yı Kruşçev’e karşı destekledi –ve bunda yanılmadı– çünkü, Polonyalı yöneticilerin, halkın memnuniyetsizliğini Parti’nin otoritesini geri getirmeye ve Polonya’yı sosyalist birliğin içinde tutmaya yönlendireceğine inanmıştı. Ama Kruşçev’e Nagy’yi devirmesi için baskı yaptı çünkü, onun gözünde Nagy komünist rejimi ayakta tutacağı güvencesi vermiyordu. Bu güvence ancak komünist blokun temsilcisi sıfatıyla Sovyet askerî birliklerinin *“yardımı”* ile onarılabilirdi.⁴

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

4 Bkz. F. Fejtö, *Chine-SSCB, De l'Alliance au conflit*, Seuil, 1979.

Çin mantalitesi, Sovyetlerin Polonya ve 1956 Macaristan harekâtının derin nedenlerini mükemmel şekilde aydınlatıyor. (1981 yılında, sorunun verileri aynı olmayacaktır). İki ülkede, halk yaşamının demokratikleştirilmesi –sansürün kaldırılması, polisin ve bürokrasinin keyfilğine karşı kurumsal güvenceler aranması, sendikaların Parti’nin vesayetinden bağımsız kılınması, din hürriyeti, aydınlar sınıfının konumunun yükseltilmesi, tarımın özelleştirilmesi– Rus hâkimiyetine karşı ulusal yakınmaların, kültürün Ruslaşması ve geleneklerin ihlalinin açıkça ifade edilmesinden önce söz konusu olduğunun altını çizmek gerekir. Ulusal talepler (1968’de Çekoslovakya’da da böyle oldu), zaten kamuoyu sisteminde reform yapılması yönünde harekete geçtiği an Sovyetlerin ülkenin arzularına baskı yaptığı anlaşılınca daha güçlü olarak beliriyor. Tabiatıyla bu, milliyetçiliğin (belki de vatanseverlik demek daha doğru olacak) demokratik arzulardan daha önemsiz potansiyel bir güç olduğu anlamında değildir. Doğrusu bunun tersidir. Polonyalıların ve Macarların büyük çoğunluğunun Sovyetizmin derinliklerine karşı olduklarında ısrar etmek gereksizdir. Ama, ilk anda bakıldığında, SSCB’nin hayatî menfaatlerine zarar vermekten imtina edecek öncüler vatansever komünistler olan (iktidarın kumandalarını ellerinde tutanlar sadece onlardır) bir reform, yeni Sovyet siyasetinin istikametiyle uyushmaktadır. İkinci olarak, her türlü reforma karşı çıkan Parti mekanizmasının unsurları Kremlin’in desteğine güvenirlir. O zaman milliyetçilik –bilhassa siyasî tecrübesi olmayan üniversite öğrencisi gençlerde– diğer bütün taleplerin önüne geçer, demokratik hareketin baş aktörleri kamuoyu tarafından millî kahraman olmaya itirlirler. Yönetimindeki bazı “liberal”

unsurlarca yönlendirilen aydın hareketi, kendi dinamiğini kazanır: Yazarlar ve gazeteciler sansürden kurtulur, “revizyonistler” *işçi kurulları* teşkilatlanması fikrinin olduğu fabrikalarla irtibat kurar. Bu noktaya kadar olaylar, 1956 yazı ve sonbahar başı boyunca, hem Polonya’da hem de Macaristan’da şaşılacak derecede benzer biçimde yürür.

Öyleyse kamuoyu hareketi *Polonya’da Parti tarafından yönlendirilerek* bir çatışmayı önlemek yerine Macaristan’da kökleşiyor ve gerek *Parti’ye*, gerekse *Sovyetlere* karşı askerî müdahaleyi kışkırtacak kadar büyük bir halk ayaklanmasına dönüşüyor. Her iki ülkenin yöneticilerinde gözlemlenen zekâ, siyasî kapasite ve vatanseverlik farkının verilecek ilk cevap olduğuna inanıyorum.

Polonya’da, Stalinci Birinci Sekreter Bierut’un selefi Edward Ochab, Gomulka’nın kamuoyu ve Parti’nin büyük çoğunluğu tarafından arzu edilen çağrısının duruma hâkim olmasına imkân vereceğini tam zamanında fark etti. Mao’nun desteğini alarak, aslında şiddetle karşı olan Kremlin’i bu değişikliğin yarattığı fırsat konusunda inandırmayı başardı. Macaristan’ın da yedekte –ileride göreceğiz– vatansever ve liberal olarak kabul edilecek bir komünist yöneticisi var: Imre Nagy. Ama önce Rákosi, sonra onun halefi Gerö, dramatik ve karmaşık 23-24 Ekim gecesine kadar onun geri çağrılmasına kesinlikle karşı çıktılar. Polonya’da, aceleyle gelen Sovyet yöneticileri, sadece kamuoyu değil, silahlı kuvvetlerce de desteklenen, neredeyse yekvücut bir Merkez Komitesi (ülkenin denetimini tekrar ele alabileceği kesin olan bir yönetim) ile karşılaştılar. Macaristan’da, komünist yönetim çok bölünmüştü, saskınlık içindeki Parti çökmüştü, demokrasinin (yani, Sovyet terminolojisinde ihtilal karşıtlığı) zaferi

kaçınılmaz görünüyordu. Halbuki 1968 Çekoslovakya söz konusu olmadan önce “Brejnev doktrini” açıklanmıştı. Sovyetlere göre mahallî komünist partisinin “yönetici rolü”nün ayakta tutulması, müdahale etmeme ilkesini bilhassa üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerinde ihlal etmemesi şartıyla “sosyalist kazanımlar”ın mutlaka korunması gereken temel ölçütüydü. Sovyetler, bu ilkenin en gösterişli savunucusu idiler. Bütün görüntüsüne rağmen devirdiği komünist parti aslında en güçlü olandı, çünkü arkasında Sovyet ordusu vardı ve bunun ispat edilmesi gerekiyordu.

Dünyadaki Yankıları

Macar ayaklanması savaş sonrasının en büyük propaganda savaşlarından birine yol açtı. İsyan halindeki bu halkın, devasa Stalin heykelini devirirkenki ve ilerleyen Rus tanklarına molotof kokteylleriyle karşı koyan görüntüsü. Bütün medyalar tarafından yansıtılan bu görüntüler Batı dünyası kamuoyunu salladı. Sağ ve soldaki komünizm karşıtları bunu zaten iyice yer etmiş komünist rejimlerden hoşlanılmadığı düşüncelerinin teyidi olarak gördüler. Rusların ikinci ve kültürel müdahalesi Avrupa’nın her tarafında muazzam bir protestoya neden oldu. Üyelerinden bazıları Madariaga, Ignazio Silone, Raymond Aron, Albert Camus olan Kültür İçin Özgürlük Kongresi “Budapeşte’nin çok ağır suçu insanlığı komünizmden lanet ettirmiştir” açıklaması yaptı. Yalnız kalmış, sarsılmış komünistler savunmadaydı; böyle durumlarda hep yaptıkları gibi her yönden kuşatılmış Parti’nin vatanseverliğini harekete geçirdiler. Kanıtları Moskova tarafından temin edilmişti. Onlara göre, Imre Nagy ve grubunun uzun

zamandır kamuoyunu hazırlamakta oldukları *"ihtilal karşıtı bir ayaklanma"* idi. İsyan eski rejimi geri getirmek isteyen Horty taraftarı eski subaylar, kulaklar, Kardinal Mindszenty, büyük toprak sahipleri tarafından yönetilmekteydi. Sovyet askerî birliklerinin ilk geri çekilişinden sonra bu unsurlar, yüzlerce hatta binlerce komünisti öldürerek gerçek bir beyaz terör estireceklerdi.

Batılı Komünist Parti sıralarında bile birçok aydın bu resmî açıklamaları kabullenmekte güçlük çekiyordu. Maurice Thorez'in dediği gibi birçoğu *"düşmanın baskısına"* boyun eğiyordu. *"Macaristan'daki gibi bir meselede bir saniye dahi tereddüt edecek tek işçi olamaz"* diyordu Fransız Komünist Partisi başkanı. Bundan amacı, yeteri kadar suçlanmış aydınlara proleter bakıştaki doğuştan eksikliklerini ustalıkla hatırlatmaktı.⁵ Ama bu kez yöntemde başarılı olamayanlar çıktı. Annie Kriegel'e göre *"1956, komünist eylemin uzun süreci içinde hayatî bir tarihtir ve bir başlangıçtır."*⁶ Michel Winock⁷ *"Sovyet tanklarının müdahalesi sosyalizmin anavatanının kutsallığını kaldırmıştır ve komünizmi tek sıfatlı yapmıştır."* diye yazıyor. Aynı tarihçiye göre, Macar İhtilali *"ilerici"* fenomenin çanlarını çaldı. En tanınmış eski dava arkadaşlarından Louis de Villefosse, Jean Cassou'nun⁸ önsözünü yazdığı *"L'œuf de Wyazma"* adlı kitabında Sovyet birliklerinin Macaristan'a girişinin komünistler ve sempatizanları arasında yükselttiği dalgaları canlı ve heyecanlı biçimde

5 Bkz. Claude Roy, *Somme toute*, Gallimard, 1976.

6 A. Kriegel, "Les P.C. occidentaux: Le retour de l'histoire" 1956 *Varsovie-Budapest. La Deuxième révolution d'Octobre* P. Kende ve K. Pomian tarafından toplanmış metinlerin içinde, Seuil, 1973.

7 *La gauche nouvelle*, Éditions France, 1966. www.franctext.org

8 Julliard, 1962.

anlatıyor. Kişisel ve toplumsal protestolar artıyordu. *Le Figaro* Pierre Emmanuel'ın, Louis-Martin Chauffier'nin, Stanislas Furnet'nin, Pierre Gascar'ın açıklamalarını yayınladı. "Sağ, durumu istismar ediyordu; sol yönünü kaybetmişti." Üstelik, altında Sartre'ın, Claude Roy'nın, Roger Vailland'ın imzaları bulunan açıklamasında "Macar halkının bağımsızlık iradesini kırmak için tanklar ve toplar kullanılmasını suçlayan" bir beyanname yayınladı. Daha sonra, Simone de Beauvoir, Pierre Bost, Jeannine Bouissounouse, Michel Leiris, Claude Morgan, Marcel Péju, Jacques Prévert, J.F. Rolland, André Spire, Roland Schwartz ve Vercors protestoya katıldılar. Bunun ardından, J.F. Rolland Parti'den ihraç edilirken Roy, Vailland ve Morgan kamuya açık kınama aldılar. Hepsinin arasında en ilginç olanı Sartre'ın durumudur. Gerçekten de, "Mains Sales (Kirli Eller)"in, seçici vicdanın ve özgürlüğün sembolü olmak isteyen yazarı, Stalinizmin, terörün ve sistemli yalanın şahikasına ulaştığı dönemde komünizmi seçmişti. Yani, Prag'daki Slansky Davası'nın, Paris'te Marty ve Tilon'un tasfiye edildiği, "beyaz gömlekliler"in tutuklandığı ve Moskova'daki ilk Yahudi düşmanlığı alevinin parladığı 1952'de. Parti ile Sartre'ın barışması Moskova'ya yapılan birçok yolculukla ve 1956 yılında istifa ettiği Fransa-SSCB başkanlığına seçilmesiyle sonuçlandı. Ama Sartre bu yılın başında, *La Révolution et ses Fétiches* adlı eserinde PCSU'nun XX. Kongresi'nde tasdik edilen Stalinizmin tenkidini çizen Pierre Hervé'yi sersemletmişti. Sartre Hervé'yi "Tarihe kapılan Komünist Partisi olağanüstü bir toplu zekâ göstermektedir; ender olarak yanılır; yapılması gerekeni yapar." demekle suçluyordu. Bu kez, Parti'nin yenilmezliği fetişist inancı darbe aldı. Yoksa bir kez daha mı Sartre anlamıyordu?

Komünist Parti'nin haftalık yayın organı *France Nouvelle*'de Roger Garaudy onu Macaristan'da "*karşı koyuculuğun ve faşizmin saldırısına açık bir iklim*" yaratan "*sınıflar arası ilişkileri ve sınıf mücadelesini göremeyecek kadar gururlu bireyciliği nedeniyle körleşmiş*" olmakla suçluyordu.

Sartre direndi.⁹ 8 Kasım'da *L'Express* dergisinde "*Macaristan'daki katliamı açıklamayan ya da açıklayamayan dostu Sovyet yazarları ile ilişkilerini üzümlere ama tamamen kestiğini*" ilan etti.

Ne var ki, birçok komünistin ve dava arkadaşının hoşnutsuzluklarını ifade etmek hususunda sonuna kadar gitmekte zorlandıklarını söylemek gerekiyor. Böylece Vercors 22 Kasım 1956 tarihli *Nouvel Observateur*'de komünistlerle köprüleri atmayı reddettiğini açıkladı. Résistance'tan çıkan ve Komünist Parti denetimindeki Ulusal Yazarlar Komitesi Yürütme Kurulu, tutuklanan Macar yazarlar lehine davranırken, "*Aşağıda imzası bulunanlar... Macaristan olaylarını yorumlarken derin ayrılıklar yaşadık*" formülünü uygulamaktan ileriye gitmedi. Aralarında Picasso'nun, Pignon ve Hélène Parmelin'in bulunduğu on kadar komünist aydın, Komünist Parti (KP) Merkez Komitesi'ne yaptığı açıklamada "*Macaristan hakkında verilen bilgilerin fakirliği*"nden yakınıyordu.

9 Bkz. Simone de Beauvoir'ın eserinde, *La Force des Choses* (Gallimard 1963 sayfa 383-384) Polonyalı dostlar (komünist) eşliğinde benim evimde geçirilen akşam ve Sartre'in öncelikle Macar ayaklanmasının bir "karşı-ihtilal" olmadığına, ikinci olarak bunu sonlandırmak için tankları davet etmek yerine serbest seçimlerin yapılmasının daha iyi olacağına inandırıldığı anlatılırken. Bilahare, Sartre benim *La Tragédie hongroise* (Sartre'in ek bölümdeki yazısına bakın) isimli kitabıma önsöz yazmayı kabul etti ve *Le Temps* ve *Mediapress* dergisinin çıkartılacak bir özel sayısının 1956 yılı Macar yazarlarına hasredilmesini önerdi.

1957 Ocak ayındaki Ulusal Yazarlar Komitesi Genel Kurulu toplantısında, uzun süren sert tartışmalar sonunda Sartre tarafından bile kabul edilen, içinde *kınama* ve *hoşnutsuzluk* sözcüklerinin yer almadığı sarih olmayan bir açıklama yaptı. Bu sırada Port Sait saldırısının KP'nin (ve Kremlin'in), suçlu durumundan suçlayan durumuna geçmesine yaradığı bir gerçektir. Dominique Desanti *Les Staliniens*¹⁰ isimli kitabında şöyle yazıyor: “5 Kasım'dan itibaren, Fransız Komünist Partisi'nin Süveyş'e karşı çıkmak yerine Macaristan'dan bahsediyor olması kötü intiba bıraktı.”

Buna rağmen yoğun istifalar oldu ve yalnız tek tek aydın kişiler için değil (% 25'i) Fransız aydınlar sınıfı için de 1956 tartışmasız kopma noktası oldu. Bir beyin göçünden bahsedilebildi: Jacques Monod, Jean-Toussaint Dessanti, Jean-Pierre Vernant, Emmanuel Leroy-Ladurie, François Furet ve Denis Richet ipleri kopardılar. Budapeşte'nin ve Varşova'nın “revizyonist” fikirleri, Edgar Morin, Kostas Axelos, Jean Du-vignaud ile birlikte *Arguments* grubuna ilham verdi. Claude Lefort ve Castoriadis *Socialisme ou Barbarie* dergisinde İşçi Kurulları hareketinin, ayaklanma sırasında önce Polonya'da, sonra da Macaristan'daki gelişmelerindeki gibi bir teori geliştirdiler. Onlar burada ayaklanmanın “*esas unsuru*”nu görüyorlardı. Ayrıca bu, Tito'nun ideoloğu Edouard Kardelj'in düşüncesiydi: “*Macar işçi sınıfı iktidara giden gerçek yolu işçi kurulları kurarak buldu*” diye yazıyordu.¹¹

Macar İhtilali aynı zamanda İngiltere'de de hareketlenmeye neden oldu. Aralarında, asilerin lehine röportajlar yayımlamayı reddeden *Daily Worker*'in muhabiri gazeteci Peter

10 Fayard, 1975. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

11 Sosyalizmin gelişiminin çağdaş sorunları, Kasım 1956.

Fryer'ın bulunduğu, mevcudun üçte birinden fazlasını meydana getiren on bin üye KP'yi terkettti (Fryer, bilahare Macar trajedisi üzerine bir kitap yazdı). Bu arada, İngiliz KP'sinden ayrılanlardan biri olan P. Cadogan, "*İngiliz KP'sinin gerçek gücü, ona sendikalarda sandalye kazandırmaya yarayan gereçtir. Bunların işçi müşterileri dış olaylardan az etkilenmiştir*" açıklamasını yaptı.¹² Parti'den kaçan aydınlara gelince, bir kısmı yeni solun muhtelif gruplarına katıldılar.

İtalya'da, 1956'nın en önemli siyasî etkisi, KP'nin Pietro Nenni'nin Sosyalist Parti'sinden ayrılması oldu. KP yöneticilerine gelince, olayı açıklamak için Palmiro Togliatti, Maurice Thorez ya da Etienne Fajon'dan daha bir incelik örneği verdi. Ama çıkardıkları sonuç aynıydı: Sosyalizmin kurtarılması ve bütün Macar halkının ayrılması engellenmek isteniyor idiyse Sovyet müdahalesi kaçınılmazdı. *Rinascita*'da Mart 1957 yılında yayımlanan makalede Togliatti, sistemi artarak tenkit etmeleri neticesinde denetleyemedikleri bir fırtınaya sebep oldukları gerekçesiyle Macar aydınlarını *sorumsuzlukla* suçladı. İtalyan Komünist Partisi'nden bazı aydınlar ayrıldılar ve Parti'nin SSCB ile dayanışma meselesi itibarının yükselmesine hiç yaramadı.

Doğu bloku ülkelerine gelince, Romanya (özellikle Macar azınlığın yaşadığı Transilvanya bölgesi), Çekoslovakya ve Doğu Almanya birkaç gençlik ve üniversite öğrencileri gösterilerine şahit oldularsa da bunlar hızla bastırıldı. Bükreş ve Prag yetkilileri, Romenlerin ve Çeklerin Macar milliyetçiliğine ve hâkimiyetine duydukları geleneksel nefrete başvurdular. Buna mukabil Polonya'da sempati serbestçe sergilendi. 24 Ekim'deki dayanışma gösterisi az kalsın isyana dönüşüyordu.

Polonyalılar Macar yangınına ateşleyen kıvılcımın Varşova'dan hareket ettiğini biliyorlardı. Gomulka'nın aynı Tito gibi müdahalenin gerekliliğini kabul ettiği muhakkaktı. Ama kamuoyu sarsılmıştı. Çünkü, öncelikle bol miktarda ve doğru olarak bilgilenmişti. Budapeşte'deki dokuz Polonyalı muhabir, ki biri Parti gazetesindendi, gazetelerine tarafsız raporlar gönderiyorlardı. Hepsi isyan lehinde olsalar da halkın şurada burada yaptığı mahkemeler ya da gerçek anlamda gerici unsurların mevcudiyeti gibi dekorun diğer yüzünü de göstermekten kaçınmıyorlardı. Bielecki'nin, Kaminski'nin, Adamiecka'nın makaleleri halka, Polonya'nın mucizevi olarak kurtulduğu dramın karmaşıklığını gösteriyordu. Polonyalıların şahitlik ettiği ve özellikle akılda kalan husus, Sovyet müdahalesinin arefesinde siyasî hayatın durgunluk kazandığının, halkın işbaşı yapmak temayülünün, Nagy hükümetinin itibarının güçlendiğinin gözlemlenmiş olmasıdır. *"Burada, halk demokrasisinin temel kazanımlarının ilginç sentezini gözlemleyebiliriz... Çok partili bir rejim, basın özgürlüğü ve liberal demokrasilerdeki diğer özgürlükler."*

Çin, Macaristan olaylarının en geniş yansıdığı ülke oldu. Yine 1981 yılında Çin kamuoyunun Polonya'da hür sendikaların yaratılmasına heyecanla tepki verdiği doğrudur. Mao Zedong, 1957'de yayımladığı *"Halkın bünyesindeki somut zıtlıkların düzenlenmesi"* adlı raporunda *"Macaristan'da olayların başlaması, ülkemizde bazılarını sevindirdi. Benzeri olayların Çin'de de meydana gelebileceğini, binlerce ve binlerce insan kalabalıklarının sokağa ineceğini ve halk iktidarına karşı ayaklanacağını ümit etmeye başladılar"* diye yazıyordu.

Başkaları, diye ekliyordu Mao, Macar meselesinde mütereddit kaldılar; *"çünkü, somut bir uluslararası durum karşısında*

hangi yöne gideceklerini bilmiyorlar”... “Bizim halk demok-rasisi sistemimizde, örnek verirse, çok az özgürlük olduğunu, halbuki Batılı parlamenter demokrasilerde daha çok özgür-lük bulunduğunu sanıyorlar”. Raporunun başka bir bölü-münde Mao “*Macaristan olayları aydınlarımızdan bazıla-rında tereddütler uyandırdı ama onlar karışıklık yaratmadı-lar*” diyordu. Neden? “*Bunun nedenlerinden biri, sonuç itiba-riyle ihtilal karşıtlarını ortadan kaldırmamızdır.*” Gerçekten de 1956 yılında Çin’in kuzeyinde grevler yapılmıştı, sonra birçok üniversite kentinde öğrenci gösterileri olmuştu. Her ikisinde de Mao’nun özel emriyle yetkililer öğrencilere karşı uzlaştırmacı davranmışlardı. 1957 ilkbaharında Mao “Yüz çi-çek” kampanyasını başlattığında, bir Macar muhabirin not ettiği gibi, aydın toplantılarının atmosferi, SSCB’deki XX. Kongre sonrasında yapılan tedbirli, düzenli ve iyice çerçeve-lenmiş toplantılara nazaran 1956’daki Polonya ve Macaris-tan’daki toplantılara benzedi. Çinli üniversite öğrencileri ve öğretim üyeleri aynı taleplerde bulunmak için sıklıkla Varşo-va ve Budapeşte’dekileri kaynak gösteriyorlardı. Mao, aydın-lar çoğunluğunun antitotalitarizmine karşı tedbir almasına yarayan denetimli liberalizm başarısızlığından sonra, güç-lendirilmiş baskı politikasını benimseyerek hedefe atışını düzeltti. Netice itibariyle komünist partiler Macar ayaklan-masından acı ders çıkardılar. Moskova’da gerçekleşen 1957 Kasım Komünist Partiler Konferansı bu dersi şöyle yorumla-dı: “*Esas tehlike revizyonizmdir*”, yani özgürleşme ve komü-nizmin demokratlaşması eğilimi. İdeolojik hazırlık yapılmadan karşı ihtilal olamayacağı ispat edildiğine göre, dikkatleri kültürel alanda yoğunlaştırmak gerekirdi. 1956’nın galibi sansürdü. Ve revizyonizmin geri dönüşünün –1968 Prag ilk-baharı– sansür bozgunuyla oluşması tesadüf değildir.

HIC INCIPIT TRAGOEDIA

23 Ekim 1956 Budapeşte: Rahatlıktan Patlamaya

23 Ekim sabahı, Budapeşte gazetelerde yansıyan canlı bir huzur ortamında uyanır. Stalinsizleşmeyle açılan siyasî krizin çözülmesi elle tutulacak mesafedeymiş gibidir.

Daha sonra Macar ayaklanması Polonya'da başladı denilebilecektir. Gerçekten de hafta boyunca –15 Ekim'den 22 Ekim'e kadar– bütün Macaristan, nefesini tutmuş, bakışlarını köklü değişikliklerin tamamlandığı –askerî müdahale tehdidine rağmen hiç ateş açılmadan– Varşova'ya dikmişti. Halbuki başlangıçta Macar kamuoyu Polonya'nın istediği ve dramatik Ekim günleri boyunca elde ettiği tedbirlerin aynısını talep ediyormuş görünüyordu: tamamı sosyalist düzen içinde kalmak kaydıyla Stalinizmin kesin reddi, Sovyet birliklerinin çekilmesi, demokratikleşme, ekonominin düzeltilmesi sözü, bağımsızlık.¹³

İhtilalciliğin bulaşması Imre Nagy'nin kişiliğinin Gomulka'nın kişiliğine benzetilmesi ile kolaylaştırılıyordu. Ayrıca her ikisinin huyları ve yönelimleri son derecede farklıydı;

13 Bkz. F. Fejtö, *Histoire des Démocraties Populaires, Après Staline, Le Seuil* 1969 Bölüm V. "Les Révolutions d'Octobre".

popülist, vatansever eğilimliydiler; ikisi de Stalin zamanında ve Stalinciler tarafından itilip kakılmıştı. Aslında öngörülen senaryo daha basitti. Belgrad'dan dönmesi beklenen Parti başkanı, Macar Ochab'ı Gerö, kendisi dahil bütün Stalincilerden kurtulmasını sağlayacak olan Merkez Komitesi'ni acilen toplayacaktı. Bilahare halkın davetlisi, Macar Gomulka'sı Imre Nagy, kumanda kollarını ele geçirecekti. Uzun zamandır Macaristan için talep ettiği (bilhassa, 1955 ve 1956 yıllarında zoraki uzaklaştırılması nedeniyle Merkez Komitesi'ni bombaladığı Siyasi Hatıralar'da) sosyalizme giden yolu Macarların seçmesi hakkını ilan edecekti. Ülkeyi işçilerin, köylülerin, aydınların meşru taleplerini dikkate alacak olan, ekonomik toparlanmayı hesaba katacak bir programa tabi tutacaktı. Nihayet, Temmuz ayında kovulan despot Mátyás Rákosi'den ve 1949-1953 terörü sorumlularından hesap sorma kararını açıklayacaktı.

Bunları takiben her şey düzene girecekti, Macar sosyalizmi ulusal birlik iklimi içinde başlayacaktı. Rakoşiciliğe muhalefetin açıkça tertiplendiği, üyelerinin çoğu pişman olmuş komünistler arasından seçilmiş Yazarlar Birliği'nin, Petöfi Derneği'nin, Gazeteciler Birliği'nin düşüncesindeki gelecek tablosu böyleydi. Sosyal açıdan daha az homojen olan üniversite öğrencileri camiasında daha köktenci farklı seslerin 23 Ekim arefesinde kendilerini gösterdiği de bir gerçektir.

Eğitim bakanının okullarda zorunlu Rusça derslerinin kaldırılacağı ve talep edilen başka reformların yapılacağını ilan ettiği 19 Ekim tarihine kadar öğrencilerin hareketliliği olumlu sonuçlar vermişti. Bu kararların ilanı, başta Szeged olmak üzere bütün Macaristan'da gösterilerle karşılanmıştı. Ülkenin ikinci büyük kenti Szeged'de, 20 Ekim'de, birkaç yüz

üniversite öğrencisi, *Macar Kolej ve Üniversite Öğrencileri Birlikleri Federasyonu* adlı, Parti'den bağımsız bir teşkilat kurmaya karar verdiler.

Szeged'de alınan kararın haberi 22 Ekim sabahı Budapeşte'ye ulaştı ve Siyasal Ekonomi, Felsefe ve Tıp fakültelerinden farklı öğrenci grupları gün içinde toplanmaya karar verdiler. Bu toplantılar sırasında öğrenciler Polonya gençliği ve işçileri ile dayanışma içinde olduklarını açıkladılar.

En kararlı toplantı belki de Politeknik Üniversitesi'nde yapıldı. Çok resmî gençlik teşkilatının (D.I.Sz.) icra komitesi, Szeged'de kurulan Federasyon'a verilen desteği ayaklarının altından çekmek amacıyla, 22 Ekim saat 15:00'te kitlesel bir toplantıya davet çıkardı. Toplantı matbu davetiyede listelenen ve tamamen üniversiteyi ilgilendiren özellikte bazı talepleri inceleyecekti: kamu ulaşım araçlarında, okul kitaplarında indirim, üniversite kantinlerindeki gıda maddelerinin iyileştirilmesi, vs. Üniversitenin büyük amfisinde hocalar ve Parti sekreterliği üyeleri ile birlikte dört, beş bin kadar öğrenci bulunuyordu. Toplantı 23 Ekim sabahının erken saatlerine kadar sürdü. Akşam saatlerinde bir miktar işçi de toplantıya katıldı.

Başlangıçta, tartışmalar sadece pratik talepler üzerineydi: Marksizm-Leninizm üzerine daha az ders, Rusça ile eşit düzeyde Almanca, İngilizce ve Fransızca.

Müteakiben salonda daha büyük meselelerin tartışılmasını talep eden sesler yükseldi. Bir üniversite öğrencisi, Polonya'da Gomulka'nın ihtilal değil evrim yapılmasını arzu ettiğini ama SSCB'nin Varşova civarına zırhlı birlikler yerleştirerek buna karşı çıkmayı denediğini anlattı. Polonya hareketle alkışlandı. Kalabalık öğrenci grubu Macaristan'da da

demokrasinin yerleştirilmesini istediğini haykırdı. Bu teklif, öğrencilerin 1848 ihtilali ruhuna uygun bir demokrasinin kurulmasını hedef alan programı kabul ettikleri ve bunu hükümete sundukları sırada yapıldı. Katılımcılar Imre Nagy'nin yönetimi ele almasını ve yeni hükümetin, Macar halkına BM anlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne uygun olarak teminat vermesini istediler.

Sovyet birliklerinin gitmesini ilk olarak isteyen, komünist gençlik başkanlarından biri oldu, çünkü *"Bu birlikler Macaristan'da kaldıkça ülke emperyalist despotluğun hâkimiyeti altında kalacağından arzu edilen siyasî evrim gerçekleşmeyecekti."* Yazarlar Birliği'nin bir temsilcisi, komünist şair Zoltán Zelk, ertesi gün –ayın 23'ü– Birlik'in, 1848-1849 yıllarında Avusturya ve Ruslara karşı Macarların yanında savaşan Polonyalı General Joseph Bern'in heykeli önünde bir anma töreni tertiplenmesini önereceğini haber verdi. Yazarların niyeti, Polonya'nın bağımsızlık mücadelesi şerefine bir çelenk bırakmaktı. 22 öğleden sonra Macar Yazarlar Birliği Polonya'daki kardeş teşkilata şu sözleri içeren dikkatli bir mesaj gönderdi: *"Gençliğimizin ve çalışan halkımızın Polonya olaylarında özüksediği heyecanı, sosyalizmin demokratikleşmesine doğru ilerleyen yürüyüşü geciktirmeye veya durdurmaya çalışmak amacıyla istismara yönelik her türlü kışkırtmayı şiddetle tesirsiz kılacağız."*

Öğrenciler daha az tedirgindi. Fırsatı değerlendirerek bir kitlesel gösteri tertipleyerek diğer üniversitelerin öğrencilerini ve fabrika işçilerini kendilerine katılmaya çağırmaya karar verdiler. Hocaları onları tedbirli olmaya davet ederek şu açıklamayı yaptılar: *"Sessiz bir gösteri istiyoruz. Çünkü, sadece sessiz, huzurlu ve düzenli gösteriler hedefimize ulaşmamızı"*

sağlar.” Öğrenciler bu hedeflerin başlıcalarını 16 maddede topladılar: Sovyet askerî birliklerinin ülkeden gitmesi (öğrenciler Macaristan’ın Varşova Paktı ile yaptığı anlaşmadan habersiz görünüyorlar), Parti yöneticilerinin gizli oyla militanlar tarafından seçilmesi (büyük çoğunluğu Parti üyesi olmayan öğrencilerin böyle bir talepte bulunması tuhaftır); hükümetin yoldaş Imre Nagy başkanlığında yenilenmesi ve Stalin-Rákosi sempatizanı bütün yöneticilerin gönderilmesi; Mátyás Rákosi, Mihály Farkas ve yandaşlarının halka açık yargılanması; gizli oyla ve birçok partinin katılımıyla genel seçim düzenlenmesi; işçilere grev hakkı; Sovyet-Macar anlaşmalarının gözden geçirilmesi ve düzeltilmesi; yabancılarla ticari ilişkilerle ilgili raporların yayımlanması ve Macaristan’ın ödediği tazminatın kesin miktarının açıklanması; uranyum yataklarının işletilmesi ile Ruslara tanınan haklar hakkında bilgi verilmesi; asgari ücret güvenceli yeni ücret ayarlamaları; ekonomik ve siyasi davaların gözden geçirilmesi, suçsuzların iade-i itibarı; yeni öğrenci teşkilatı için yüksek tirajlı bir günlük yayın yaratılması.

Öğrenciler ayrıca, *“Stalinci despotluğun ve siyasi baskının simgesi”* olan devasa Stalin heykelinin mümkün olan en kısa sürede kaldırılmasını, yerine 1948-1949 hürriyet şehitlerinin anısına bir anıt dikilmesini ve ayrıca, *“Macar halkına yabancı”* devlet armasının Kossuth armasıyla değiştirilmesini istediler.

Nihayet on beşinci maddede üniversite öğrencileri, ulusal bağımsızlık hareketi dolayısıyla Varşova ve Polonya gençliği ve işçileriyle dayanışma içinde olduklarını bildirdiler.

Öğrencilerin bu gösterisinde dikkati çeken husus, buraya varan tartışmanın, rejimin temelleriyle uyuşan talepleri çerçevelemek ve yönlendirmek isteyen Partili memurların

himayesinde olmasıdır. Bu arada mekanizmanın adamları denetimi ellerinden kaçırdılar, kafalar kızıştı, çok partili sistemin getirilmesi, sansürün kaldırılması ve SSCB ile ilişkilerin gözden geçirilmesi yani neredeyse ayaklanmanın bütün temel talepleri ile istekler köktenleşti.

Üniversite öğrencilerinin talepleri, komünist gençlik teşkilatının vesayetinde bulunan ve 1956 yazında halkın çoğunluğu tarafından gitgide daha çok takip edilen bir dizi siyasi tartışma düzenleyen Petöfi Derneği isimli başka bir karşı çıkış yuvasının yöneticileri tarafından aynı anda düzenlenen programdan çok uzak düşüyordu. Derneğin programı bizim *ulusal komünizm* diyebileceğimiz çerçeve içinde kalıyordu. Basık grubu olarak davranan, Parti'nin rolüne saygılı, Petöfi Derneği, daha önce öğrencilerin yaptığı gibi, Merkez Komitesi'nin acilen toplantı yapmasını, Imre Nagy'nin hükümete davet edilmesini vs. istedi ama serbest seçim talebinde bulunmaktan imtina etti. 1948 yılında Habsburg hanedanı karşısı ve XX. yüzyılın büyük şairi Petöfi'nin adıyla anılan derneği canlandıranlar, siyasi kariyere hazırlanan ve sorumlu kişiler gibi davranmayı arzu eden, çoğunlukla reformda kazanılmış aydın gençlerdi. Aynı şekilde, aralarında demokratikleşmeye meyletmiş komünistlerin bulunduğu Yazarlar Birliği yöneticileri, Stalincilerin siyaseti tersine çevirme gayretlerini boğacak bir kışkırtma hazırladıkları duyumu nedeniyle her türlü aceleci davranıştan korkuyorlardı.

Imre Nagy'nin çevresinde de kışkırtmadan endişe duyuluyordu. Eski kurul başkanı, Merkez Komitesi'ndeki bir arkadaşı tarafından kendisi aleyhine çevrilen entrikalar hususunda uyarılmıştı. Acaba tedbiren mi başkentten uzaklaşmış ve Balaton Gölü kıyılarında bağıcılığa başlamıştı? Polonya

olaylarından oradayken haberdar oldu; Budapeşte banliyösündeki villasına 23 Ekim öğleye doğru döndü.

Dikkat edilecek husus: *Ne Nagy, ne yakın çalışma arkadaşları 23 Ekim gösterilerinin hazırlanmasında bir rol oynamışlardır.* Gösterilerin çapı onları şaşırttı, hatta korkuttu.

Eğer Petöfi Derneği, aydınlar, yazarlar ve Nagy'nin dostları zincirlerinden boşalmış gençlik tarafından hazırlıksız yakalanmış görünüyorsa, Parti yönetimi ve hükümet de karakter sağlamlığı ve hayal gücü göstermesi gerektiği bir durumda bölünerek kararsız kalmıştır.

Ülkenin başlıca yöneticileri, Birinci Sekreter Ernest Gerö, Politbüro üyesi Antal Apró, Kurul Başkanı András Hegedüs, 1956'dan itibaren Parti Sekreteri János Kádár, Mareşal Tito ve çalışma arkadaşlarıyla, Macaristan'da yayımlanmaya fırsat bulamadıkları dostluk ve iş birliği bildirisini imzaladıkları Belgrad'dan, 23 Ekim saat dokuzda dönüyorlardı.

Gerö ve Kádár –ileride, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bu iki insanın Macar komünizminin iki kutbunu temsil ettiklerini göreceğiz– yurt dışı gezileri nedeniyle (Yugoslavya'dan önce Kırım'da Kruşçev'in davetlisiydiler) çok kıymetli zaman kaybına uğradılar. Hızla gelişen durumla, Macaristan'dayken karşılaşmaları gerekirdi. Gerçek ile irtibatlarını kaybettiler ve Budapeşte Radyosu'nun halkı büyük oranda bilgilendirdiği Polonya hadiseleriyle heyecana gark olan başkentteki kaynaşmanın farkına varmakta gecikteler. Akademi Sokak'taki Parti merkezine vardıklarında Parti organı *Szabad Nép*'in (Özgür Halk) yayın kurulu heyetini kabul ettiler. Neredeyse tamamı Nagy taraftarı olan gazeteciler, gösteri yapmaya hazırlanan öğrencilere karşı onları uzlaştırmaya çalıştıkları gerektiğine inan-
durmaya çalışıyorlardı. Ama Gerö, Révai, Marosán sertlik

tarafтарыydılar. Kádár gösteriye evet ya da hayır demek arasında kararsız kalmıştı. Nihayet öğleden hemen önce Radyo İçişleri Bakanlığı'nın bir duyurusunu yayımladı: *"Toplum düzenini korumak amacıyla, İçişleri Bakanlığı yeni bir emre kadar hiçbir toplantıya, hiçbir toplumsal gösteriye izin vermemektedir."*

Çok geç kalınmıştı ve çok büyük bir hata yapılmıştı. Sabahdan beri bütün şehir yürüyüşe hazırlanmaktaydı. Sokaklarda gruplar oluşuyordu. Öğrencilerin on altı maddesi tartışılıyordu. Yasaklamayı duyan öğrenci dernekleri yöneticileri, vazgeçmek tarafтарыydılar. Aralarında Yazarlar Birliği heyeti de bulunan birçok heyet, yasaklamanın getireceği sonuçlar hakkında uyarmak üzere İçişleri bakanına çıktılar. Bakan, eğer öğrenciler planlarını uygulamaya kalkarlarsa ateş açmaktan çekinilmeyeceğini söyledi. Petöfi Derneği Sekreteri Gábor Táncos, *in extremis* emirde değişiklik yapılmasını temin etmek için Parti merkezine koştu. Aynı anda, üniversite gençliği teşkilatından beş yönetici, izin verilse de verilmese de gösterinin yapılacağı hususunda İçişleri bakanını uyarmaktaydı. Tartışılıyordu, kavga ediliyordu, tehditler savruluyordu ama yürüyüş başlamıştı bile. Birkaç yüz öğrenci Petöfi heykelinin önünde toplanmışlardı. Halk tarafından sevilen oyuncu Imre Sinkovics, 1848'deki vatansever ayaklanmanın işareti olan "Talpra Magyar" (Ayağa Kalk Macar) şiirini okudu.

Ayağa kalk Macar!

Vatan seni çağırıyor

Vakit geldi

Ya şimdi ya asla

Esir mi olacağız, özgür mü?

Mesele budur

Yap tercihini.

Hükümet sonunda vazgeçti. Saat 13:23'te Radyo yasağın kaldırıldığını ve Parti Birinci Sekreteri Gerö'nün akşam saat 20:00'de halka sesleneceğini bildirdi.

Yetkililer için kötü olan, başlangıçtan itibaren gösterdikleri kararsızlık, zayıflık, soğukkanlılıklarını muhafaza edememişleridir. Kararsızlık hâli, İçişleri Bakanlığı'nın gerçekten kanunların gücüne dayanmaktaki tereddüdünün sebep olduğu güvensizlikten kaynaklanmış gibi görünüyor. Bunun öncesi var: 1949'da idam edilen, 1956'da iade-i itibar edilen eski Parti Sekreteri ve Bakan László Rajk'ın ulusal cenaze töreni sesiz, büyük ama sistemi lanetlemenin gücünün hissedildiği bir gösteriye sahne oldu. 6 Ekim'den itibaren Varşova'dan gelen haberlerle gitgide kızışan halkın beklentisi ile hükümetin hareketsizliği arasındaki karşıtlık büyüyordu.

Parti'deki tartışmalar sonucunda bir hükümet üyesi Petöfi Derneği'nin temsilcisini gösterileri engellemek, yozlaşmasını önlemek için her şeyi yapmakla suçladı. Gerö'ye gelince, akşam yapacağı kısa konuşmasını kaleme almak üzere çalışma odasına çekildi.

O sırada Petöfi heykeli etrafında toplanmış olan öğrenciler yürüyerek nehrin diğer kıyısındaki başka bir heykele, 1948 yılının diğer bir kahramanı General Bern'in heykeline doğru Tuna'yı geçiyorlardı. Artan sayıda memur, işçi, yoldan geçen vatandaş, üniformalı asker, askerî öğrenci göstericilere katıldı. Bunlar, ortasındaki komünist simgesi kaldırılmış ulusal bayraklar, birkaç Polonya bayrağı ve üzerinde "*Yaşasın Polonya gençliği*", "*Bern ile Kossuth'un dostluğunun simgesi altında özgürlük için*" yazılı pankartlar taşıyorlardı. Ulusal marş ile birlikte *Marseillaise* ve *Enternasyonal* söyleniyordu.

General Bern'in heykeli önünde Yazarlar Birliği Başkanı Péter Veres bir nutuk attı ve Birlik'in Petöfi Derneği'nin ılımlı reformist talepleriyle aynı olan taleplerini okudu. Veres'in çok ılımlı olan nutku soğuk karşılandı. Halbuki öğrencilerin 16 maddesi sonradan okunduğunda heyecan boşalmasına neden oldu.

Polonyalı yazarların isyan işareti olan ünlü *"Poème pour adultes"** şiirinin yazarı, birkaç saat önce Budapeşte'ye gelen Polonyalı Adam Wazyk gösteriye katıldı. Onu heykelin tabanına çıkardılar, kollarına bir bayrak koydular. Ateşli ortamdan ürkmüş halde büyük bir rahatsızlık içinde kendisine refakat edenlere seslendi: *"Gösteri resmen kimin tarafından denetleniyor?" "Kimse tarafından" diye cevapladılar. "Öyleyse kan akacak."*

Prensipte gösteri sona ermişti. Birçok üniversiteli düzen içinde, hocalarının denetiminde okullarına geri döndüler. Ama bu tavsiyeye hepsi uymuyordu ve bunlar sadece öğrenciler değillerdi. Sahneye yeni bir şahsiyet giriyordu: Belirsiz, anonim, Wazyk'i ürküten ve dağılmayan bir kalabalık. Köp-rülere doğru akıyordu ve Bern'in heykelinden 10 dakika mesafedeki Parlamento'ya yönelmişti. Bütün mahallelerden gelen halk orada toplanıyordu. Akşam saat altıya doğru, 200.000, belki de 300.000 kişiyi bulmuştu. Ürperen, spazmlar geçiren, dedikodulara kulak kabartmış dinleyen gergin kalabalık, bir şey bekliyordu. Neyi? Allah bilir. Bilahare katılımcılardan birilerine neler hissettikleri sorulduğunda: *"Sadece, kesin sonuç verecek bir şeyler yapmadan geri dönmeyeceğimizi"*

hissettik" dediler. Büyük çok önemli bir şey olmalıydı. Bu bir yenilik, coşkulu, kişileri aşan bir şeydi. Kalabalık kendini ulusun tamamı kabul ediyordu. *"Imre Nagy iktidara!.. Imre Nagy'yi görmek istiyoruz!"* Yerinden edilmiş eski başbakanın dostu birçok yazar onu ziyarete gittiler ve sonunda hiçbir resmî sıfatı olmamasına rağmen Parlamento'ya gelmeye ikna ettiler. Oraya geldiğinde, kendisini halkı sakinleştirmesi için balkona çıkmasını öneren siyasetçi-yazar Ferenc Erdei karşıladı. Önce Erdei çıktı ve birkaç söz söyledi ama kalabalık onu duymak istemedi. Nagy'nin irticalen konuşması da etkili olmadı. Mikrofon olmadığı için onu az sayıda kişi duymuştu. Bazılarına göre, halka *"yoldaşlar"* diye hitap etmesi kalabalığı rahatsız etti. Her hâlükârda tedbirli önerileri beklenenini karşılamıyordu: *"Burada hazır bulunanları sevgiyle selamlıyorum. Sosyalist demokrasinin önündeki engelleri şevkle kaldırmaya katkıda bulunmak isteyen demokrat Macar gençliğine saygılıyım. Ayrılıkların çözümünün yolu Parti bünyesindeki görüşmelerden ve sorunların tartışılmasından geçiyor. Anayasal düzeni ve disiplini korumak istiyoruz. Hükümet karar almakta gecikmeyecektir."*

Kendine rağmen muhalefet lideri oluveren Nagy hükümet ağzıyla konuştu. Yüreklere hitap etmesi gerekirken mantığa hitap etti.

Aynı anda, kentin başka yerlerinde de toplanmalar başladı. Öğleden sonraki gösteriden sonra birkaç yüz genç Sovyet askerî birliklerinin karargâhından çok uzakta olmayan Stalin heykeline yöneldi. Onlara Parlamento önünde boşu boşuna beklemekten sıkılan baskaları da katıldı. Genç insanlar anıta çıkıyorlardı ve civatalarını sökmeye koyulmuşlardı.

Civarda görevli siyasî polis (AVH)¹⁴ memurları müdahale etmediler. Bu çalışma saatlerce sürdü. Gece saat 02:30'da bitmişti. Ayakları kırılan heykel kaidesinin üstüne devrildi.

Başka gençlik grupları Radyoevi'ne yöneldiler. Bir heyet, bir gün önce kabul edilen 16 maddeyi okumak üzere içeri girdi. Binayı korumakla görevli polis gittikçe artan kalabalığın baskısını önlemekte zorlandı.

O sırada, akşam saat sekizde Parti Birinci Sekreteri Ernest Gerö, ateşin üstüne benzin döken konuşmasını yaptı. Bu, *"halkımızın ve Sovyetler Birliği'nin düşmanları"* tarafından tehdit edilen *"işçi sınıfı iktidarı"*nın ateşli savunmasıydı. *"Gençliğimizin arasında şovenizmin zehrini yaymaya çalışanları ve ulusal karakterdeki gösterisine izin veren devletimizin çalışanlara sağladığı demokratik özgürlükten yararlananları kınıyoruz"* diyerek konuşmasını bitirdi.

Göstericilerden bazıları açık bırakılan pencere önlerindeki transistorlu radyolardan konuşmayı duydular. Ama çoğu kulaktan kulağa duyduklarıyla haberdar oldular. *"Bizi mahkûm etti, bize ayaktakımı muamelesi yaptı, Gerö defol!"* Belgrad dönüşünde Gerö'den başka şey bekleniyordu. Mesela, Polonya olaylarına yankılama; kızgınlaşmış ulusal beklentilere ayrıcalık; mevcut sorunlara çözüm bulmak üzere Merkez Komitesi'nin acil toplantıya çağırılması.

Daha sonraları, Kádár'cılar Gerö'yü durumun vahametini anlamamakla, karşı-ihtilal hareketini bastırmak üzere komünistleri silah başına çağırmamakla suçladılar.^{15a} Ama radyoda

14 Eski adı A.V.O. (Allamvédelmi osztály) olan A.V. H. (Allamvédelmi Hatóság/Devlet Savunma Otoritesi). Halk onu "avo-istes" yani siyasî polis memurları olarak adlandırmaya devam etti. <http://rantey.org>

15a *Népszabadság* (Halkın Özgürlüğü) 3 Mayıs 1957.

konuştığı sırada, kaynağı bilinmeyen bir gösteri yapılıyordu ya da en azından bunu söyleyebiliriz. Ayaklananlar cephesinde başıboş bırakılmış bir kışkırtmadan söz edilecektir. Ancak, Gerö'nün niyetinin bu olduğu kabul edilse de muhalefetin işini bitirmek üzere bahane bulmak için 23 Ekim saat 20:00'de komünist muhalefetin sorunu zaten aşılmıştı. Gerö'nün sözcüsü, kimliği belirlenebilir bir grup muhalif değil bütün şehirdi. O, ihtiyar otoriter aparaçık Gerö'nün hâkimiyetinin tamamen dışında ateşli bir dil kullanıyordu. Gerek içeriği gerekse bahsetmedikleriyle Gerö'nün nutku, karışıklığı ve rahatsızlığı artırmaktan başka bir şey yapamazdı. Radyoevi önüne yığılan kalabalığı daha da şaşırttı. *"Açın kapıları!"* diye bağırıyorlardı. *"Gerçek Radyosu istiyoruz!"* *"Ulusal bayrağı çekin göndere!"* *"Bize bir mikrofon verin!"*

Heyecan her dakika artıyordu. Elllerinde süngü takılı tüfekleriyle AVH desteği geldi ve konuşlandı. Bir pencereden kalabalığın üstüne su atıldı. Radyo Müdürü Bayan Valéria Benke göstericilere hitap etmek üzere balkona çıktı. *"Yoldaşlar!"* dedi. *"Artık yoldaş yok"* diye cevap verdiler. Bir gazeteci bağırды: *"Vatandaşlar, Macarlar deyin!"* Alkışladılar. Petöfi Derneği'nden bir üye, Nagy'ci Péter Erdős, insanları sakinleştirmek için söz almayı denedi. *"Macarlar! Sizlere Petöfi Derneği adına sesleniyorum..."* Ama mikrofon çalışmıyordu. Onu zorlukla duyuyorlardı. Bir öğrenci heyeti üyesinin binanın içinde tutuklandığı haberi yayıldı. Haberi doğrulamak maksadıyla birçok kişi zorla içeri girmeyi denedi. Derken ve aniden bir tüfek tarrakası duyuldu. Böyle durumlarda hep olduğu gibi, kimin önce ateş ettiğini belirlemek mümkün değildir. Resmî açıklamaya göre kalabalık kapıları yıkınca AVH memurları onları su hortumlarıyla uzakta tutmaya çalıştılar.

Bu işe yaramayınca göz yaşartıcı gaz kullandılar. Göstericiler, yakındaki bir şantiyede buldukları tuğlalarla camları kırma-ya başladılar ve saldırıya geçtiler. Polisler havaya ateş açıyor ve işgalcileri yaralamadan geri itmeye çalışıyorlardı. İşte bu sırada, ellerinde silah bulunan işgalciler tarafından ateş açılmış olacaktı. İlk kurban bir Emniyet binbaşı oldu. Sonradan "*silahlı haydut dolu*" iki kamyon geldi (bunlar banliyöden gelen genç işçilerdi). Gelenler komşu binaları işgal ettiler ve stüdyo yönünde ateşe başladılar. İşte ancak o sırada, birçok muhafızı yaralanıp öldükten sonra, güvenlik güçleri ateş açma emri almış olacaktı. Otomatik tabancalı ve el bombalı işgalciler saldırılarını yoğunlaştırdılar.

Yaklaşık 20 dakika boyunca, ateş Radyoevi'nin pencerelerinden devam etti. Bu da yeni kurbanlar olmasına neden oldu. Kalabalık geri çekildi, bazıları kentin sokaklarında ilk kurbanların kanlı giysilerini dolaştırdılar ve genç insan grupları kortejlere katıldı.

Başka bir olay göstericileri daha da kızdırdı. Beyaz renkli ve Kızılhaç işaretli cankurtaranlar halkı yarararak Radyoevi önüne kadar geldiler. Yaralılara yardım etmek için sanıldı. Ama gözleriyle şahit olanlara göre, araçların içinde silahlarını beyaz önlüklerinin altına saklamış AVH ajanları vardı. Göstericiler silahlarını ellerinden alıp ambulanslara el koydular. Saat 22:00'de Radyoevi savunucularına düzenli ordu-
dan bir destek birliği geldi. Ama askerler göstericilere katıldılar. O esnada, Csepel, Ujpest ve diğer işçi muhitlerinden yüzlerce genç işçi şehir merkezine yöneldi. Birçok işçi yolda rastladıkları asker ve polislerin silahlarını aldı, diğerleri kışlalara gitti ve silah depolarını açtırdı.

Gece yarısı Radyo göstericilerle polisler arasında şehrin muhtelif yerlerinde çatışma olduğunu duyurdu. Sabahın ilk saatlerinde, göstericiler Radyoevi'ne ya da en azından bir bölümüne hâkim oldular. Müteakip birkaç gün boyunca Radyoevi civarında aralıklı çatışmalar oldu. Sonunda isyancılar savunmadaki ajanları hapsederek binayı ele geçirdiler.

Gece geç vakitte göstericilerin bir bölümü 16 maddeyi yayınlaması için Parti'nin yayın organı *Szabad Nép*'in önüne gitti. AVH kalabalığa ateş açtı, birkaç kişi öldü ama daha sonra gece olunca silah temin eden göstericiler binayı ele geçirmeyi başardılar. Göstericiler Rus kitapları satan birçok kitabevine girdiler. O kitapları sokakta bir araya toplayıp yaktilar. Buna rağmen ne o gece boyunca ne de daha sonraki günlerde hiçbir yağma görülmedi. İsyancılar "ipsiz serseri" yerine konmak istemiyorlardı.

Böylece 23'ü 24 Ekim'e bağlayan gece gösteri isyana, öğrenci gösterisi işçi hareketine dönüştü. AVH hassas noktaları korumaya devam ediyordu: Parlamento, Parti merkezi, telefon santrali. Ama sokak halka aitti, zincirlerinden kurtulmuş bir halka, ölüleri için intikam isteyen silahlı gençlere. Ayaklanmanın ilk saatlerinden itibaren, olayların akışı üzerinde kesin etkin olan bir mesele ortaya çıktı: Güçlü hükümetin güçsüzlüğü. AVH'nın aslında güçlü olan mevcutları isyan halindeki kenti düzene sokacak sayıda değildi. Diğer yanda, hükümet asiler tarafına geçen ne orduya ne de sıradan polise güvenebilirdi. Düzenli ordunun ya da sıradan polisin hiçbir unsurunun göstericilere ateş açtığı görülmedi.

Sovyet Ordusuna Çağrı

Bütün bu zaman zarfında Ernest Gerö, etrafında başlıca yöneticileriyle Parti merkezinde bulunuyordu. Petöfi Derneği, yazarlar, öğrenciler tarafından Merkez Komitesi'nin toplantıya çağırılması hususunda ardı ardına alınan kararlar kadar hiçbir şey yöneticilerin çıldırmasını bundan daha iyi ifade edemez. 23 Ekim öğleden sonra, saat 17:30'da Politbüro, Merkez Komitesi'nin 31 Ekim günü toplantıya çağırıldığını ilan eden bir bildiri yayımladı. Saat 20:23'te bu bildiri şu şekilde düzeltildi: *"Bugün toplanan Politbüro... Merkez Komitesi'nin önümüzdeki günlerde toplanmasına karar verdi."* Bu bilgi 22:03'te tekrarlandı. Ama 19 dakika sonra, Radyo şu bildiriye ilan etmek için yayını kesti: *Sayın dinleyiciler, şimdi özel bir bilgi veriyoruz: Politbüro tarafından toplantıya çağırılan Merkez Komitesi mevcut durumu müzakere etmek ve gerekli tedbirleri tartışmak üzere toplandı."*

Şüphesiz, bu defaki Macar Merkez Komitesi'nin bugüne kadarki en dramatik toplantılarından biri oldu. Maalesef o tartışmaların bir raporu yok. Toplantı, görünüşe göre aykırı iki kararla sona erdi. Birincisi Imre Nagy'nin Kurul başkanı olarak tayini ile birçok yakınının Parti'nin yüksek makamlarına oturması kararıydı. İkincisi düzeni sağlamak ve sıkıyönetim ilan etmek üzere Sovyet askerî birliklerinin davet edilmesi kararı.

Her iki karar da yöneticilerin içinde bulundukları panik hâliyle açıklanıyor. Sovyet yetkililere yapılan davetin şartları aydınlığa kavuşmadı. Imre Nagy hükümet başkanlığına tayinine karşı çıktığını her zaman reddetti. 24 Ekim saat 14:00'e doğru Sovyet tanklarının Budapeşte sokaklarında görüldüğü

dikkate alındığında, Sovyet yetkililerinin Imre Nagy'nin aktif göreve tayininden önce çağrını almış oldukları görülüyor. Muhtelif tanıklıklara göre, çağrının istifa etmiş olan Başbakan András Hegedüs tarafından yapılmış olduğu anlaşılıyor. O ise bunu ne kabul etti ne de reddetti. Ne olursa olsun bu noktada bütün sorumluluk Sovyetleri davet etmekle tamamen Gerö'dedir. Nagy'nin gelmesini beklemekle elde edilecek bütün yararları yok etti. Bazı gözlemcilere bakılırsa mevcut şartlarda onun tayininde amaçlanan onu yalnız bırakmak, saygınlığını lekelemek, halkla arasındaki ilişkiyi koparmaktı. Bunun için en iyi çözüm açıkça müdahalenin sorumluluğunu ona yüklemektir.

Nagy'nin tayini 24 hatta 12 saat önceden yapılıyorsa bütün olasılıklar gösteriyor ki ayaklanma ve sonuçları tahmin edilebilirdi. Ama Parti yönetimi, kesinlikle olayların gerisindeydi. Polonya Merkez Komitesi örneğinde olduğu gibi cesur inisiyatifler almak yerine, Macar yöneticiler sokağın baskısı ve telaştan dolayı gecikmeli hareket ettiler.

Birkaç gün önce Polonyalı yöneticiler üniversite öğrencilerini, işçi yığınlarını, bütün kamuoyunu SSCB'nin siyasî ve askerî baskısına karşı harekete geçirmişlerdi. Gerö ve çalışma arkadaşları halkın hiddetine karşı Sovyet tanklarının koruması altına girdiler. Macar ulusu ve yönetime, komünizm ve vatanseverlik arasındaki ayrışmanın derinliğini anlamak için birkaç saat yetti. Imre Nagy'nin hâlen var olan prestiji sayesinde çok zayıf bir uzlaşma şansı kalmıştı.

Sovyet güçlerinin girdiği sırada isyancı gruplar, AVH ile birkaç saattir çatışma hâlindeydiler. Sovyet Genelkurmayı'nın, zırhlı araçlarına, bu tip sokak muharebelerine alışık

olmadıkları için savaşmak yerine, varlıklarıyla korkutma görevi verdiğine inanmamak için bir neden yok. Budapeşte'den yaklaşık 370 km mesafede, güneybatı ve güneydoğusunda konuşlanmışlardı. Tankların köprülerde ve ana yollarda hareketinin etkileyici bir görünüşü vardı. Zırhlı araçlar ilk kez banliyölerdeki barikalara takıldılar. Şurada burada, büyük Kilián Kışlası tarafında şiddetli çarpışmalar oldu. Çarpışmalar kentin dört ya da beş noktasında yoğunlaştı. Bunun haricinde sokaklar bomboştı. Sıkıyönetim yürürlükteydi. 23 Ekim'in başlıca sahibi, kalabalık, ortadan kayboldu. Taşra, merkezî otoritenin çöktüğü sonucuna vararak şaşırtıcı bir hızla nöbeti devraldı. Sıkıyönetimle, sokak çatışmalarıyla, yayılan grevlerle felç edilmiş başkente gözlerini diken taşra kentleri sakinleri, Parti'nin yerel yöneticilerini sarsmaya, komiteler kurmaya ve olaylar arefesinde Budapeşteli öğrencilerinkinden daha köklü taleplerini dile getirmeye başladılar.

Başlıca şahsiyetlerini iş üstünde gördüğümüz dramın birinci perdesi böyle indi: Başlarında Gerö ile sistemin temsilcileri; Imre Nagy'nin kişiliğinde birleşen Petöfi Derneği ile Yazarlar Birliği mensubu arkadaşlarının oluşturduğu komünist muhalefet; üniversite öğrencilerinden başlayarak işçileri, memurları, polisleri, askerleri, her durumda ve her yaşta ki insanları, komünist ve antikomünistleri içine alan kalabalık, anonim kütlesi içinde sonradan taşraya yayılan "gerçek" Macaristan'ı temsil ediyordu. Ve nihayet, aracılıyla ülkeyi yöneten, askerî gücü sayesinde sistemin devamını güvence altına alan Sovyetler.

Olayların tahliline devam etmeden önce, ayaklanmanın çıkışını ve komplolarını gerçekleştiren bu dört unsurun etkileşiminin çerçevesini tespit etmek doğru olur.

RAKOŐICI SİSTEMDEN AYAKLANMAYA

Macaristan'ı Yöneten Şu Prensler

23 Ekim 1956 tarihinde Macarları isyan ettiren sistem 1948 yazından itibaren yerine oturtulmuŐtu. Daha önce, ülkenin Kızıl Ordu'dan tamamen kurtuluŐu tarihi olan 4 Nisan 1945 ile sosyalist ve komünist partilerin zorlamasıyla birleŐmeye gidildiği Haziran 1948 arasında, Macaristan parlamenter demokrasi ve proleter diktatörlük arasında ve her ne kadar Sovyet denetiminde olsa da bağımsız görünen karışık bir rejim altında yaşadı. Sovyetler, işgal kuvveti sıfatıyla ateşkes anlaşmasıyla karara bağlanan müttefikler arası kontrol komisyonuna hâkimdiler. Ama Stalin'in Romanya ve Bulgaristan gibi ülkeyi 1945 yılında SovyetleŐtireceĐini gösteren hiçbir emare yoktu. KurtuluŐtan hemen sonra, Kızıl Ordu'nun yoğun Şekilde sanayi tesislerini sökmesi Moskova'nın geri çekilme varsayımını ihtimal dışı bırakmadığını gösteriyor. Zaten, savaştan çıkan yeni rejimlere uygulattığı halk demokrasisi formülü, müttefiklerin Őüphesini çekmeden Merkezi ve Doğu Avrupa'da iktisadî ve siyasî konumlarını sağlamlaştırma arzularını yansıtıyordu.

Bir anda Sovyet koruyucuları tarafından birinci sıraya yükseltilen Macar Komünist Partisi, savaştan önce gizli mücadele veriyordu. Yaklaşık 2000 üyesi ve birkaç bin taraftarı vardı. Ama savaş ve Nazi işgali sırasında mukavemette önemli rol oynadılar. Halbuki kurtuluşun ertesi günü, László Rajk, János Kádár, Gyula Kállai, Ferenc Donáth vs. yerli komünistleri ikinci plana atan Moskova'ya sığınmış Mátyás Rákosi, Ernest Gerö ve Mihály Farkas'ın ve daha az tanınanların aralarında bulunduğu yönetici grubu Parti yönetimini ele geçirdi. 1892 yılında doğan kocaman kel kafalı, bodur Rákosi önemi Macaristan'ı aşan bir yöneticiydi. Horthy hapishanelerinde sekiz yıl geçirdi ve 1849 savaşında Çar'ın orduları tarafından Macaristan'da ele geçirilen birkaç bayrak karşılığında Macar hükümetince 1940 yılında değişime tabi tutuldu. 1935 yılında serbest bırakılması için Willy Münzenberg tarafından uluslararası bir kampanya düzenlendi. 1945 yılında, Rákosi, bambaşka bir taktiğe alışık arkadaşlarını, antinazi muhalefetteki üç parti ile birlikte parlamento oyunu oynamaya davet etti: Küçük Mülk Sahipleri Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Millî Köylü Partisi. Çok geniş toprak sahiplerinin hâkimiyetine son veren büyük tarım reformunda Komünist Parti'yle birlik oldu: Bu reformun geliştirilmesi ve uygulanması Rákosi'nin pek sevmediği ama tarım konusunda uzmanlaşmış olan Moskova'ya sığınmış eski komünist Imre Nagy'ye emanet edildi. 1895'te fakir bir köylü ailesinin çocuğu olarak doğan çilingir Nagy, Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da hapse atıldı. İç savaşta kızıl tarafında dövüştü ve ancak 1922'de Macaristan'a döndü ve Somogy bölgesinde gizli harekete katıldı. 1926'da Viyana ve Sovyetler Birliği'ne gitti. Köylü Enternasyonalisi ile çalıştı ve tarım uzmanı

eğitimi aldı. Sovyet Tarım Yüksek Okulu'na profesör olarak tayin edilen Nagy, savaş sırasında Moskova Radyosu yayınlarının düzenleyicilerinden biri olarak Rákosi ve Révai'nin yanında görülecektir. İş arkadaşı ve dostu Zoltán Vas'ın anlattığına göre yalnız ve çok gizlilik içinde biri oldu. 1948 yılında resmî bir heyetin başında Paris'e geldiğinde onunla tanıştıktan sonra, dönemin elçilik müşaviri Profesör János Erös bana intibalarımı sordu. *"Bu sosyal demokratın komünist gemisinde ne aradığını kendime soruyorum"* dedim. Gerçekten de bıyıklı kafasıyla içine kapanıktan ziyade konuşkan olan Nagy diğerlerine benzemeyen bir komünist yönetici olarak göründü. Zaten *"ilginç karakterini"* sonraki yıllarda gösterecektir.

1945 yılında Macaristan –tarihinde ilk kez– gizli oyla genel seçim yapma hakkına kavuştu. Seçimler Küçük Mülk Sahipleri Partisi'ne oyların % 57'siyle büyük çoğunluğu verdi ve büyük kentlerdeki işçilerin sadık kaldıkları ve komünistlerin hızla içine yerleştiği Sosyal Demokrat Parti'ye göreceli olarak güç kazandırdı. Bu şartlar altında komünistler için en büyük tehlike olan ve onları iktidardan ve İçişleri Bakanlığı'ndan (Komünist Parti'nin baştan beri Sovyetlerin baskısıyla tekellerinde tuttukları mevki) uzaklaştıracak olan tarımcı merkez sol-Finlandiya usulü sosyalistlerle koalisyon yapmaktan başka çare kalmıyordu. Rákosi bu hâkimiyet sağlayan eli kaybetme tehlikesinin önünü almayı, Rusları aslında emredici olmasına rağmen sadece mecbur kalındığında çağırmayı öngörerek halletti. Bu arada işin büyük bölümü kendisi, Parti ve içeriye sızan ajanları tarafından tamamlanmıştı. Üç yılda, Komünist Parti'nin bütün müttefikleri ve düşmanları, komünizmin bütün gerçek ya da hayalî rakipleri eritilmiş, kırılmış, uzlaşmış ya da bastırılmıştı.

1952 yılında, Parti'nin yüksek okulunda verilen bir konferansta, Rákosi, günbegün, dilim dilim siyasî rakipleri bertaraf etmek demek olan kendi buluşu *Salam taktiği* ile yolu nasıl hızla katettiklerini gururla anlattı. "*Aralıksız süren bu savaşla düşmanın hayatini tüketiyorduk.*" Düşman öncelikle faşistlerle karıştırılan muhafazakâr sağ idi. Sonra sağ ile karıştırılan merkez ve nihayet emperyalistlerle özdeşleştirilen sosyal demokratlar. Bu tekniğin en can alıcı anlarından biri Küçük Mülk Sahipleri Partisi Başkanı Béla Kovács'ın Sovyetlerin güvenliğine karşı komplo hazırlamakla suçlanarak 1947 Şubat'ında tutuklanmasıdır. En büyük partinin başkanı, samimi demokrat, Tarım Bakanı Kovács sadece Batı yanlısı tutumu nedeniyle tutuklandı. 1955 yılında itibarı iade edilip serbest bırakılınca Imre Nagy tarafından hükümette görev almak üzere davet edildi.

Zaten 1947'deki hileli seçimlerde komünistler oyların % 21.5'i ile Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nin, %15.2 ile Sosyal Demokratlar'ın önünde, en güçlü parti olmuşlardı. (Zoltán Vas, Budapeşte'de 1980 tarihli *Historia* dergisinde dizi olarak yayımlanan anılarının hâlen basılmamış olan ikinci cildinin bir bölümünde, Komünist Parti'nin seçimlerde nasıl hile yaptığını bütün ayrıntılarıyla açıklıyor.)

1947'de kurulan Kominform'un kararlarına uygun olarak, Rákosi ve arkadaşları parlamenter demokrasinin aksesuarlarının ortadan kaldırılmasına hız verdiler. Kilisenin idaresindeki okulların laikleştirilmesine karşı çıkan Macaristan'ın en üst düzey din adamı Kardinal Mindszenty'nin tutuklanması, diğer bütün partilerin kapatılması, bütün sanayi ve ticaretin devletleştirilmesi bu yukarıdan inme soğuk ihtilalin

gelişmesindeki birbirini takip eden merhalelerini işaret ettiler. Bundan amaçlanan, diğer komünist partilerin kendi ülkelerinin yegâne hâkimi olmalarını sağlamak ve bu partileri Sovyet siyasetinin yumuşak başlı ajanları yapmaktı. Parti mekanizmasının, yüzde yüz Stalinci olmasına rağmen boyun eğmeyi reddettiği Yugoslavya dışında her yerde çift hedef oldu. Bu tehlike Mátyás Rákosi için geçerli değildi.

Burada, Rákosi'nin gölgesinde yeni açılan devirde asal rol oynayan iki kişi hakkında bir çift söz söylemek gerekiyor: Ernö Gerö ve Mihály Farkas. 1898 doğumlu Gerö'de engizisyon rahiplerinden miras kalan bir şey vardı. Uluslararası Komintern mekanizmasında Dimitrov'un ve Manouilski'nin yardımcısı olarak çalışıyordu.^{15b} Konumu Togliatti'den, Ulbricht'ten, Thorez'den ya da Gottwald'dan daha önemliydi. Sadece Stalin tarafından denetlenen bazı önemli kararlara katkısı oldu. Anılarından bahsettiğimiz Zoltán Vas'a göre, Rákosi'nin Moskova'ya gelmesinden sonra bile bu "*kindar, sadist, soğuk*" adam Macaristan'dan gelip sığınanların gerçek şefiydi. Kremlin ile doğrudan telefon bağlantısı vardı. 1949 yılında dönüşünden sonra, kendini Ulusal Ekonomi Kurulu Başkanı seçti ve bu sıfatıyla, Macaristan sanayisinin hızlandırılmış yürüyüşü sayesinde Macaristan'ı "*demir ve çelik ülkesi*" yapacak olan aşırılıklarla dolu projenin patronu oldu. Ekonominin başkanı olmakla tatmin olmadı: 1962 yılında Kádár hükümetinin yürüttüğü bir soruşturma, Gerö'nün 1949-1952 arasındaki davaların ve adli suçların başlıca belirgin kışkırtıcısı olduğunu ortaya çıkardı.

^{15b} Komintern'in Üsküsköy'deki Stalin'in başlaştığı Komünist Enternasyonal'in en güçlü adamlarından biri.

Mihály Farkas Gerö'nün en önemli yardımcısıydı. 1904 Kosice doğumlu, meslekten dizgici Farkas dört yılını hapiste geçirdikten sonra Komünist Gençlik Enternasyonalı Sekreteri olduğu Moskova'ya gitti. 1940 yılında sürgündeki Macar Komünist Partisi'ne transferini istedi. Moskova Radyosu Macarca yayınlarında çalışıyordu, sonra savaş esirlerine yönelik propaganda yaptı ve 1944 yılında henüz kurtarılmış Doğu Macaristan'a geri döndü. İçişleri'nin Siyasî Büro'sundan, siyasî polisten ve savunmadan sorumlu yapılmasını ve böylelikle silahlı kuvvetlerin tamamının bir anlamda süper müfettişi olmasını belki de Béria ile iyi ilişkilerine borçludur.

General yapılan Farkas, büyük bir hırsla strateji konularında uzmanlaştı. 50 yaşın altındaki Politbüro üyelerini askerî kurslara katılmaya ve subay rütbesi almaya mecbur etti.

Gerö ve Farkas 1949 yılındaki Rajk davasının entelektüel hazırlığında birlikte asal rol oynadılar. Davaya Moskova önyak oldu: Stalin'in; Tito'nun ihanetini ve Titocu sapkınlığın Batılı istihbarat servisleriyle iş birliğini ispat etmek için aynen otuzlu yıllarda Troçki'nin, Kamenev'in, Zinoviev'in ve Bukharin'in suçluluğunu ispat etmek için yaptığı gibi görkemli bir davaya ihtiyacı vardı. Macarlara, Sovyet hâkimlerin nezaretinde senaryoyu oluşturma ve oyuncularını belirleme, yani, tamamı suçlu olduğunu kabul eden gelecekteki sanıkları belirleme görevi düşüyordu. Başlıca sanığın, gençliğinden itibaren gizli militan olmanın zorluklarla dolu hayatını yaşayan aydın kişi, İspanya Uluslararası Tuğayları eski üyesi, nihayet 1941'de ülkesine dönerek komünist mukavemet şefi olan László Rajk'ın şahsında belirlenmesi tesadüfî değildi. Savaştan sonra ardı ardına Parti sekreteri, Dışişleri bakanı ve 1949'da Bağımsızlık Halk Cephesi

genel sekreteri olarak atanan Rajk'ın, Rákosi'ye kıyasla daha bir meziyet sayılan *"yöre komünisti"* olması ve Kızıl Ordu'nun yük vagonlarında geri dönmemesi, Mátyás Rákosi'nin rakibi sayılmasına sebep oldu. Geçmişine bakıldığında –Tito ve savaş sonrası Yugoslav yöneticilerinin çoğunluğu İspanya Savaşı'nda bulunmamışlar mıydı?– Rajk'ın kaderinde sanki Macar Tito'su olması yazılıydı. Macar partisinin Yugoslavya ve SSCB ile fikir birliği yapmasını bile önermişti. Rákosi bir müddet o ve tarımın devletleştirilmesine karşı çıkması nedeniyle 1948 yılında uzaklaştırılan Imre Nagy arasında tereddüt etmiş olabilir. Ama Imre Nagy'nin Moskova'da güçlü koruyucuları vardı. Dolayısıyla 18 Haziran'da tutuklanan Rajk kurban seçildi. Mahkemesi 16-24 Eylül 1949'da Budapeşte'de yapıldı. *"Batı yanlısı"* olmakla suçlanan Rajk suç ortakları Szönyi ve Szalai ile birlikte ölüm mahkûm edildi. Solun sosyal demokrati Pál Justus ve Yugoslav diplomat Lazar Branko ömür boyu hapse mahkûm edildiler. Pálffy-Oesterreicher ve Korondi adlı askerler onları ölüm mahkûm eden bir askerî mahkemeye havale edildiler ve kurşuna dizildiler. Rajk, Szalai ve Szönyi asıldılar.

Savcı Alapi suçlamasında *"Bu dava László Rajk ve suç ortaklarının mahkemesidir denilemez: Sanık sandalyesine oturtulanlar Tito ve yamaklarıdır"* demişti. Gerçekten de moral ve fiziksel işkenceler neticesinde elde edilen *"eksiksiz itiraflar"* Kominform'a aynı yılın kasım ayında kabul edilen bir kararnamede bahsi geçen *"Yugoslav Komünist Partisi katillerin ve casusların hâkimiyeti altına girmiştir"* düşüncesini meydana çıkarmak için *"deliller"* oluşturunuyordu.

Macaristan'da bile, dava derinlemesine bir temizlik harekâtının işaretiydi. Anna Kéthly gibi dışarıda kalmış sosyalistlerin

tutuklanmasından sonra, aralarında Adalet Bakanı Istvan Riesz ve Sanayi Bakanı György Marosán'ın bulunduğu sol sosyalistlerin çoğu aynı şekilde yakalandılar. 1951'de, Rákosi'nin, Rajk'ın "itiraflarını" elde etmek için 1949 yılında yararlandığı János Kádár ile komünist mukavemetçi eski yöneticilerin çoğu da bu şekilde tutuklandı. İçişleri Bakanlığı'na Kádár'dan sonra gelen Sándor Zöldi, kendisinden şüphelenildiğini hissederek intihar etmeden önce bütün ailesini öldürdü. On binlerce komünist, sosyalist, sendikacı tutuklandı, içeri alındı, işkenceye tabi tutuldu. Diğer burjuvalardan, işçilerden ve memurlardan hiç bahsetmeyelim. 1953 başına kadar yaklaşık 2000 kişi öldürüldü, 200.000 kişi hapsedildi. Nüfusun yaklaşık % 2'si toplama kamplarına ya da hapisanelere atıldı.

1956 İhtilali'nin temel nedeni, bugüne kadar görülmemiş topluca terördür. Gerçekten de Stalin'in ölümünden sonra ve Kruşçev'in talimatları gereği uydu hükümetleri 1949-1952 davalarını tekrar gözden geçirdiler ve hayatta kalanların itibarlarını iade edip serbest bıraktılar. Halbuki, hapishanelerden ve toplama kamplarından çıkan on binlerce kişi kurban olarak seçilen birkaç gizli polisin tutuklanmasından tatmin olmadılar; *gerçek* suçluların cezalandırılmasını istediler. Sovyet Partisi'nin XX. Kongresi'nden sonra yeni bir alevlenmeye neden olan sorumluluklar tartışması, Rákosi'nin otoritesinin azalmasına katkıda bulunmuş olacaktır.

Gizli polis teşkilatı AVH'nın en büyük âleti olduğu terör rejiminin yerleşmesi Parti'nin ve devletin propaganda mekanizmasının eğitim ve kültürün Ruslaştırılması mekanizmasına dönüştürülmesiyle aynı zamana rastlar. Bu durum, geleneksel entelektüel yaşantıları Batı'ya dönük Macarları daha

da çok rahatsız etti. Ayaklanmanın hemen ertesi günü yayımlanan *Hungaricus* isimli gizli bir belgenin anonim yazarları *"Macar ulusunu, Pravda'nın herhangi bir sayısının (Szabad Nép tarafından aynen tekrarlanan) ülke meseleleri üzerinde Budapeşte Parlamentosu'nda irat edilen bütün nutuklardan daha çok etkili olduğu fikrine alıştırmaya başladılar"* diye yazıyorlardı. *"Her tarafta, koloni subaylarının kibriyle dolaşan Sovyet uzmanlar görülüyordu... Bu egemenlik olayı aşağılayıcı törenlerle tamamlanmalıydı. Rákosi'nin kültür işlerindeki sağ kolu olan, 1848 İhtilali'nin sağlam bir tahlilini yapmış kaliteli aydın József Révai, dalkavukluğu Stalin'in anıtsal heykelinin açılışında, Macar tarihinin en büyük şahsiyetinin Stalin olduğunu söyleyecek kadar ileri götürdü."*

Sovyet modeli her şeyde baş tacı ediliyordu. Jdanov'un reçetelerine göre, sosyalist gerçekliğin ilkelerine uygun olarak, yazarları, şairleri, tarihçileri, Parti propagandasının hizmetindeki unsurlar olmaya itiyorlardı. Révai, 1951 yılı yazarlar kongresinde planlı kültür saatinin çaldığını ilan etti. Komünist yazarlar itaat ettiler. Kendilerinden beklenen aydın olmayı, kabiliyeti, sosyalizmin üstün yararı için kurban ettiler. Buna inandılar, çünkü Parti yanılmazdı. Kendi kendini kırbaclar gibi inandılar. Marksist-Leninist sanat kurallarının en büyük koruyucusu Révai'nin ruhsal yönetimine sonsuz bir iyi niyetle boyun eğdiler. Artık halk için değil, yalnızca Révai'nin tahatında oturduğu Akademi Sokağı (Parti merkezi) için yazıyorlardı. Parti'ye yaranmak için. Baş eğmeyenlerin, gönüllü ya da zorunlu sessizlerin haklı olduklarının ve kendi vicdanlarını yok etmekte kullanılan geri dönüşü olmayan kahramanlıkların tamamının yalnızca boşuna değil, zararlı olduğunun anlaşıldığı güne kadar. O zaman ızdıraplı uyanış başladı.

Stalin ve Sovyet Rusya kültünün yerleşmesinin, Macar ihtilalci geleneklerinin mirasçısı olarak Parti'nin gösterilmesi propagandası eğiliminin göz ardı edilmediğini ilave edelim. Eğitim, uluslararası vatanseverlik merkezli idi. Bir yanda Stalin kültünü yüceltirken diğer yanda sosyalizmin öncüleri olarak XVII ve XVIII. yüzyıllardaki Macar bağımsızlığı mücahedelesinin kahramanları olan Prens Rákóczy ve çetesi, Lajos Kossuth, Sándor Petöfi ve daha yakın tarihten, 1934 yılında sosyal demokratlarla faşizme karşı formül geliştirmekte gecikmesi nedeniyle gizli komünist partisinden ihraç edilen şair Attila József öne çıkarılıyordu. Rakoşici rejim polisiye romanları, pembe dizi edebiyatını yasaklıyor ama Sovyet romanları dışında klasik Macar edebiyatına da çok yüksek tiraj güvencesi veriyordu. Böylece gençlere sonradan kendilerine çevrilecek silahlar veriyordu. 1948 İhtilali'nin, Avusturya'ya karşı verilen kurtuluş savaşının ve Çar'ın müdahalesinin düğüm noktasının çözülüyor olması öğrencilerin hayalini, iç savaş Sovyet kahramanlarının önemli icraatından daha çok etkiliyordu. Sonunda Ruslaştırma o kadar başarısız oldu ki Macarlar takdir edilmesi gereken yerlerini de dahil ederek Rus kültürünü reddettiler. 1956 Ekim'i, halkın hayalinde, 15 Mart 1848 Habsburg karşıtı isyanın tekrarı gibi yer etti.

Ruslaştırma, terörle birlikte, Macaristan'ın Bolşevikleştirilmesinin en önemli üçüncü totaliter planlama görüntüsü oldu. Macaristan'a sanayileşmede büyük bir sıçrama yaptırması gereken 1950-1954 beş yıllık plan için bütün enerji harekete geçirildi. Ağır sanayiye ve bilhassa silahlanmaya öncelik tanıyan Sovyet modeline uygun olarak bütün ülke şantiyeye döndürüldü. 1949 sonundan itibaren bu atılımın başlangıçta elde ettiği başarı ve gerçek anlamda bir savaş isterişi

yaratan Sovyetlerin itmesiyle Macar yöneticiler, planın zaten aşırı hedeflerini daha da aşırıya götürdüler. Böylece üretimle tüketim, sanayi ve tarım, ağır sanayi ile hafif sanayi arasında derin bir dengesizliğe sebep olan Stalinci planlamacılar, hayat seviyesinin yükselmesi ile üretici güçlerin gelişmesinin birbirine bağlı olduğunu tamamen göz ardı ettiler. Imre Nagy yalnızca Batı'da yayımlanan 1955 tarihli denemelerinde şöyle yazacaktır: *"Objektif ulusal verileri hesaba katmayan aşırı sanayileşme bilhassa ham maddesi zor temin edilen dallarda yapılıyordu. Ham maddesi bulunan başka dallara önem verilmiyordu."*¹⁷

Macaristan'a zorla kabul ettirilen sanayileşme sadece ülkenin imkânlarıyla orantısız değil, diğer halk demokrasilerinin de üstündeydi. Teknik konuda elde edilen azıcık başarı, sınaî üretimin beş yıllık plan süresince biraz artmış olmasıdır. Nagy, yirmi yıl önce inşa edilen Ajka Santrali'nden daha az ekonomik ve daha az modern olan Inota Santrali'ni örnek verdi.

Tarım, aşırı sanayileşmenin başlıca kurbanı oldu. Beş yıllık planın ilk hâli yatırımların % 15.7'sini tarıma ayırıyordu. 1951 yılında yenilenen plan bu oranı % 12.9'a çekti. Bu oran plan süresince büyük ölçüde daha da azaltıldı. Beş yıllık plan gereği tarım üretimi savaş öncesi seviyeyi geçmezken toplam sınaî üretim üç buçuk, ağır sanayi üretimi beş katına çıkmıştı.

Bu durumun sebebi zorla devletleştirme ve Macaristan'da üretim yapan ve 30'lu yıllarda Rusya'dakinden daha az kötü olmayan sonuçlar alan kulaklarla* mücadeledir. 1945 yılında, tarım reformu sırasında, köylülere kendi

17 Imre Nagy, *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, F. Fejtö'nün Giriş yazısıyla, Plon, 1957.

* kulak: Ücretle işçi çalıştıran büyük toprak ve çiftlik sahipleri (çn).

topraklarının sahibi olmaya devam edecekleri sözü verildi. 1919 yılındaki çok kısa süreli Macar Komünü sırasında alınan kolektifleştirme tedbirlerini unutmayan köylülerin güvence verilmesine ihtiyaçları vardı. 1945-1948 arasında, tarım hızlı bir kalkınma yaşadı. 1953 ilkbaharında, sürülmemiş toprakların yüzeyi 1 milyon hold (1 hold=0.57 hektar), yani ekilebilir toprakların % 10'una yükseliyordu.

1949 yılında başlatılan kolektifleştirme kampanyası, 1952 yılında en üst noktaya çıktı. O sırada kolhozlar* ekilebilir arazilerin % 26'sına tekabül eden 1.404 milyon hektardı. Diğer yanda 700.000 hektar arazi SSCB'deki devlet çiftlikleri sovhozlar** tarzında düzenlenmişti. Halbuki, kolhoz üyesi 515.000 kişiden yalnızca 5.215'i gönüllü olarak katılmayı kabul etmişti. 1949'da, Macaristan'da 14 hektar tutan 47.000 küçük köylü mülkü vardı. Altı yıl sonra, antikulak tedbirler sonucunda bu şekilde sadece 7.000 mülk kaldı. Köylülerin ürünlerinin hemen hemen tamamını düşük fiyata devlete satma zorunluluğuna dayalı sistem, el koymalar da eklenince, köylü nüfusun büyük çoğunluğunu rejime düşman etmeye yetecekti.

Ayaklanma Arefesinde Macar Toplumu

Kültür Bakanlığı'na Révai'den sonra atanan komünist yazar József Darvas'ın sonradan yayımlanan bir otokritiğini okurken 1953 yılı başında Macar taşra kentlerinde hüküm süren hava hissedilebilir. Yazar, Szabolcs-Szatmár bölgesinin merkez

* kolhoz: Komünist rejimlerde kolektif çiftlikler (çn).

** sovhoz: Devlet çiftliği. *Sovkhoz*, Rusça *Sovetskoe Khozyaystvo* (Sovyet çiftliği) sözcüğünün kısaltılmışı (çn).

kentinde on beş bin kişiye seçim konuşması yaptığını anlatıyor. *"Muazzam kalabalık sessizce duruyordu. Ne alkış ne de protesto duyuluyordu. Bu delip geçilemez sükût hem korkutucu hem de bunaltıcı idi."* Birkaç gün sonra Darvas bir köye giderek kapı kapı dolaştı. *"Aynı sükûta orada da rastladım. Evlerden birinde yalnızca evin kadını buldum. Selamımı bile almadı. Tezgâha eğilmiş, bulaşık yıkıyordu. Sorular soruyordum ama cevap vermiyordu. Bakmadı bile, bulaşığa devam etti... Uzun bir süre sonra, kadın gözlerini bana çevirdi ve sert bir bakış fırlattı, sonra büfeye yöneldi, bir somun kara ekmek çıkardı ve suratıma attı. -Alın, dedi, her şeyimizi aldılar. Çatı katını boşalttılar ve kooperatifin dükkânında bana verdikleri bu."*¹⁸

İşçilerdeki hava daha iyi değildi. Sanayileşmenin etkisiyle işçi sayısı dört yılda iki katına çıktı ama taşradan gelen ve aralarında lisansları iptal edilen 130.000 zanaatkârın bulunduğu yeni gelen işçiler çoğunlukla acınacak şartlarda yaşıyorlardı.

Ayaklanmanın arefesinde, *Gazette Littéraire*'deki ve *Petöfi Derneği*'ndeki aydınlar, eski rejimde çok hareketli olan sanayi işçilerinin pasifliğinin nedenlerini aralarında soruşturmaya başladılar. 13 Ekim 1956 tarihinde, *"stakhanovist"** bir işçi, Yazarlar Birliği yayın organına gönderdiği mektupta nedenini işaret etti: Korku. *"Fabrikalardaki insanların davranışı, kapalı ağza sinek girmez bilgeliği ile açıklanabilir."*

İşçiler, atölyelerde kanun yerine geçen Parti yetkililerinin sıkı denetimi altındaydılar. XX. Kongre'yi takip eden eleştiri kampanyası sırasında bile, onları risk almaya teşvik ediyorlardı:

18 Temps Modernes'in özel sayısında, *La Révolte de la Hongrie*, Aralık 1956.

* stakhanovizm: SSCB'de çok çalışkan, üretici ve kendini işine adanmış işçiyi anlatan komünist propaganda kampanyası.

"Tedirgin etme, gammazlanma endişesi ve zihinlerin ihlali üzerine inşa edilmiş zalim geçmiş, ruhlarına dadanmaya devam ediyordu."

Bünyeye alınmış sendikalar yönetimin görüşlerini ifade ediyorlardı, işçiler kendilerini savunmasız hissediyorlardı. Bir gün Rákosi, aydından daha çok işçiye hapse göndermekle övünebilecekti.

Karanlık yılların Macaristan'ı eski yönetici sınıfı üyelerinin işçi sınıfına *"inmesi"* demek olan alışılmamış bir toplumsal olaya şahit oldu: Horty'ci subaylar, *"iş bitirilmiş"* kulaklar, malları ellerinden alınmış eski büyük mülk sahiplerinin oğulları hayal kırıklığına uğramış onlarca işçinin yanında çırak olarak çalışmak zorunda bırakıldılar. Onların önceki nesillerini tanıyan servis personelinin çekingen davrandığı muhakkaktı ama işçiler onlara şanssız iş arkadaşları gözüyle bakıyorlardı. Alaydan yetişme işçilerin, halktan uzaklaştırılmış *işçi-memurların* aksine onlar çalışanların hayatını yaşamıyorlar mıydı?

Eski entelijansiyaya gelince (bu tabir Macaristan'da üniversite okumuş eğitilmiş orta sınıfın bütününü ifade ediyordu) onlar Stalin devrinde kendilerini ezilmiş hissediyorlardı. Imre Nagy, 1953 yılında aydınların *"ekonomik, kültürel ve bilim hayatında uzmanlara ihtiyaç duyulduğu bir dönemde, aralarından çoğunun kendilerini uzak tuttukları bir güvensizlik havası"* ile çevrili olduklarını resmen kabul ediyordu. Eski rejimin entelijansiyasının önemli bir bölümünün muhafazakâr milliyetçi değilse de gerici ve faşist ideolojiyle dolu olduğu muhakkaktır. Bu nedenle, totaliter sistemin yerleşmesinden başlayarak Rákosi, eski entelijansiyanın işçi ve köylüler arasından seçilecek yeni bir aydınlar ve teknisyenler

katmanıyla yer değiştirmesinin gereğine değindi. Ancak bunu yaparken güvenlik içinde mesleklerini yapmaya devam etmekten başka bir şey istemeyen birçok mühendisi, doktoru, öğretim üyesini antikomünist sağa doğru itiyordu. Hiçbir profesyonel hatanın haklı gösteremeyeceği kovulmaların çoğalması, çocuklarına karşı ayrımcılık yapılması (yüksek okulların hatta liselerin kapıları onlara kapatılıyordu) eski orta sınıfın cesaretini kırdı ve binlerce eğitimlinin yabancı ülkelere sığınmasını teşvik etti.

Sanayi, ticaret, yöneticilik ve eğitime yeni kadrolar yetiştirmeyi hızlandırmak için, rekor sürede çok miktarda orta dereceli, meslekî okullar, yeni üniversiteler ve teknik fakülteler kurdular.

Okullardaki öğrenci mevcudunun hızla artması, neredeyse çözümü imkânsız malzeme sorunlarını ortaya çıkardı. Gayretler nicelik üzerine olunca seviye hissedilir oldu. Köylü ve işçi kökenli öğrencilerin çok yüksek oranıyla gurur duyuluyordu (1938'de % 4 olan oran 1954-1955 arasında % 65'i buldu) ama bu gelişme, kendinden beklenen meyveleri vermesi bakımından fazlasıyla hızlı tamamlanmıştı. Özetle, halk eğitimi ekonomik hayatla ve hızlı büyümeyle aynı sıkıntılardan muzdaripti. Programlar iddialı, imkânlar kısıtlıydı. Bilimselliğin zararına propagandaya çok önemli yer veriliyordu. 1956 Kasım'ında, fakültesindeki antikomünist şiddetin nedenleri hakkında sorgulanan Budapeşte Politeknik Okulu'ndan bir kız öğrenci bana şöyle cevap verdi: *"Başlıca neden ciddiyetle çalışmamızı engellemeleri, bizim son derecede gereksiz bulduğumuz Rusça ve Marksizm-Leninizm öğretimi için bizi çok zaman ayırmaya zorluyor olmalarıdır."*

Vefat eden dostumuz Nikolas Baudy'nin 350 gençle yaptığı anketin teyit ettiği de budur.¹⁹

1956 çalkantısı, çoğunluğu işçi ve köylü kökenli öğrenci gençliğini doktrinle donatmak ve tek yönetim altında toplamak isteyen bir sistemin başarısızlığını ispat edecekti. 23 Ekim 1956'dan sonra üniversite ve lise öğrencileri genç işçilerle yan yana sokak muharebelerinde görülecekti. Ve isyanın başlangıcını yapan öğrencilerin hareketiydi.

Halkın çoğunluğunun, sadece kumanda kollarını elinde tutanları değil aynı zamanda bir zamanlar büyük ticaret erbabı, sanayici ve finansör burjuvaziye, toprak sahiplerine ve en üst düzey memurlara borçlu olan yeni yönetici tabakasının *happy few*'suna duydukları nefreti belirtmeden, ayaklanma arefesindeki Macar toplumuna tepeden şöyle bir bakışın nasıl sonlandırılacağı bilinemiyordu.

Milovan Djilas'ın yapısını ve davranışını tahlil ettiği bu "yeni sınıf", bu "yöneticiler listesi" özel biçimde genişletilmiş bir bürokrasinin zirvesini meydana getiriyordu.

Gerçek anlamda devlet idaresi, 1955 yılında, 9.500.000 nüfusta 280.000 kişiydi. Bu rakama 180.000 olan ordunun subay ve erleri, sıradan polisler, AVH'nın 100.000 memuru, Parti'nin 40.000 görevlisi, ekonomi yönetiminin on binlerce memur ve görevlisi ekleniyordu. Toplamda yaklaşık bir milyon kişi kayıt yapan, denetim yapan, muhasebeyle uğraşan doktrin öğreten, üretime yönelik çalışmalara dahil edilmiş 3.500.000 Macar'ı takip ediyor, kırıp geçiriyorlardı.

SSCB'deki ve diğer halk demokrasilerindeki benzerleri gibi bu büyük bürokratik mekanizmanın birkaç bin "başı",

19 Bkz. *La Jeunesse d'Octobre* isimli kitabında, La Table Ronde, 1957.

imtiyazlı bir yaşam sürüyordu. Özel mağazaları, villaları, otomobilleri, özel klinikleri vardı, ülke içinde ve dışında lüks gezintiler yapıyorlardı.

Dégel'de yayımlanan bir makalesinde Macar dramaturgu Gyula Háy, atasözü gibi olan Kucsera adını verdiği kendini beğenmiş imtiyazlı bir tip çizdi: *"Otomobili, maaşı, alışverişini yaptığı özel mağazalar, ona tahsis edilmiş dinlenme evleri sayesinde Kucsera, halkından ve partisinden gittikçe uzaklaşıyor, Parti'nin ve halkın üzerine yerleşmiş bir parazite dönüşerek onların üstünde hâkimiyet kuruyor."*

Yeni Dönem: 1953-1954

Genellikle SSCB Komünist Partisi XX. Kongresi'nin Stalincilikten arındırılması başlangıç tarihi olarak kabul edilir. Halbuki Macaristan Stalin'in ölümünden sonra sadece birkaç ay erken yaşadı ilkbaharı. Bunun nedeni, Politbüro'nun ülkeden doğrudan elde edilen istihbarata dayanarak Macar kentlerindeki ve taşrasındaki durumun, dizginleri hemen bırakmamak açısından, kritik olduğuna karar vermesidir. Bir *"hat değişikliği"*nin gerekli olduğu ortaya çıktı. Kremlin'deki adamlar bu değişikliği iyi yönetmek üzere Imre Nagy'yi tercih ettiler. Nagy'nin Moskova'daki bazı üst düzey şahsiyetlerle kurduğu ilişkiler sonucu, Rákosi'nin siyasetinin çok kötü sonuçları hususunda onların dikkatlerini çektiğine inanmak gerekir. Eğer o başbakan olarak seçildiyse –Macar hükümetinin başkanının Budapeşte'de değil Moskova'da seçildiği aşîkârdır– onun durum hakkındaki tahlilinin ve tavsiye ettiği tedbirlerin doğruluğunun kabul edilmesi sayesindedir. Macar Komünist Partisi'ni, tek kişinin idaresinden Parti sekreteri ve

Kurul başkanı ikilisinin kolektif idaresine dayanan Sovyet sistemine geçmeye de Kremlin zorladı. Nagy'nin ve Macaristan'ın talihsizliğine bakın ki Mátyás Rákosi, Nagy'yi takip etmesine, denetlemesine, hatta kararlarını baltalamasına imkân veren birinci sekreterlik makamını korudu.

Her şeye rağmen Imre Nagy 4 Temmuz 1953'te Parlamento'ya geldi. Açılış konuşması olay yarattı: Çok keskin terimlerle 1949'dan beri uygulanan siyaseti mahkûm etti ve *"Sanayileşmeye doğru cebri yürüyüş"* programının hayat seviyesine ve eşitliğe dönüşe odaklanmış bir programla değiştirilmesi gerektiğini beyan etti. Bu bir çeşit, zanaat ve küçük ölçekli ticareti içeren, Çalışma kanununun zorlayıcı düzenine son veren, dinî konularda hoşgörü talep eden ve köylüler aleyhine yapılmış kaba hataların düzeltileceğini taahhüt eden Macar N.E.P'si* oldu. *"Küçük özel mülkiyetler, ülkeye vazgeçemeyeceğimiz tarımımızın temelini oluşturur."* diye açıklama yaptı Nagy. *"Hükümet bütün imkânlarıyla köylünün kendi mülkünden elde ettiği ürünün güvenliğini güçlendirmek istiyor."* *"Kooperatiflere katılmaya zorlanmış olan köylülerin, isterlerse tarım yılı sonunda buralardan ayrılmasına*

* **Yeni Ekonomi Politikası**, (Rusça: Новая экономическая политика, Novaya Ekonomicheskaya Politika, NEP), Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak amacıyla Lenin tarafından ortaya konan ekonomik politika-dır. Bazı özel işletmelere izin verilerek NEP sayesinde küçük işletmelerin kapitalizmde olduğu gibi kâr mantığıyla devam etmesini içeren politikada sosyalist devlet, bankaları, büyük sanayi kuruluşlarını ve dış ticareti tekel olarak kontrol etmeye devam etmiştir. NEP, Sovyetler Birliği Komünist Partisi X. Kongresi'nde kararlaştırılmış ve resmî olarak 21 Mart 1921 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kararla köylülerden zorla alınan fazla tarımsal ürün alımı durdurulmuş, bunun yerine ürün üzerinden vergi alınmaya başlanmıştır. Sanayi kuruluşlarıyla ilgili ek kararlarla politika netleştirilmiştir. *Kaynak: Vikipedi (çn).*

izin verilecektir.” *“Üyelerinin çoğunluğunun arzu etmesi hâlinde o kooperatifler kapatılabilecektir.”*

Nagy bir kez daha açıkladı: *“Adli takibin istismarı, idarî yöntemler, ürün hasadı konusunda yapılan aşırılıklar, vergi ödemeyenlerin malına el koymalar, kulaklar için hazırlanan kara listeler, halkın adalet duygusunu yaralayan ve eşitliğe güveni sarsan diğer sıkıntılar.”* Nihayet, ona göre kurulması bile yasallığın ihlali demek olan toplama kamplarının iptal edileceğini de haber verdi.

Bu, ülkeyi şaşırtan bir dil oldu. Gerçi Imre Nagy bir hatip değildi. Hitabet sanatından ve onun süslemelerinden nefret ediyordu. Dili eğitici, metodik ve sarihti. Rákosi’nin politikalarını mahkûm etmek için başvurduğu kritik öneriler, onun adını zikretmemeye dikkat ederek Moskova’da belli başlı Sovyet yöneticilerin huzurunda, sonra da Moskova’da alınan tedbirleri teyit etmek üzere toplanan 28 Haziran 1953 tarihli Merkez Komitesi toplantısında söylediklerinin çok hafifletilmiş bir yorumuydu. Merkez Komitesi’nin kararlarının Rákosi’ye muhalefet nedeniyle hiçbir zaman halka duyurulmaması anlamlıdır.

Yasallığın tekrar yerine oturtulması dışında, Nagy tarafından açıklanan hükümet programının en önemli noktası –ve bunu pahalıya ödeyecektir– ağır sanayiye öncelik verilmesi dogmasının yerle bir edilmesidir: *“Ağır sanayideki gelişme ritmini büyük ölçüde düşürerek, hafif sanayiye ve gıda sanayisine daha çok önem verilmelidir”* diyordu Nagy. Beş yıllık planın hedefleri gözden geçirilmeliydi çünkü birçok alanda ülkenin kapasitesini aşıyor, gerçekleştirmeleri hayat seviyesini köstekliyordu. Nagy’nin düşünce ve davranışında, hiçbir zaman açıklamadığı ustası Bukharin’in izleri görülüyor.

Onun bu sapkın fikirlerini paylaşan yegâne Stalin sonrası Sovyet yöneticisi Malenkov'du.

1953'ten itibaren, Macaristan'ın bütün ekonomik ve siyasî hayatı, yönetiminin bünyesinde en tepede Stalin muhafazakârlığına karşı çatışmayı devam ettiren reformcu iki siyasî çizgiyi barındıran belirsizliğin damgasını taşıdı. 11 Temmuz'dan itibaren, Rákosi, Parti mensupları önünde, onları uyanık olmaya davet eden ve Parti'nin yönetici rolüne saygı gösterilmesi ve son sözün daima kendisine ait olmasından taviz vermeyeceğini hissettiren bir konuşma yaptı. Imre Nagy tarafına geçen Farkas gibi oportünistler oldu ama apaçıklerin çoğunluğu Rákosi'ye ve Gerö'ye sadık kaldı. Gerö, Kurul başkanı birinci yardımcısı unvanıyla, Nagy'nin ekonomik tedbirlerinin önüne çıkmak için iyi mevkide bulunuyordu. Onun anılarından, 1954 ilkbaharında Parti yönetiminin tekrar Kremlin'e çağrıldığını ve bu sırada Sovyet yöneticilerin, Rákosi'nin Nagy'ye düşmanlığı, *"kindar siyaseti"*, *"başkalarından nefret etmesi"*, *"yönetme hastalığı"* ve yaralayıcı, kırııcı davranışları nedeniyle tenkit edildiğini öğreniyoruz. Ama Rákosi gocunmadı. Yeni gidişat, halkın artan Nagy sevgisi ve açılan hapishane kapıları tarafından tehdit edildiğini hissediyordu. Nagy'nin, başlangıçta seçimlerde Komünist Parti'nin gizli temsilcisi olarak tasarlanan Vatansever Halk Cephesi'ni, gerçek bir siyasî teşkilat, Parti'ye karşı denge unsuru yapma tasarısı ona bilhassa tehlikeli görünüyordu.

Düello iki yıl sürdü. 1955 yılında Rákosi ve Gerö'nün zaferiyle sona erdi. 1954 sonunda Malenkov'un görevden uzaklaştırılmasıyla SSCB'de ortaya çıkan yeni durumdan, Nagy'yi Kurul başkanlığından kovmak için yararlandılar. Bu bir Pirüs zaferiydi, çünkü Sovyet yönetiminde Kruşçev'in

durumunun güçlenmesi (Cenevre Konferansı, Tito ile barışma, vs.), Macaristan'da var olması mümkün olmayan basit ve temiz bir düzelme sağladı. Kremlin Rákosi'den ve Gerö'den, Nagy'nin siyasetine yakın bir yol izlemesini istiyordu. Buna karşılık, oportünizm ve sağa meyiletmekle suçlanan Nagy efsanevî kişi olacak ve Merkez Komitesi bünyesinde bulunan Parti'nin sadık ve disiplinli hizmetkârı olan kendisinin asla yapamadığını yapması için Rákosi'ye imkân sağlayan, tartaklanmış, hakarete uğramış, isyankâr Nagy'nin efsanesi olacaktır.

Yazarların İsyanı

Bu efsaneyi yaratan ve yayanlar yazarlardır. Gerçekten de Nagy'nin kişiliği ve fikirleri, en canlı desteği Yazarlar Birliği bünyesinde (300'ü Parti üyesi olan 500 üye) gördü. 28 Haziran'daki Merkez Komitesi toplantısı, daha sonra Nagy'nin 4 Temmuz 1953 konuşması başka hiçbir yerde komünist ya da komünizm taraftarı yazarlarda bu kadar derin etki yaratmamıştı. Kurul'un yeni başkanı tarafından cesaretlendirilen birçok yazar "*halka gittiler*", ülkenin gerçek durumu hakkında bilgi aldılar, bunları mısralara, makalelere, röportajlara ve haberlere geçirdiler. Macar edebiyatının buzlarının çözülmesi, Rus edebiyatınıninkinden daha uzun sürdü. Yazarlar, onlara tekrar söz hakkı tanıdığı için Nagy'ye medyun oldular. Ve Kurul başkanının düşüşünden sonra Stalinci sansür bürokrasisi saldırıya geçince uyarıları ve tehditleri boşa gitti. Yazarlar, Kruşçev'in; Rákosi ve Gerö'ye konformist olmayanlara karşı polisiye tedbirler almayı yasak ettiğini anladılar. Ayrıca Sovyet-Yugoslav uzlaşması, Tito'nun Rákosi'ye duyduğu

düşmanlığın bilindiği Macaristan'da büyük etki yaptı. Komünist yazarlar Gyula Háy, Tibor Déry ve Stalin Ödüllü Tamás Aczél, Parti'nin edebî faaliyetleri denetlemesine karşı mücadelenin idaresini ele aldılar. Yazarlar Birliği'nin dergisi *La Gazette Littéraire*, yazarların hürriyeti üzerine bir tartışma başlattı. Rajk davasının resmî soruşturmasının ilk sonuçları alınmaya başladığında haftalık dergi daha cüretkâr, daha kararlı bir üsluba çıktı. Birçok komünist yazar için, gösterişli davada her şeyin yalan ve düzmece olduğunun ortaya çıkması büyük şok yarattı. *"Aniden, suç teşkil eden siyaset kavramlarına hizmet ettiğimizizin, iftiraya ve yalana âlet olduğumuzun farkına vardık. Aramızdan bazıları asabî çöküntüye uğradı... Bir daha asla yalan söylememe, bir daha asla gayri insanî olana hizmet etmeme ve gerçeği söyleme ahdi temelinde ahlakî birleşme, bu krizden doğdu."*

Bu sırada, Politbüro ve Merkez Komitesi'nde, Parti'den ihraç edilen, tarım ekonomisi profesörlük kürsüsü ve akademisyenlik unvanı elinden alınan, bu kez tamamıyla gözden düşmüş, emekli hayatını yaşamakta olan Nagy, Parti'nin yüksek yargısı önünde, güttüğü siyaseti anlatan ve haklı çıkarmaya çalışan *Memorandums*'u yazıyordu. Bütün bir bölümü Macar halk yaşamının ahlakî ve etik sorunlarına ayırıyordu. *"Yeni aşama döneminde, çok kuvvetli ahlakî güçler serbest kaldılar. Ne Mart 1955 kararları ne onu takip eden kararlar ne de bastırma tedbirleri bu güçleri tamamen boğabildi"* diye yazdı.

Nagy şüphesiz yazar arkadaşlarını düşünüyordu. Onlardan biri olan işçi-şair László Benjamin acı hicivli bir şiirinde Parti başkanına saldırınca sansür başladı. Eşi görülmemiş şekilde, şiiri yayınlayan *Gazette Littéraire*'e el kondu, genel

yayın müdürü görevden alındı. Şiiri övdüğü gerekçesiyle Birlik'in Genel Sekreteri Sándor Erdei'nin yerine, hırçın ve kabiliyetsiz bir Stalinci getirildi. Ayrıca, sansür taşradaki pe-rişanlık üzerine bir mülakatı yasakladı. Gene sansür, Imre Madách'ın 1848 İhtilali yenilgisinden sonra yazdığı klasik ulusal dramını –*la Tragédie de l'homme (İnsanın Trajedisi)*– Ulusal Tiyatro repertuarından kaldırttı. László Németh'in Galileo üzerine yazdığı tiyatro oyununu ve Kassák, Remen-yik, Tersánszky gibi komünist olmayan ünlü yazarların ki-taplarından oluşan bir dizinin basılmasını da yasakladı. Bu tedbirler bardağı taşırdı. 10 Aralık 1955 tarihindeki Yazarlar Birliği toplantısında skandal patladı. Büronun altı üyesi ve hepsi komünist olan Birlik sekreterliğinin üç üyesi Stalinci genel sekreterle iş birliği yapmayı reddettiler ve istifalarını verdiler. Onlardan biri olan Tibor Déry, 67 meslektaşıyla bir-likte Merkez Komitesi'ne hitaben bir *Memorandum* metnini imzaladılar ve yetkililerin edebiyat ve sanat hayatına yaptığı birçok müdahaleyi protesto ettiler. Ayrıca imza sahipleri Nagy'ye sempatileri nedeniyle *Szabad Nép* yazı kurulundan ihraç edilen gazetecilerle dayanışma içine giriyorlar ve “*kül-tür hayatını felç eden ve Parti'nin prestijine ve gücüne zarar veren antidemokratik yönetim usulleriyle tam koptuklarını*” ifade ediyorlardı.

İhtilal değilse de isyan değerindeki bu belgenin verilme-si, önce şaşkınlık yarattı sonra da Rákosi'nin yakın çevresin-de hoşnutsuzluk fırtınası estirdi. “*Uşakların başkaldırı*”sını bastırmaya karar veren Rákosi, protestocuları “*Parti karşıtı ve halk karşıtı*” olarak rezil etmeyi amaçlayan ve onları Par-ti'ye karşı “*cepheden saldırmakla*” suçlayan sert bir “*kararı*” Merkez Komitesi'ne kabul ettirdi ve *Gazette Littéraire*'de

yayımlattı. Kabahatlerin en büyüğüyle –Parti içinde hizip düzenlemek– suçlanan Déry istifaya davet edildi. Merkez Komitesi'ne çağrılan ve şefin kızgınlığından korkan küçük çapta birçok yazar sözlerini geri aldı. Ama Déry, Háy Tardos, Méray, Zelk korkmadı. Rákosi, aşırı otoriter bir davranışla Kremlin'in "*liberal*" kanadında memnuniyetsizlik yaratmaktan çekinerek onları hapishaneye göndermekte tereddüt etti. Halbuki tereddüt eden bir tiran kendi kendini kamunun kovuşturmasına terk etmiş demektir.

Stalin efsanesinin kısmen açık kısmen gizlenerek yıkıldığı, tek başına yönetim ve terör yöntemlerinin reddedildiği XX. Sovyet Kongresi yapıldığı sırada, Rákosi-Yazarlar düellosu Macar siyasî hayatının tam merkezindeydi. Macaristan'da herkes –başta Imre Nagy ve yazarlar– XX. Kongre kararlarını Rákosi'nin mahkûm edilmesi, demokratikleşmenin cesaretlendirilmesi olarak algıladı. O andan itibaren, yazarların sansürle savaşı, diktatörlükle daha büyük bir savaşa dönüştü: "*Parti düşündüğünü halka açıklamalıdır*" diye haykırıyorlardı.

Rákosi yenilgiyi kabul etmedi. Başka uydu ülkelerin Stalinci şeflerinin yaptığı gibi, Stalinsizleştirmeyi kendi yapmaya teşebbüs etti. 27 Mart'ta, Kruşçev'i engellemek ve Tito'yu rahatlatmak için 1949 yılındaki davanın mesuliyetini, 1953'te tutuklanan dönemin gizli polis şefi, Macar Beria'sı, Gábor Péter'in üstüne atarak Rajk'ın itibarının iade edileceğini ilan etti. Halbuki, Macar yönetiminin içinde kurbanları seçenlerin Rákosi ve Gerö olduğunu biliyordu. Birlik'in fırtınalı bir oturumunda ayağa kalkan genç bir yazar Rákosi'ye hitaben: "*Açıklamanız tam Juda'ya uygun*" dedi. Birkaç Stalinci itiraz ediyordu. Muazzam bir gürültü başladı. Toplantıya

başkanlık eden Merkez Komitesi temsilcisi oturumu kapattı ve salonu boşalttı.

Üç gün sonra yazarlar tekrar toplandılar. Madem Moskova kardeş partilere XX. Kongre kararları hakkında geniş bir tartışma açmalarını istiyordu, Parti yönetimi bu toplantıları engelleyemezdi. Tamás Aczél *“Macar aydınlarının Rákosi’ye kesin güvensizliğini”* ifade etmek üzere söz aldı ve onun istifasını istedi.

O ana kadar Parti başkanına karşı hareket, yazarların kapalı çevresinde kalıyordu. Haziran’da Petöfi Derneği tarafından düzenlenen tartışmalar hareketin çerçevesini genişletti ve Rákosi’yi düşüşe götürdü.

Dernek’in başlangıcı mütevazıydı. 1955 sonlarında, Komünist Gençlik Birliği himayesinde, bilimsel, estetik ve edebî sorunları tartışmak isteyen genç aydınların buluşma yeri olarak kuruldu. Genç felsefeci Gábor Táncos genel sekreter oldu. 20 üyesinden 17’si Parti üyesiydi. Başlarda Dernek’in tartışmaları az sayıda kişi tarafından izlendi ama yavaş yavaş, XX. Kongre’den sonra tartışmalar canlandı ve daha çok sayıda dinleyiciyi çekti. 31 Mayıs’ta ve 1 Haziran’da 600 kişi Marksist tarih yazılımı sorunları üzerine bir tartışmaya katıldı. 14 Haziran’da 1600 kişi, kahramanı György Lukás –bütün hayatı boyunca vicdanına dayanan, Stalincilikten kurtulmuş bir Lukás– olan felsefe tartışmasına katıldı.

Sonucu itibariyle en ağır toplantılardan biri, yakın zamanda itibarları iade edilmiş olan Rakoşist terör kurbanı yaşlı komünistlerle ve aydın gençlikle buluşmaya hasredilmiş oldu. Kanunsuz hareketin eski üyeleri, eski İspanya savaşı muharıpleri, 1949 ve 1953 yıllarında uğradıkları zulümlerden

bahsettiler. Yüzünde acının ifadesini taşıyan uzun boylu bir kadın kürsüye çıkınca duygusallık zirve yaptı. Bu kadın, 1949 yılında idam edilen bakanın, 1955'te serbest bırakılıp iade-i itibar edilen dul karısı Julia Rajk'tı. Dönemin genç komünisti olan kendisi açısından Horthy'nin hapishanelerinin, Rakosi'nin zindanlarından daha az gaddar olduğunu söyledi. *"Beni tutuklamaya geldiklerinde, beş aylık bebeğimin bakımını yapmaktaydım. Beş yıl boyunca çocuğumdan haber almadım. Ne bir sözcük ne bir mektup..."*

Sonra kerevette oturan Parti memurlarına dönerek şöyle haykırdı: *"Sadece benim kocamı öldürmekle kalmadınız, ülkemizdeki bütün haysiyeti öldürdünüz, Macaristan'ın siyasi, iktisadi ve ahlakî hayatını tahrip ettiniz... Bunlar olurken Parti üyeleri neredeydi? Suçluların karşısına çıkmayıp böyle bir bozulmayı nasıl hoşgörüyle karşıladılar?"*

Hazır bulunanlar ayağa kalktılar ve alkışladılar. Salonda, çoğu genç subaylar olan yaklaşık 200 kişi vardı.

27 Haziran'daki basın özgürlüğü tartışmasına 6000 kişi katıldı. Tartışma akşam saat 7'de başladı, sabahın 4'üne kadar sürdü ve oturumun kapatılmasından sonra sokakta devam etti.

Toplantı, art arda gelen tasfiyeler nedeniyle işlerini kaybeden yüzlerce gazetecinin haklarını iade etmek üzere düzenlenmişti. Sansüre saldıran Tibor Déry şu açıklamayı yaptı: *"İyimserim ve şimdiki yöneticilerimizden kurtulabileceğimizi ümit ediyorum."* Başka komünist yazarlar söz alarak, *"Yığınlar yöneticilere güvenlerini kaybettiler. Parti, fikirler ve insanî ilkeler için mücadele eden bizleriz"* dediler. Szabad Nép'in, Mareşal Tito'yu misafir eden SSCB'den dönen bir

yazarı, SSCB'deki Stalinsizleştirme sürecinde geri dönüş olmadığını ve Yugoslavya Komünistleri Birliği'nin uluslararası işçi hareketinin en sağlıklı çekirdeği olduğuna inandığını ifade etti. Ama salonun çılgınca alkışlarına seslenerek *"Macaristan'da yeni siyasetin kabullenilmesi sorununun ne Belgrad'da ne Moskova'da çözülebileceğini, çünkü bunun Macar komünistlerinin meselesi olduğunu"* söyledi.

Saat sabahın ikisine doğru, *Magyar Nemzet* gazetesine müdür olarak atanan Nagy'ci aydın Géza Losonczy, Imre Nagy'nin itibarının iadesini talep etmek için söz aldı. Salon *Yaşasın Imre Nagy! Yaşasın Nagy'nin Parti'ye dönüşü!"* diye bağırarak ayağa kalktı. (Bu da gösteriyor ki heyecan böylesi bir noktaya yükselince Parti dışından bir çözüm aramak geliyor insanın aklına: Uç talep bir süre önce ihraç edilen Nagy'nin yeniden alınmasıydı.)

Ertesi gün bütün şehir bu toplantıyı konuşuyordu. Rákosi egemenliğine karşı bugüne kadar yapılmış en sert meydan okumaydı bu. Parti yönetimi otoritesinden kayıp vermeye başladığını bilmezden gelemezdi. Rákosi, gerek Kremlin'de, gerek 29 Haziran'da Budapeşte'ye ulaşan Poznan ayaklanması haberlerinin Macar mekanizmasında yarattığı heyecandan yararlanmayı ümit ediyordu. Rákosi Merkez Komitesi'ni toplantıya çağırdı ve 30 Haziran'da Petöfi Derneği'nin *"Parti karşıtı gösteriler"*ini ihbar eden bir kararı kabul ettirdi: *"Parti'ye ve halk demokrasisine karşı açılmış bulunan muhalefet Imre Nagy etrafında toplanmış bazı gruplar tarafından düzenlenmiştir."*

Déry ve Tardos Parti'den atıldılar, Parti yöneticileri otokritik yapmaya ve toplantıları askıya almaya davet edildiler. Rakosi'nin özel görevlileri, Merkez Komitesi'nin kararının

anlamını işçilere izah etmek üzere fabrikalara gittiler. Bu görevliler, yazarları ve gazetecileri kapitalizmi yeniden ihya etmek isteyen *"burjuvazinin ajanları"* olarak göstermeye çalışıyorlardı. Ama bu manevra başarısız oldu. Yazarların siyasi ve toplumsal taleplerinin yankıları fabrikalara ulaşmıştı. İşçiler, Petöfi Derneği aleyhine önergeyi imzalamadan önce *"daha yakından görmek"* istiyorlardı.

Arnavıtluk Parti Başkanı Enver Hoca *Anılar*'ında, 1956 yılında Moskova'ya yaptığı bir yolculuk sırasında Budapeşte'de durduğunda Macar yöneticilerin aydınların hareketliliği karşısında *"yumuşaklıkla"* davranmalarına şaşırdığını anlatıyor.

Onlara şöyle soruyor: *"Neden orada sade seyirciler gibi duruyorsunuz ve neden etkin tedbirler almıyorsunuz?"*

"Bizim yerimizde olsaydınız ne yapardınız?" "Petöfi Derneği'ni derhal kapatırdım, kıskırtıcıların başlarını tutuklardım. İşçi sınıfını, silahlandırarak sokağa indirirdim... Proletarya diktatörlüğünün ne demek olduğunu göstermek için birkaç ihtilal karşıtını kurşuna dizerdim."

Enver Hoca'nın söylemediği Rákosi'nin böyle tedbirler almayı çok istediği ama Kremlin tarafından engellendiğidir. Ayrıca, Moskova'nın ideoloji şefi Suslov, Macaristan'da ciddi bir *"ihtilal karşıtı"* tehlikenin varlığına inanmadı.

Rákosi'nin Düşüşü

Rákosi, Parti yönetiminde muarızlara ve Nagy'ci gruplara karşı hazırladığı polisiye tedbirleri onaylayan bir hava da yaratamamıştı. Macar Partisi bünyesinde süregelen hoşnutsuzluktan haberdar olan Sovyet yönetimi, Budapeşte'ye en kıdemli üyelerinden ikisini, esneklik taraftarı Mikoyan'ı ve ilke

sahibi Suslov'u hakem olarak gönderdi. Halbuki, Kremlin'den gönderilenler Rakosi'nin, bir komünist şefin ülkesini yönetmek için gerekli olan asgarî güveni ülkesinde hissettirmeyi beceremediğine karar verdiler. Bunun doğru olduğu görülüyordu. Gözlemcilerin nazarında asıl felaket, Rákosi'nin yerine geçen, ondan ayrılmayı başaran ama adı ve rolü ondan farklı olmayan Ernest Gerö idi. Mikoyan ve Suslov János Kádár gibi geçmişleri itibariyle "*milliyetçi komünist*" kabul edilen "*yeni adamlar*"ı Parti yönetimine getirdiler (Kádár, Almanya'ya karşı mukavemetle oldukça önemli rol oynamıştı ve Rákosi tarafından hapsedilmiş ve işkenceye uğratılmıştı). Ama Parti'nin başında Gerö'nün olması bu atamayı tamamen anlamsız kıldı. Parti'ye güveni sağlayacak olan psikolojik şok Imre Nagy'nin geri çağırılması gibi görünüyordu. Ama "*ılımlı*" unsurlar, Rákosi'yi feda etmeye hazır Stalincilerle 18 Haziran uzlaşmasını sonuca bağlayan Kádár gibi iade-i itibar edilmişler, fazla sapkın buldukları fikirlerinden nefret ettikleri Imre Nagy'nin dönüşünü görmek için acele etmiyorlardı.

Yeniden düzenlenmiş yönetim demokratikleşme, Parlamento'nun rolünü artırma, yazar ve sanatçılara daha çok özgürlük tanıma, Vatansever Halk Cephesini tekrar canlandırma ve sendikaların, işçilerin menfaatlerini koruma becerilerini iade etme arzusunu ilan eden bir karar yayımladı.

Başka koşullar altında verilmiş tavizler olsalardı belki de muhalefeti tesirsiz hâle getirmeye yetebilirdi. Ama kafaların aşırı ısındığı durumda yetersiz görülmekteydiler. Adı en ileri derecede görevi kötü kullanmalarla ve Rákosi rejiminin ekonomik siyasetiyle birlikte anılan Gerö'ye kamuoyu fazla itibar etmiyor, Nagy'nin geri dönmesini istemeye devam

ediyordu. Parti yönetiminin birliğe, kademeli gelişmeye çağrısı yankı yapmıyordu. Ağustos ve eylül gittikçe artan bir heyecanlı bekleyiş içinde geçiyordu. Bu şartlar altında, 17 Eylül'de toplanan Yazarlar Birliği Kongresi ulusal bir siyasî olay oldu. Kamuoyunun sözcüsü gibi davranmaya alışan yazarlar bu kongreyi meslekî olmaktan öteye taşıdılar: Bir çeşit ihtilalci genelkurmayı.

Merkez Komitesi adına söz alan kültür bölümünün yeni şefi, Kádár'ın dostu, mukavemetçi gazeteci Gyula Kállai, birçok tavizi ilan ettikten sonra, Parti'yi aşarak bütün ulus adına konuştuklarını iddia etme hatasına düştükleri hususunda yazarların dikkatini çekti. Önce disiplin, sonra demokrasi.

Yeni yönetimin iyi niyetlerine saygılarını sunarken yazarlar Merkez Komitesi temsilcilerine, entelektüel yaşama tam özgürlük ve Yazarlar Birliği'ne kendi kendini yönetme hakkı verilmesi hususundaki taleplerini tamamen korudukları cevabını verdiler. O zaman Birlik, gerçekten hür bir siyasî kurummuş gibi, başında komünist Déry, yanında popülist Gyula Illyés, sosyal demokrat Pál Ignotus, sosyalist eğilimli milliyetçi László Németh ve siyasete bulaşmamış olanlarla mizah yazarları olmak üzere sisteme başkaldırdı.

Ortaya çıkan minyatür bir çoğulcu Ulusal Cephe, bu yeni, işçi, aydın, köylü, kapitalistlerden, büyük toprak sahiplerinden arındırılmış ama dümeni Parti'nin ve onun yarattığı sunî yığınların değil entelijansiyanın elinde olan gerçek ülkeyi, Macaristan'ı, daha aslına sadık olarak yansıtan bir topluluktu.²¹

21 Bkz. François Fejtö, "La République indépendante des écrivains hongrois", *Lettres Nouvelles*, Kasım 1956.

Parti vesayetinden kurtulmuş komünist bir ülkenin ilk teşkilatı olan Yazarlar Birliği tamamıyla Nagy'ci yuvasıydı.

Eski Kurul başkanının aralarında çok sayıda şahsi dostu vardı. Yazarların birçoğunun hedefi yeniden gözden geçirilmiş, genişletilmiş, demokratikleştirilmiş bir sosyalizmin sınırlarını aşmayan bir Macar siyasî hayatı sunmaktı. Onların ayaklanma öncesi ve sırasında kamuoyunu etkileme çabaları ihtilal değil reformlar istikametindeydi. Sonradan onları sorumsuzlukla suçlayan Togliatti, yazarların oynadığı rolü tamamen saptırdı. Németh ve Pál Ignotus gibi komünist olmayanlar, daha çok ılımlı olarak ve uluslararası gerçekleri daha doğru anlamlandırarak komünist olanlardan kendilerini ayırdılar. Popülist yazarlar, Gyula Illyés, István Bibó (belki de savaş sonrası Merkezî Avrupa'nın en önemli siyasî düşünürüdür), ayaklanmanın ikinci devresinde Ulusal Köylü Partisi'nin Petöfi Partisi adıyla yeniden düzenlenmesine önyak oldular. Bu hareket muhtemelen entelijansiyada bir miktar dinleyici bulmuştur. Ama Birlik yazarları içinde Bibó dışında siyasetçi yoktu. Birlik'in rolü reformcu fikirler laboratuvarı, siyasî hayatın mayası olmakla özetlenebiliyordu. Gerisi ondan sorulmuyordu.

Birkaç hafta sonra, 6 Ekim'de, yetkililerin istemeye istemeye izin verdikleri Rajk'ın cenazesi muhalefetin gücünü ölçme imkânı sağladı. İki saat boyunca, dondurucu rüzgâra rağmen, çiçekler altında görünmez olmuş dört tabut önünden (Rajk ve onunla birlikte suçlanan üç sivil) 300.000 kişi geçti. Julia Rajk, gergin bir yüzle, hareketsiz, 7 yaşındaki oğlunun elini sıkı sıkıya tutmuş, kocasının tabutu önünde ayakta duruyordu. Biraz ileride hükümet üyeleri ve Parti yönetimi temsilcileri grup halinde duruyordu. Birinci Sekreter

Gerö, Macaristan'da değil SSCB'deydi. Polislerin yerine geçen düzenli ordunun subayları etkileyici bir tefekkür içinde, Merkez Komitesi'nin şimdi *"işçi sınıfının büyük şehitleri"* dediği adamlara doğmadan ölen saygısını sunarak ağır ağır ilerleyen halkı yönlendiriyordu. Törenden sonra, bir adam haktan ayrılarak Julia Rajk'a sarıldı. O Imre Nagy idi.

Bu cenaze törenlerinin siyasî anlamı, Parti teşkilatının gözünden kaçmamıştı. Büyük fabrikaların işçilerinden işlerini durdurmamaları istenmişti. Halbuki işçiler greve gittiler. Topluca gelip sembolik tabutlar çevresinde gösteri yaptılar. Polis Poznan'daki gibi olaylar çıkmasından endişe ediyordu. Ama Julia Rajk ve dostları hiçbir şey olmadığını ifade ettiler. Zaten, düzensizlik meydana gelmedi, bir bağırış bile duyulmadı. AFP muhabiri bu gösterinin büyük vakar ve olgunluğunu anlatan bir haber geçti. Bütün bunlar patlamadan 17 gün önceydi. İktidarın yitirdiği 17 gün.

Sovyetlerin Macaristan Siyaseti

Yazarların sözcüleri, Petöfi Derneği'nin hatipleri, Imre Nagy ve çevresi, her fırsatta XX. Sovyet Kongresi ilkelerini dayanak göstererek Macaristan'da siyasetin yenilenmesini, Stalincilikten kopmayı, Rákosi'nin sonra da Gerö'nün gitmesini, suçluların cezalandırılmasını talep ediyorlardı. Başlangıçta Macar muhalefeti Moskova'ya karşı değil, Moskova'nın gerçek siyaset çizgisiyle uyuşarak hedefe varmayı ümit ediyordu. Imre Nagy ve çevresindekilerin ayaklanma öncesinde ve sırasındaki davranışları, Macar siyasetinin Budapeşte'de değil, Moskova'da yapıldığına inanmalarıyla açıklanıyor. Hiç kimse; Sovyet hükümetinin, ordularını Macaristan'da, Polonya'da ve

Romanya'da tutmasına izin veren gizli anlaşma maddesini bilmeyenler bile, Macaristan'ı 14 Mayıs 1955'te Rákosi tarafından imzalanan Varşova Paktı'ndan çıkarmayı düşünmüyordu. Olsa olsa Tito'nun ve Mao Zedong'un Kremlin'in kararları üzerindeki etkisi sayesinde, Parti'nin ve Macar hükümetinin iç siyaset ve ekonomi siyaseti üzerindeki muhtariyetinin genişletilmesini ümit edebilirlerdi.

Maalesef, Macarların talihsizliğine bakın ki, Stalin'in ölümünden sonra Sovyet siyaseti birlikten, bağlılıktan uzak kaldı. Stalin'in yerine geçmek isteyenler ve bunun iddiasında olanlar arasında meydana gelen kırılğan uzlaşmalar için yaşanan mücadelenin farklı çözümleri 1953'ten 1956'ya kadar süren yıllara damgasını vurdu. Uydu ülkelere gelince, Sovyet siyaseti, yumuşamayla sertlik, yönetici mekanizmaları sağlamlaştırma gereğiyle dizginleri bırakma ve sükûnet arasında sürekli gidip geliyordu. Rákosi'nin, Kremlin'de güç dengelerinin değişmesinden yararlanarak Imre Nagy'nin reform teşebbüslerine nasıl sertçe son verdiğini gördük. Bir yıldan uzun bir süre, Macaristan'daki siyasî havanın bozulmasına rağmen Sovyet yöneticiler Rákosi'ye güvenlerini koruyacaklardır. Macar kamuoyunun, *Amerika'nın Sesi* ve *Hür Avrupa* radyolarından Kruşçev'in ağzından Stalin'in suçlarını öğrenmesi nedeniyle bu gidip gelmeler Kremlin'in ve Macar Partisi yönetiminin otoritesini sarstı. Stalinciler de Nagy'ciler de Moskova'daki bazı üst düzey yöneticilerin desteğine güveniyorlardı: Gerö; Molotov ve Kaganoviç'e, Nagy'ciler de Malenkov, Mikoyan, hatta Kruşçev'e. Bu arada Kruşçev Nagy'nin meydan okumasını görüp tercihini Gerö-Kádár formülüne yöneltti.

Tito'nun Moskova sefiri Miçunoviç, Rajk'ın cenaze töreninin gidişatı hakkındaki (Sovyet basını tarafından sansürlenen) bilgilerin Moskova'daki yetkilileri endişelendirdiğini not etti. Bu gösteride inisiyatifin Macar yöneticilerinden halkın eline geçtiğini görüyorlardı. Ama Sovyet yöneticiler gene de alınacak tedbirlerde tereddüt ediyorlardı ve çoğu akıllı dozda bir kararlılık ve tavizin hoşnutsuzluğu silahsız bırakmaya yeteceğini ümit ediyordu. Ekim başında, hâlâ enerji dolu ve esnek bir adam olarak gördükleri Gerö'ye güvenleri devam ediyordu. Onun eskilerde kalmış, aşılmış, ülkesinin gerçeklerinden kopmuş bir adam olduğunu görmüyorlardı.

KAN VE ÜMİT DOLU ON GÜN

Imre Nagy Ayaklanmayla Çatışıyor

23 Ekim Salı akşamı Radyoevi yakınlarında başlayan çatışmalar, birçok isyancı grubun AVH ve Sovyet tanklarıyla mücadele ettiği beş günlük muharebenin başlangıcı oldu. Ama 24 Ekim'de çarpışmalar henüz her yere yayılmamıştı ve yöneticiler hızla üstesinden gelmeyi ümit ediyorlardı. Radyo-dan yayınlanan ve güvenlik güçlerince tekrarlanan bildiriler bu iyimserliği yansıtıyordu. Saat 08:45'te Budapeşte Radyosu, bütün ülkeyi kapsayan sıkıyönetim kararını bildiriyordu. Kararname "*Imre Nagy, Kurul Başkanı*" imzasını taşıyordu. Bilahare Nagy hem bunu hem de Sovyetlerin davet edilmesi kararını imzaladığını reddetti. Bu iki icraatla adının anılması onun otoritesine, itibarına muazzam bir darbe vurmuştu, dolayısıyla o ve arkadaşlarının bunu reddetmelerini anlayışla karşılamak gerekir. Ama diğer yanda, bahsettiğimiz çılgınlık anında dümenin başına Nagy'nin çağrılması (30 yıldan beri komünist olduğunu unutmayalım); bir an gemiyi batmaktan kurtarmaktan, düzeni sağlamaktan, onun gözünde sadece birer isyancı olanları etkisiz hâle getirmekten başka bir şey olmadığı anlamına gelmez mi? Saat 09:20'de, Imre Nagy

"Budapeştelileri" bilgilendiren, "yeniden kan akmasını engellemek amacıyla silahlarını teslim edenler ve saat 14:00'te muharebeyi bırakanlar takibata uğramayacaklardır" uyarısını yapan bildiriye okudu. Aynı anda, "sahip olduğumuz bütün imkânları kullanarak, imkân bulduğumuz anda ülkemizde, Parti'nin muhtelif bölümlerinde, devlette, siyasî ve ekonomik hayatta demokratikleşmeyi gerçekleştireceklerini" ilan etti.

Radyodan yayınlanan bilgiler Nagy'nin çağrısının kabul gördüğü izlenimi verdi. Önemli bir isyancı grubunun şehir merkezinde silahlarını bıraktığını duyuruyorlardı. Ama akşam olduğunda hâlâ mukavemet yuvaları bulunduğu haber veriliyordu. O zaman radyo Kádár'ın bir söylevini yayınladı: *"İşçi sınıfımızın düzenine karşı öldürücü savaşı aptalca sürdürünenleri ya teslim olmak ya da tam mağlubiyet beklemektedir... Kararlı reform yolu önümüzde açılmıştır. İhtilal karşıtı güçleri reform yolundan kurtarmak ve temizlemek bize düşmektedir."*

Düzenin yeniden oturtulması ve çatışmaların tekrar hızlanması hakkındaki bildiriler arasında durum karışık. 25 Ekim sabah altıda Bakanlar Kurulu'nun açıklaması şöyleydi: *"İhtilal karşıtı güçler dağıtılmış, ordu, güvenlik güçleri ve silahlı işçi muhafızlar Sovyet birliklerinin yardımıyla ihtilal karşıtı bir darbe denemesini ortadan kaldırmışlardır."* Ama biraz sonra aynı radyo Parti'nin resmî organı *Szabad Nép*'in *"ihtilal karşıtları tarafından işgal edildiği için"* 24 ve 25 Ekim günlerinde çıkamadığını ilan etti.

Anlaşıyor ki, fabrikalarda 24 sabahından itibaren genel grev emri başarıyla uygulanmıştı. Ertesi sabah Macar ordusundan bir zırhlı birliğin komutanı Albay Pál Maléter,

başkentin en büyük kışlası olan Kilián Kışlası'nı kuşatan asilerin kampına girdi. Eski partizan komutanı, Mareşal Malinovski'nin göğsüne nişan taktığı 49 yaşındaki bu subay, esir alınmış bir grup isyancı ile tartışırken, *"ihtilal karşıtı haydutlarla"* değil de *"vatansever işçiler ve üniversite öğrencileriyle muhatap olduğu"* kanaatine vardı. O andan itibaren kışlasını isyancıların en önemli kalelerinden biri yaptı. Olay heyecan yarattı.

Bu olay bizi Macar ordusunun ayaklanma karşısındaki tutumundan bahsetmeye davet ediyor. İsyancılara katılan General Béla Király'ye göre, ayaklanmanın birinci devresinde 2.000 subay ve er (bilhassa askerî öğrenciler) muharebelerde isyancıların yanında aktif görev aldılar. Kilián Kışlası savaşında ilk kurban 1956 çıkışlı genç bir teğmendi. İsyancıların yanında savaştı.

180.000 kişilik ordunun subaylarının üçte ikisi, Rajk olayıyla ilgili olarak ordu genelkurmayı ve Macar üst düzey polis memurlarının arka arkaya gelen kovulmalarla tırpanlandığı tarih olan 1949'dan beri eğitilmişlerdi. 1953'te Savunma bakanı, işkenceci Mihály Farkas'ın yerine *"işçiden memur"*, kişiliksiz General István Bata getirildi. Takip eden yıllarda, aydınların ve öğrencilerin huzursuz kıpırdaşmaları orduya, bilhassa askerî okullara sirayet etti. Subaylar, Haziran ayından itibaren zaten subay lokallerinde toplanan Petöfi Derneği toplantılarına gitmeye başladılar. Zrinyi Askerî Siyaset Akademisi'nin subay öğrencilerinden bir heyet 23 Ekim'de General Bern heykeli önündeki gösteriye katıldı.

O günün akşamında, Radyoevi civarında durum kaygı verici olmaya başlayınca General Bata başkentin yakınlarında bulunan iki kentten iki zırhlı birlik getirtti. Biraz tereddütten

sonra alkışlarla karşılanan iki birlik de genç isyancılara katıldı. Bakanın Sovyet birliklerinin çağrılmasını önermesinin nedeni muhtemelen budur. Gençlerin silah almak için kuşattıkları kışlaların komutanları genellikle karşı koymadılar. Arzu eden birlik mensuplarının gitmesine izin verdiler. 25 Ekim’de, Budapeşte Sovyet Komutanı K. Tikhonov, ayaklanma yuvalarını yok etmek üzere AVH’ya yardım etmesi için iki Macar tümeni getirtilmesini önerdi. Macar hükümeti bu iki tümenin dahi Tikhonov’u tatmin edeceğine inanmadı. Birliklerin çoğunun sadık komutanlar sayesinde bir çeşit tarafsız beklemeye girdiklerini ümit ediyordu.

24’ü 25’e bağlayan gece Kremlin’in Macar meseleleri uzmanı Mikoyan ve Suslov yeniden Parti merkezine geldiler. Macar yöneticilerle yaptıkları ilk görüşmelerin sonucunda Gerö’nün yerine birinci sekreterlik mevkiine János Kádár getirildi. Kremlin, temmuz ayında Gerö’nün atanmasının –heyhat bir kez daha çok geç– yanlış olduğunu anladı. Mikoyan ve Suslov düzenin yeniden sağlanması için Nagy-Kádár ikilisinin etkili olacağını ümit ediyorlardı. Bu aşamada Mikoyan ve Suslov’un da Kádár ve Nagy’nin de hareketin büyüklüğünün farkında olmadıkları seziliyor. Kolayca paketlenip ayrılacak ve hâkim olunacak hazırlıksız küçük gruplarla mücadele ettiklerini sanıyorlardı. 24 akşamı radyodan yayımlanan konuşmasından Kádár’ın isyanı bastırma taraflısı olduğu net olarak anlaşılıyordu. Konumu Nagy’ninkinden çok daha kesindi. AVH’nın ve Sovyet birliklerinin kahramanca cesaretine saygı duyduğunu söyledi. Bu da itibarını kaybetmesine yetti. Halbuki o da “*kararlı reformun yolu*”ndan bahsediyordu. Bu açıdan görüşleri Nagy’nin görüşlerinden

esastan farklı değilmiş gibiydi. Nagy'nin ısrarı reform yapılması, Kádár'ınki ise çerçevesini ve sınırlarını Parti otoritesinin çizmesi üzerineydi.

Mikoyan ve Suslov, özel olarak böyle durumlar için eğitilmiş olan AVH'yi tam randımanlı kullanmak yerine Macaristan'da konuşlanmış bulunan Sovyet askerî birliklerini müdahaleye çağırmalarının hatalı olduğunu muhtemelen anlamışlardı. Muhakkak ki, Sovyet birliklerini bir an önce Budapeşte'den çekmek ve yerlerine Macar birliklerini getirmek istiyorlardı. İsyancıların içinde *"iyi tohumları kötü tohumlardan ayırarak"* krize siyasî çözüm getirmeleri konusunda Nagy ve Kádár'a güveniyorlardı. Nagy'nin etkisiyle, ortada bir nebze memnuniyetsizlik hakkı olduğunu kabul ediyorlardı. Kötüler ortadan kaldırılmalıydı; yolunu şaşırmışlar tekrar kazanılmalıydı. Imre Nagy'nin 25 Ekim öğleden sonra ulusa hitaben yaptığı ve *"trajik olaylar"*ı *"mutlaka çaresinin bulunması gereken eski ekonomik ve siyasî hataların kışkırttığı acı durum"* ile açıkladığı radyo konuşmasının anlamı, Kremlin'den gönderilenlerle birlikte vardığı mutabakat bünyesinde aydınlanıyordu. Parti'nin yeni yönetimi ve emri altına aldığı hükümetin olup bitenden ders almaya karar verdiğini ifade ediyordu. Düzen tekrar kurulur kurulmaz, Millet Meclisi'ni toplayacak ve ona geniş bir reform programı sunacaktır. Bu program, Vatansever Halk Cephesi'nin temsil ettiği demokratik ve ulusal güçlerin birleşmesi temelinde hükümetin yeniden derlenmesini içeriyordu. Nagy ayrıca hükümetinin Sovyet birliklerinin Macaristan'dan çekilmesi konusunda SSCB ile görüşmelere başlayacağını bildirdi. *"Bu görüşmeler eşitlik ve ulusal bağımsızlık temelinde olacaktır."*

Nagy Sovyet kuvvetlerinin müdahalesinin *“sosyalist disiplinin menfaati açısından gerekli”* olduğunu (ki bu saçmaydı) ama kuvvetlerin geri çekilmesinin düzenin ve barışın temininden sonra gecikmeden yapılacağını ifade etti. *“Bu trajik savaşın, bu gereksiz kan akıtmanın”* durdurulması için dokunaklı bir çağrı yaparak konuşmasını tamamladı.

Ertesi gün, 26 Ekim’de, *“Yoldaş Imre Nagy’nin idaresinde-ki”* Merkez Komitesi’nin, SSCB ile Macaristan arasındaki ilişkiler bundan böyle SSCB ile Polonya arasındaki ilişkilerle aynı temelde olacaktır açıklaması yapıldı. Bu hassasiyet şüphesiz hemen sonra Moskova’ya hareket eden Mikoyan ve Suslov ile yapılan görüşmelere son noktayı koyuyordu. Sovyet tarafında, Nagy ve Kádár’ın, bütün risklerine rağmen Polonya örneğinden ilham alarak yumuşamayı denemelerinin önünde hiçbir engel kalmadığı sonucuna varılabilirdi. Kremlim Polonya’da Gomulka’ya verdiği tavizleri Macaristan’a da vermeye hazırdı. Macar sosyalizmi demokratikleştirilebilirdi ama Nagy ve Kádár sosyalizmin kazanımlarını hiçbirinden feragat etmeden savunmaya kendilerini adanmışlardı. (Bütün bu ilkeler, ileride tahlil edeceğimiz 30 Ekim tarihli Sovyet hükümeti bildirisinde kaydedilecektir.) Nagy ve Kádár, en göz önünde olan Stalincileri (Gerö, Hegedüs ve saygınlığını yitirmiş başka Stalinciler SSCB’ye gönderildiler) uzaklaştırmak ve Macar rejimine daha ulusalcı bir karakter vermek için Mikoyan ve Suslov’un ellerini serbest bırakmasını büyük bir başarı olarak kabul ettiler. Ne yazık ki bu başarı üç olayla etkisizleştirildi: Birincisi, 25 Ekim’de Parlamento önündeki kanlı olay sonrasında yeni alevlenme ve ayaklanmanın kökleşmesi. İkincisi, isyanın başta Batı Macaristan olmak üzere taşraya

fırtına gibi yayılması.²² Üçüncüsü, Nagy ile Kádár'ın merkezîyetçi grubu arasında artan anlaşmazlık.

Parlamento önünde yüzlerce ölüye (şahitlere göre 300 ile 800 arasında) ve çok sayıda yaralıya mal olan olay konusunda çelişkili tanıklıklar bulunmaktadır. 20-25.000 kişilik bir kalabalık, tahminlere göre Imre Nagy'nin görünmesini beklemek üzere toplandı. Birkaç Sovyet zırhlı aracı, üzerlerinde Sovyet askerleriyle arkadaşlık kurmuş ve ellerinde Macar bayrakları sallayan göstericiler olduğu halde geldi. O anda civardaki binaların damlarında konuşlanmış AVH ajanları, şüphesiz Parlamento'yu savunmak için makineli tüfek ateşi açtılar. Sovyet askerleri de yaralandı. Sahneyi seyreden İngiliz komünist muhabir Charles Coutts *"Kışkırtma hedefine ulaştı"* diye yazıyordu. Gerçekten de trajik taramanın ilk anı sonucu mukavemet ateşini körüklemek, AVH nefretini yeni bir gıda ile beslemek, halkla yöneticiler arasındaki hendeği genişletmek oldu.

Radyo Budapeşt öğle saatlerinden itibaren çatışmaların adedinin ve şiddetinin arttığını gece yarısı haber verdi. Çatışmalar öğleden sonra geç saatlere kadar uzadı.

Sosyolog-Romancı György Konrád *Le Complice** adlı hikâyesinde, o hareketli ve karmaşık Budapeşte atmosferini birkaç dokunuşla çok iyi yansıtacaktı: *"... Küçük kafeslerin üstüne çıkmış vatan kurtarıcılar el kol hareketleri yapıyorlar. Taleplerini kendilerini dinleyenlere ve bütün kâinata*

²² Bir ulusun çoğunluğunun ya da en azından önemli bir bölümünün tahammül edilemez görünen bir siyasî düzeni devirmek ve kurumları kendi derin arzularına uyan bir yönde değiştirmek için her ayaklanışına "ihtilal" denilebilir düşüncesindeyim.

* le complice: Suç ortağı (çn).

gönderiyorlar. İletişim kurma ve merak arzusuyla sarhoş olmuş hiç tanınmamış kişiler, iki milyon köylü, şehirde toplandı. Hepsi tanışmak istiyor. Oradan geçmekte olan herkes bir görgü şahidi, bir canlı gazete, bir asayiş görevlisi, bir partizan ya da polis memuru. Tankların mitralyözleri kusuyor. Salvo-lar arasında ilk yardım gönüllüleri kapı aralarından fırlıyor-lar. Bir tank yaklaşıyor, kalabalık muntazam biçimde –peş peşe on kez– delicesine millî marşı söylüyor. Ruslar biraz bek-liyorlar. Böyle bir anda ateş etmek akıl kârı değil. Sonra bıktı-yorlar ve mahalle değiştiriyorlar...

“...Sokakta insanlar banklara oturmuş güneşten istifade ediyorlar. Çinkodan yapılmış bir kızıl yıldız parkelerin üstünde yatıyor. Ruslar yanından mı geçecekler yoksa ezecekler mi merak ediliyor. İlk tank üstünden geçiyor, ikincisi de, üçüncüsü yanından geçiyor. Taş olukta ufak boylu bir adam motosikletini tamir etmekle meşgul, süslüyor, bezle parlatıyor. Tankın sürücüsü, kızıl yıldızı ezmek için motosikletin üstünden geçiyor. Tamirci geriye kalanı seyrediyor, yola ben-zin saçılmış. Büyük bir parke taşını alıyor, evine giriyor ve ar-kadan gelen tanka atıyor. Bir Rus devriliyor, bir başkası ma-kineli tüfeği doğrultuyor. Körlemesine kalabalığı ve pencere-leri tarıyor.

“Bir tarım kooperatifinin kamyonlarından birinin üstün-den bedava piliç ve patates dağıtılıyor: Taşra bayram yapan kente ziyafet veriyor. İhtilalin dullarına ayrılan banknotlar sokağa konulmuş denetlenmeyen bir sandıkta birikiyor. Bir yankesici arkadaşına soruyor: ‘Dokunmadan yanından geçip gideceğimize inanır mıydın?’ ”

25 akşamı, Macaristan’ın kuzeydoğusunda bulunan sanayi kenti Miskolc Radyosu şu bildiriği yayınladı: “Budapeşte’de

Macarları katletmeyi durdurun... Sovyet birlikleri Macaristan'ı terk etsin. Ateşkes ilan edin. Canımıza tak etti. Bazı şeflerin istibdadından bıktık. Biz de sosyalizm istiyoruz ama bizim Macarlığımıza has şartlarda, işçi sınıfının menfaatlerini ve en kutsal vatanseverlik duygularımızı gözeten bir Macar sosyalizmi istiyoruz."

Bu yayını bir dizi talep izledi: Stalinizmle suçlanan herkesin işten el çektirilmesi, devletin güvenlik güçlerinin yeniden teşkilatlanması, Mihály Farkas'ın mahkemesi, planı düzenlemekten sorumlu olanların kovulması, maaşların artırılması, 15 Mart millî bayramının yeniden kutlanması, Parlamento'nun *"oy verme makinesi, üyelerinin de her zaman evet diyen kuklalar olmasından vazgeçilmesi"*.

Bu bildiri, Miskolc'un başkenti olduğu Borsod eyaletinin İşçi Kurulu'ndan çıkıyordu. Ayaklanmanın gelişmesinde yeni bir bölüm açılıyordu. Gerçekten Miskolc'da 24-25 Ekim'de meydana gelen büyük gösterilerin akabinde bir işçi ve asker kurulu iktidarı ele geçirmiş ve 26'sında Imre Nagy'ye yukarıda sayılan talepleri iletmek üzere bir heyet göndermişti. Aslında 24'ünden itibaren Macaristan'ın hemen her yerinde çok çeşitli İhtilalci Kurullar birdenbire ortaya çıkmaya başlamıştı: köylerde, kentlerde, kantonlarda ve komitatlarda. Birçok bölgenin tamamı barışçı el koymalar ya da bazı yerlerde AVH garnizonlarıyla az ya da çok süren çatışmalar neticesinde onların otoritesine girmişti. Kurullar derhal idarî sorumlulukları üstlendiler ve hükümete bazıları olaylardan önemli ölçüde etkilenmiş olan taleplerini sunmaya başladılar.

Bu kurullar çeşitli isimler taşıyorlardı: İhtilalci Kurul, Ulusal İhtilalci Kurul, İhtilalci Komite, Asker ve İşçi Kurulu,

Çalışanlar İhtilalci Kurulu vs. Çalışanlar Belediye Kurulu ya da Çalışanlar Kurulu adı alan birçok kurulu fabrikalarda oluşturulan işçi kurullarından ayırt etmek bazen zor oluyordu.

Birkaç örnek verelim: Büyük Macar Ovası Bölgesi kentlerinden Debrecen'de, 23 Ekim barışçıl gösterisi sırasında AVH iki kişiyi öldürdü. Bu olayın ardından bir İhtilalci Sosyalist Kurul belediye sarayına giderek iktidarı ele geçirdi ve iki gün süren pazarlıklardan sonra AVH'yı silahsızlandırdı. Avusturya sınırının yakınında, Györ kentinde, Kurul 25 Ekim'de oluşturuldu. 30 Ekim'de Tuna Aşırı İhtilalci Kurul olarak genişledi ve uzun ve ateşli tartışmalardan sonra Nagy'ye şartlı destek vermeye karar verdi. Başka bir kentte, Pécs'te, AVH garnizonu –yaklaşık bin ajan– öğrenciler ve halkın bir İhtilalci Kurul oluşturmasını 25 Ekim'e kadar engelledi. Buna mukabil, civardaki kömür ve uranyum madenlerinde işçi kurulları oluşturuldu. Başka bir madenci kenti olan Salgótarján'da, grevdeki işçiler ayın 27'sinde Sovyet ölüleri anıtını yıktılar ve 30 Ekim'de eyalet için, 1945-1948 dönemi partilerinin temsilcilerinden meydana gelen bir İhtilalci Kurul oluşturdular. Bu kurul, ikinci Sovyet müdahalesinden sonra haftalarca direndi.

Mosonmagyaróvár'da, 26 Ekim'de, öğrenciler ve işçiler ve onlara katılan kent sakinleri AVH merkezi önünde gösteri yaptılar ve binanın cephesindeki Sovyet yıldızının kaldırılmasını istediler. Güvenlik polisi karşılık olarak silahsız halkın üzerine dört makineli tüfekle ateş açtı ve el bombaları attı. Yüz kişiden fazlası öldü, 150 kişi yaralandı. Kurbanlar arasında birçok kadın ve çocuk vardı. Yerel polisin yardımıyla, sonunda halk AVH'nın silahlarını ellerinden aldı ve bir Ulusal Komite kurdu.

Kurulların ideolojisi, barındırdığı unsurların birbirine benzememesine dayanıyordu: Liberal, sosyal, demokratik ve milliyetçi hevesler karışımı. Buna rağmen çatışmaların durdurulması, Sovyet birliklerinin Macaristan topraklarını terk etmesi, özgür seçim taleplerinde birlik hâlindeydiler. Aralarından birçoğu, arazilerin eski sahiplerine iadesine müsamaha göstermeyeceklerinin altını çiziyordu.

Ama her şeyden önce bütün Kurul ve Komitelerin kafasını meşgul eden bağımsızlıktı. Tam bağımsızlık. Györ Radyosu, Hür Debrecen Radyosu, Szolnok'taki Damjanich Radyosu vs. gibi radyolarda kurulların sesi duyuldukça en köklü talepler ses getirmeye başladı: Varşova Paketi'nin reddi, taraf-sızlığın ilanı, Macaristan'daki durumun Birleşmiş Milletler tarafından incelenmesi.

Oldukça şaşırtıcı olan, yeni rejimin başkente göre daha az kök saldıgı Macaristan'ın bu bölgesinde arabuluculuk etkisi, sonuna kadar gidicilik etkisinden fazla oldu. Mesela, Nagy sempatizanı olan eski Milliyetçi-Köylü Milletvekili Attila Szigethy başkan yardımcısı seçilmişti (başkan bir metalürji işçi-siydi). *Daily Worker* muhabiri Peter Fryer, Szigethy'yi "yuvar-lak sırtlı, dağınık saçlı, Sherlock Holmes pipolu, evrak çanta-sını koltuğunun altına sıkıştırmış, dik ve inceleyici bakışlı bir İngiliz üniversite öğretim üyesi" olarak tarif ediyordu. Szigethy, Budapeşte'ye görkemli bir yürüyüş düzenlemeyi ve antikomünist bir karşı hükümet kurmayı hayal eden kızışmış kafaları sakinleştirmeye çabaladı. Györ'deki vagon fabrikası-nın işçilerine dayanarak bu niyetleri bozmayı başardı. Komite'ye, birçok komitenin benimsediği bir tutumu kabul ettirdi: Imre Nagy'ye şartlı destek. Ama konulan şartlar Kurul başka-nının sinirlerini zorlu bir sınava soktu.

Szigethy, zırhlı araçları 24 Ekim'de kentte devriye gezen Sovyet birliklerini bertaraf etmek için diplomatik kabiliyetini de kullanmıştı. Gençler onları ısıklıyor ve patates bombardımanına tutuyorlardı. Askerlerden biri ateş edecekmiş gibi yaptı ama arkadaşları silahını indirdiler. Sonra Ruslar kentin yakınındaki kamplarına çekildiler. 27 Ekim'de, Ulusal Komite şu tekliflerle birlikte Sovyet komutanına bir heyet gönderdi: "Kente girmeyeceğinize ve halka ateş etmeyeceğinize söz verin, Ulusal Komite size yiyecek versin." Bu şekilde anlaşmaya varıldı ve taraflar sözlerini tuttular. Sovyet komutan şu bildiriği yayınladı: "*Sizin iç siyaset işlerinize burnumuzu sokmayacağız.*" Başka Sovyet komutanlar da aynı şekilde davrandılar. Bunun gibi, Veszprém komutanı bir halk heyetine, eğer Macarlar onlara saldırmazsa Sovyet birliklerinin de kente saldırmayacakları güvencesi verdi. 26 Ekim'de Debrecen komutanı ateşkesi kaldırmayı ve birliklerini kentten çekmeyi kabul etti. Jaszberény komutanı İhtilalci Kurul'u bizzat ziyaret ederek kentin meselelerine karışmayacağı güvencesini verdi.

Taşradaki Sovyet birliklerinin bu tarafsızlığı, gerçek anlamını idrak edemedikleri olayları denetleme imkânına sahip olmamalarıyla açıklanabilir. Muhatapları, antikomünist ya da faşist olarak nitelemekte zorlanacakları kişilerdi. Diğer yanda, Sovyet askerî güçlerinin büyük bölümü Budapeşte'de ve banliyölerinde görev yapıyordu.

Sovyet komutanlarının destek gelene kadar olaylardan uzak durmakta ve ihtilalci güçlerle bir *modus vivendi* güvencesi altına girmekte yararları vardı. Bu tavırları, ihtilalci güçlerin kafasında kolayca kazanılmış olan ve onlarda her türlü ümidi doğuran bir zafer hayali kurdurttu.

İşçi Kurulları

Ayaklanma başladıktan birkaç gün sonra Macaristan'a gelen İngiliz komünisti Peter Fryer için, sanayi bölgesi Györ'de irtibat kurmakta olduğu kurullarla 1905 yılında, sonra da 1917 yılında Rusya'da ortaya çıkan işçi, köylü ve asker milletvekilleri ya da Sovyet'i arasında hiç fark yoktu. Aniden ortaya çıkan aynı kaynak, aynı sorumluluk duygusu, malzeme temini düzenlemesinde, sivil düzende vs. aynı etkinlik. Aslında, Kurul ve Komitelerin yöneticileri kurtuluş sırasında Horty Devleti'nin yıkıntıları arasından yönetimi ele aldıkları dönemde yarattıkları Ulusal Kurullar örneğinden ilham alıyorlardı. Buna mukabil, ayaklanmanın rüzgârına kapılan başka bir ihtilalci kurum olan İşçi Kurulu, *komüncü* ruh ile daha net bir dostluk kurmakla suçluyordu. Gerçekten de İşçi Kurulları fabrikaların, madenlerin ve başka işletmelerin bizzat işçiler tarafından yönetimini ele geçirmeyi hedefliyorlardı.

Fabrikalardaki yetki Rákosi döneminde üç makam arasında bölüşülmüştü: Hükümete tâbi yönetim; yönetimi denetleyen ve ona yardımcı olan Parti teşkilatı ve nihayet, fabrikanın sosyal faaliyetlerini yöneten ama işçilerin onların menfaatlerini temsil ettiğine artık inanmadıkları sendika teşkilatı. Bu üç makam arasında uzmanlık çatışmaları çıkabiliyordu ama üçü de son tahlilde otoriter devletten kaynaklanıyordu ve güvenlik polisinin gözetimi altındaydılar. Halbuki Macar İşçi Kurulları'nın özelliği, yukarıda bahsi geçen üç makamın birden yerine geçmesiydi ama her şeyden önce, zaman zaman karıştırıldıkları İhtilalci Komiteler'in aksine, ulusal ihtilalle bütünleşmiş bir işçi sınıfının siyasî aracıydılar. Ayaklanmanın birinci aşamasında, İşçi Kurulları'nın birçok

faaliyetinin esası, genel grev düzenlenmesi ve saldırı güçlerine karşı fabrikayı savunmaktı. Diğer yanda, kurulların amacı, üyelerinin mensubu olduğu Ulusal Komiteler'in faaliyetlerinde kendilerinin de etkin olmasını sağlamaktı.

Macar İşçi Kurulları'nın asıl istedikleri, devlet mekanizmasını kendi mekanizmalarıyla değiştirmek değildi. Ayaklanmaları, toplumun düşük bebek olarak nitelediği devlete değil, devletin *totaliter biçimine* ve Sovyetlerin uşağı olmasına karşıydı. Macar İşçi Kurulları, ne anarşiyle ne de anarşistlerle ilgiliydi. Yerel İhtilalcı Komiteler gibi hükümete komünist Imre Nagy'nin başkanlık etmesini kabul ediyorlar ama hem milliyetçi hem de sosyal beklentilerinin tatmin edilmesini istiyorlardı. Macar İşçi Kurulları'nda, vatansever talep, ekonomik ve sosyal taleplerden önce geliyordu. Ve Nagy'ci dememenin yıkılmasından sonra gelen ikinci Sovyet müdahalesi şartlarında, İşçi Kurulları'nın Sovyetlerin zorladığı kanunsuz iktidara karşı "ikinci iktidar" yaratmaları bu şartlar altında olmuştur.

24 Ekim'den itibaren Hem Budapeşte'de hem taşrada açılan İşçi Kurulları modeline gelince, Macarlar onu Yugoslavlardan aldılar. 1956'da birçok Macar ekonomist ve sendikacı heyeti, kendi kendini yöneten mekanizmaların çalışma biçimini incelemek üzere Yugoslavya'ya gitti. Fikir oluşmamıştı, basında ve fabrikalarda tartışılıyordu. 24 Ekim'de gerçek oldu. Bu arada, İşçi Kurulları'nın teşekkülü –nasıl ki 25 yıl sonra Polonya'da hür sendikalar kurulacaktı– proleter olduğunu iddia eden rejim ile proleterlerin ayrılmasını gözler önüne serdi. Macar ayaklanmasının en büyük skandalı, hem antikapitalist hem antikomünist olan ve sosyal demokrasiye ve milliyetçiliğe kayışları hükümeti ve Parti'yi sosyal temellerinden

mahrum bırakmakla tehdit eden bu antisovyetlerdi. Imre Nagy tehlikeyi sezdi, kendisi ile işçi sınıfının en dinamik unsurlarıyla arasındaki muhalefeti, çatışmayı kabul edemezdi. Bu, onun bütün tasarılarının ve ümitlerinin çöküşü demekti. Parlamento önündeki katliam günü olan 25 Ekim'den itibaren, kafasında, İşçi Kurulları hareketini Parti'nin ve hükümetin safına, kendi safına çekmek fikri oluştu. Henüz oturmakta olduğu Parti merkezinde ziyaretine gelen Borsod heyetine, onları aracı olarak tanıdığını ve yönetimde olan yeni hükümetin programına taleplerinden çoğunu dahil etmeye hazır olduğunu söyledi. Ertesi gün, Parti Merkez Komitesi bir bildiriyle *"sendika organları aracılığıyla fabrikalarda İşçi Kurulları seçimi"*ne izin verdiğini açıkladı.

Nagy, bu meselede onu köstekleyen Kádár gibi, İşçi Kurulları'nın güvenini kazanmayı ve onlar nezdinde milliyetçi unsurların hâkimiyetindeki İhtilalci Komiteler'e karşı müttefikler bulmayı ümit ediyordu. İşçi Kurulları'nın ve İhtilalci Komiteler'in derinden ve hatta organik olarak bağlı olduklarını –Borsod'da olduğu gibi– işçi yığınlarının daha az vatansever ya da milliyetçi olmadıklarını, aydınların ve grevdeki işçilerin elde silah AVH'ya ve işgalciye karşı çarpışan kardeşleriyle dayanışma içinde olduklarını anlayamıyordu.

Siyasî Bir Çözüme Doğru

Böylece, İhtilalci Komiteler ve İşçi Kurulları'nın heyetleriyle tartışmaya başlayarak, onların bazı taleplerini kabul ettiğini bazılarını reddettiğini açıklayarak Nagy her zaman –Miklós Molnár'ın belirttiği gibi– halkın taleplerinin 24 saat gerisinde ama diğer Parti yöneticilerinin ise 24 saat önünde oluyordu.

26 Ekim'de, Nagy çalışma mekânını Parlamento'ya taşıdı ve hükümet değişikliği için görüşmelere başladı. Merkez Komitesi'nin aynı gün yayınladığı bildiriye göre, Parlamento ulusal olmalı, *"en geniş ulusal temsil ilkesine göre"* yapılanarak *"geçmişin hatalarını ve suçlarını onarmaya"* gayret etmelidir. 27 Ekim öğle vakti açıklanan yeni hükümet Nagy'nin isyancıları yatıştırma ve Ruslara güvence verme arzusunu yansıtıyordu. Eski Savunma Bakanı István Bata, İçişleri Bakanı László Piros, Propaganda Bakanı József Darvas gibi birçok Rakoşiciyi kovmuştu. Kültür bakanı olarak György Lukás'ı atadı ve tarım uzmanı Antal Gyenes'i yeni hükümete aldı. Ama Ferenc Münnich'in polisin yeniden yapılandırılmasından sorumlu olarak İçişleri bakanı tayin edilmesi şaşırtıcı oldu. Rákosi'ye düşmanlığı şüphe götürmeyen, İspanya Savaşı'ndaki Uluslararası Tümen savaşçılarından, Rajk ya da Tito taraftarı olarak bilinen Münnich yüzde yüz Moskova'ya bağlı bir komünistti.²³ Bu arada yeni hükümetin en karakteristik çizgisi, Nagy'nin Vatansever Halk Cephesi'nin yeteneği konusundaki fikirlerine uygun olarak, 1948 öncesi iki büyük köylü partisinde önemli mevkiler işgal etmiş bulunan üç şahsiyetin dahil olmasıdır: Zoltan Tildy, Béla Kovács ve Ferenc

23 Ayın 28'indeki tayinini bir askerî dikta rejimi kurmak amacıyla darbe teşebbüsünde bulunmak için fırsat bildi. Merkez Komitesi Askerî Komisyonu'nun diğer üyeleriyle geliştirdiği bir plana göre, siyasî subayların komutası altına verdiği birkaç askerî birlik ülkenin düzenini yeniden tesis edecekti. Bu amaca uygun imkânlarındaki yetersizlik nedeniyle plan akim kaldı. Ama Sovyetlerin bundan haberdar olmuş olmaları mümkündür. 2 Kasım günü Tito'nun Brioni'de Macar meselesinin çözümü üzerine yönettiği tartışmalar sırasında Kruşçev, kurulun müstakbel başkanı olarak Münnich'in adını ısrarla öne sürdü ve Tito'nun basıkcı tavsiyelerinden sonradır ki Kádár lehine olan tercihten vazgeçti.

Erdei. Devlet bakanı olan Tildy, 1930 yılında Bağımsız Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nin kurucularındandı. Savaş sırasında mukavemetçilere katılmıştı; Kasım 1945'te Kurul başkanı, 1945'ten istifa etmeyi reddettiği tarih olan 1948'e kadar cumhurbaşkanıydı. Uzun yıllar gözaltında yaşadı. Aynı partinin genel sekreteri Béla Kovács komployla suçlanmış ve derdest edilmişti. Nagy onu Tarım bakanı tayin etti. Ayrıca hükümette iki başka Küçük Mülk Sahipleri Partisi üyesini aldı ve Milliyetçi Köylü Partisi kurucularından Ferenc Erdei'yi Kurul başkan yardımcısı yaptı.

Ama bu saygın şahsiyetlerin mevcudiyeti, Maliye'de, Adalet'te ve diğer anahtar mevkilerde özellikle sevilmeyen birçok Rakoşici bakanın duruyor olmasını unutturmadı. Macaristan'ın içinde bulunduğu akışkan durumda Nagy'nin temsil ettiği hükümet geçici hatta geçmiş gibi görünüyordu. İsyancıları hayal kırıklığına uğrattı ve İşçi Kurulları ile İhtilalci Komiteler'in Nagy'yi görmek üzere Budapeşte'ye giden heyetleri, daha temsil yeteneği olan bir karaktere bürünmesi için ona hükümeti değiştirmesi için baskı yaptılar.

Dönüm Noktası

27 Ekim'de Nagy hükümeti, bu karmaşa içinde Prezidyum başkanlığını sürdüren István Dobi önünde yemin etti. 28 Ekim Pazar öğle vakti Budapeşte Radyosu şu bildiriği yayınladı: *"Yeniden kan akmasını önlemek ve barışın geri dönmesini güvence altına almak için, Halk Cumhuriyeti hükümeti derhal genel ateşkes emrediyor ve Silahlı Kuvvetlere sadece saldırıya uğrarlarsa ateş etmelerini söylüyor."*

Aynı gün, saat 18:00'de, Nagy yeniden halka sesleniyor, Sovyet birliklerinin Budapeşte'den ve yeni güvenlik güçleri yerine oturduktan sonra da kent topraklarının tamamından derhal çekileceğine dair Sovyet hükümeti ile anlaşmaya varıldığını ilan ediyor. Nagy, isyancılara doğru yeni bir adım daha atarak ilan ediyor: *"Hükümet bu muazzam halk atılımını ihtilal karşıtı olarak kabul etmeyi reddeder."* Gerçi bazı ihtilal karşıtı unsurların memnuniyetsizliği istismar etmek ve halk demokrasisini devirmek maksadıyla harekete bulaştıklarını da ekliyordu. *"Ama bu hareket ile, bütün halkımızı kucaklayan demokratik ve millî büyük bir atılımın geliştiği de gerçektir."*

"Bu hareketin hedefleri; bağımsızlığımızı ve egemenliğimizi güvence altına almak; ülkemizde sosyalizmin yegâne temeli olan toplumsal, ekonomik ve siyasî hayatımızın demokratikleşmesini hızlandırmaktır" diyor Nagy. Bir taviz daha: Nagy *"halkın önyak olmasıyla kurulan yeni demokratik muhtar birlikler"*i, çeşitli kurul ve komiteleri tanıdığını ve onları devlet yönetimine dahil edeceğini ilan etti. *"Ordu, polis, işçi milisler ve gençlik gruplarından hareketle"* yeni güvenlik kuvvetleri kuracağını da bildirdi. Nihayet, yakında SSCB ile Macaristan ilişkileri etrafında, Macaristan'daki Sovyet birliklerinin geri çekilmesi meselesi de dahil görüşmelerin yakında başlayacağını duyurdu.

Bu söylev bir dönemeci işaret ediyor. Yeni hükümetin teşkil edildiği bir önceki güne göre çok daha fazlasını veriyor. Nagy'nin kafasında ayaklanmış halk ile dayanışmaya doğru belli bir kayma olduğu söylenebilir. Ama henüz tam ve samimî bir tespitten bahsedilemez. Geçmişinden bir anda kurtulması, halkıyla işgalciler arasında arabulucu olma

derin arzusundan uzaklaşmak, yenilenme ve sürdürülebilirlik onun açısından çok zor.

Nagy hızlı bir gelişim halinde. Daha şimdiden ülkedeki derin sarsıntıyı fark ediyor. Amacı, beklentilerini, genellikle gerçekçi olmayan taleplerini bildirmek için onu her yerden davet eden farklı çoğunluğun güvenini kazanmak. Mikoyan ve Suslov'un 24-26 Ekim toplantılarında ona bildirdiği sınırlar içinde kalarak yaşamaya çalışıyor. Ama son iki günden bu yana durum büyük değişikliğe uğradı. Bütün taşranın fire vermeden ayaklanmaya katıldığını söyleyebiliriz. Bir milyon üyeli Macar Çalışanlar Partisi (1948'den itibaren Macar Komünist Partisi'nin yeni adı) buharlaştı. Hükümetin kendine saygı duyulmasını sağlamak için halkla bütünleşmek üzere onunla yeni bir mukavele yapmaktan başka çaresi kalmamıştı.

28 Ekim'de, Nagy, Varşova Paktı'nın reddi, siyasî partilerin yeniden düzenlenmesi, hür seçim talepleriyle gelen Güney Budapeşte İhtilalci Kurulu heyetini kabul etti. Nagy dostça davranıyor ama renk vermiyordu. Partiler yeniden kurulacaktı ama hür seçimlere gelince bunu Parlamento tartışacaktı. Yeni siyasetin sosyalizm üzerine kurulması gerektiğinin altını çizdi. Sağa doğru dümen kırmanın söz konusu olmayacaktı. AVH'nın dağıtılması ve düzenin, sükûnetin ve çalışmanın yeniden tesisi amacıyla Sovyet birliklerinin geri çekilmesi ülkeyi rahatlatmak için yeterli olmalıydı. Yani, Mikoyan ve Suslov'un önerilerine sadık kalıyordu.

Nagy'nin hesabı bir ölçüde doğrudu. 27'yi 28'e bağlayan gece Budapeşte henüz sakindi. VIII. Bölgede geçici bir Millî Kurul kurulmuştu ve düzenin sağlanması için, ordudan, polisten, işçilerden ve gençlerden alınanlarla bir millî muhafız birliği kurulmasına başlanmıştı. Daha bir gün önce sert çarpışmaların

meydana geldiği Moszkva Meydanı'nda bir ateşkes anlaşması yapıldı. Pál Maléter'in komutasındaki Kilián Kışlası ve Korvin bloğu savunucularıyla görüşmeler başladı. Birçok bölgede gerek isyancıların Nagy'ye güvenleri gerekse Sovyet birliklerinin temastan kaçınma emri almaları nedeniyle çarpışmalar durdu.

Zorluklar sadece Budapeşte'deki isyancılardan kaynaklanmıyordu. Daha ziyade Nagy'nin yeni tavizleriyle cesaretlenen taşradakilerden kaynaklanıyordu. Zaten, İhtilalci Komiteler ve İşçi Kurulları'nın sözcüleri, başbakanın konuşmalarını septisizmle karışık bir dikkatle dinlediler. Nagy'nin ateşkes emri vermesinin ve Sovyet birliklerinin Budapeşte'den geri çekilmesinin onların baskılarıyla olduğunu zannediyorlardı. Bu iyiydi ama sadece bir başlangıçtı. Miskolc Radyosu, *"Nagy'nin, hükümetinin hemen başlayacağı icraatin gerçekten halkın menfaatine olduğunu ispat etmesi şartıyla Imre Nagy hükümetinin arkasındayız ve bütün gücümüzle onu destekliyoruz."* diye açıklıyordu. Ondan hangi yeni icraat bekleniyordu? *"Halkın doğrulanmış taleplerini tatmin edecek"* olan icraat. Halbuki Miskolc İşçi Kurulu ve Öğrenci Meclisi listeyi geliştirmeyi üzerlerine almışlardı. Diğer önemli şehirlerin İhtilalci Komiteler'inin onayına sunulan Miskolc programı, üzerinde durmaya değecek kadar ilginçtir:

1) Gerçekten demokratik, egemen ve bağımsız, hür ve sosyalist Macaristan için mücadele eden, Rákosi rejiminde hizmette bulunan bütün bakanları dışarıda bırakan geçici bir hükümet talep ediyoruz.

2) Böyle bir hükümet sadece hür genel seçimlerle yaratılabilir. Mevcut şartlar altında bu mümkün olamayacağından

Imre Nagy'ye bünyesinde sadece en önemli bakanlıkları barındıran geçici bir hükümet kurmasını öneriyoruz. Mevcut durumda 22 bakan ve 3 bakan yardımcısına ihtiyaç yok.

3) Macar Çalışanlar Partisi ile Vatansever Halk Cephesi koalisyonu üzerine inşa edilecek olan geçici hükümetin ilk icraati, Sovyet birliklerin üslerine değil, vatanları SSCB'ye geri çağırılması olacaktır.

4) Yeni hükümet, bütün ülkedeki Öğrenci Meclisleri'nin ve İşçi Kurulları'nın taleplerini programına alacak ve yerine getirecektir.

5) Yeni devletin iki türlü silahlı gücü, polis ve düzenli ordusu olmayacaktır. Devlet Güvenlik Teşkilatı AVH dağıtılacaktır.

6) Sıkıyönetim kaldırılacak ve Sovyet birliklerinin çekilmesinden sonra bütün özgürlük savaşçıları ve ayaklanmaya bir biçimde dahil olmuş bütün vatanseverler affedileceklerdir.

7) Genel seçimler, bütün partilerin katılımıyla 60 gün içinde yapılacaktır.

Miskolc'un sunduğu şartlar İhtilalci Kurullar'ın birçoğu tarafından tartışma zemini olarak kabul edildi. 27-29 Ekim günleri boyunca hareket büyüdü. Şehirler ve köyler arasında, her birinin isteyecek bir şeyi olan heyetler gidip geliyordu. Bütün Macaristan yakınma dosyalarını sunmakta birbiriyle yarış ediyordu. Yüzlercesi arasından, 28 Ekim'de Györ'e heyet gönderen Bálinkalı 30.000 maden işçisinin bu kentin radyosundan Imre Nagy'ye taleplerini iletmesini isteyişlerini örnek verelim. Halbuki, Kurul başkanının Sovyet birliklerinin "*beyaz bayrak çekerek*" Macaristan'ı terk etmesi çağrısı ilk talepti. "*Ortak bir hükümet*" kurması için Budapeşteli isyancılarla görüşmeye başlaması için Nagy'ye baskı yapıyorlardı.

Bu talepleri yerine getirilmediği sürece Bálinka madencileri greve devam edeceklerdi.

Györ'ün baskısı şiddetli oldu. Bu kentin Nagy'nin çevresiyle devamlı irtibat hâlinde bulunan sevilen şefi Attila Szigethy Kurul başkanını daha ileri gitmeye teşvik ediyordu ama şahsen, karşı hükümet kurulmasını ve Budapeşte'ye yürünmesini talep eden sağıın bıkkınlık veren tehditlerine göğüs geriyordu.

Hür Avrupa Radyosu (Free Europe)'nun Rolü

Asilerle irtibat hâlinde olan bütün yabancı gazeteci ve gözlemciler, ayaklananların Batı'dan hemen gelecek moral hat-ta malzeme yardımından emin olmaları hususundaki ümit-lerinden etkilenmişlerdi. Sonradan, sığınmacılardan büyük bölümü Münih'ten yayın yapan Hür Avrupa Radyosu'nun bu yönde güçlü hayaller yarattığını açıklayacaklardı. Bu radyonun yayınlarının Macaristan'da, bilhassa Batı Macaristan'da çok yakından dinlendiği ve radyonun Amerikan kamuoyunun tercümanı olarak kabul edildiği, bu yayınların zihinlerde belli bir etki yaptığı muhakkaktır. Halbuki Macarca yayınlar o dönemde Macaristan'da gerçekte olup bitenden pek bir şey anlamayan ve sorumsuzluk suçu işleyen sağ göçmenler tarafından yönetiliyordu. Gerçekten de bütün ayaklanma süresince *Hür Avrupa*, güvenilmeyi hak etmeyen kişi olarak gösterilen Imre Nagy'nin "*kurnazlıkları*"na karşı Macar halkını uyardı. İnsanları tam bağımsızlık ilan etmeye ve Sovyet ordusunu kışkırtmaya cesaretlendiriyordu. İşte o yayınlardan birkaç örnek:

24 Ekim: "*İşte Imre Nagy'nin ilk yaptıkları! Tüfek mermisi, darağacı, işkence, terör, Sovyet birlikler!*"

27 Ekim: “Komünistlerle iş birliği yapmak mümkün değildir. Bugünden itibaren, Macaristan’da komünist yoktur. Sadece katiller vardır... Macaristan’da kim saldırgandır? Hain Imre Nagy, halkın katili ve onun suçlu hükümeti. Rus işgaline karşı sesini tek yükselten József Mindszenty’dir.”

29 Ekim: “Özgürlük savaşçıları Imre Nagy’nin aldatıcı taktiğine kanmayacaklardır. Imre Nagy’nin verdiği sözlere güvenmiyorlar.”

30 Ekim: “Macaristan’a saldıran ordu yenilmez değildir... Yeni destek birlikleri istedi. Bu yeni birliklerin sayısı tükenmez değildir... Mantıken soğukkanlı bir hesaplama neticesinde Sovyet güçlerine karşı koyulabileceği ve zafer kazanılabileceği görülür... Budapeşte hükümeti tarafından söz verilen elleri kanlı ateşkes, iğrenç bir ihanetten başka bir şey değildir.”

31 Ekim: “Bu milletin kahraman oğulları ve kızlarının gerçek bir şefi var mı diye sorulabilir... İşte cevabı: Şef József Mindszenty’dir. En ulu din adamı, kardinal hapsedilmişti, genelkurmayı yoktu, teşkilatı yoktu, silah dağıtmıyordu, siyasî program açıklamıyordu. Ama ruhu Budapeşte sokaklarındaydı.”

Sonradan öğrenildi ki bu saçma metinleri yazarlar, bilahare yayınlarda düzenlemeye giden Amerikan hükümetinin niyetlerini dikkate almamışlardı. Amerika’nın Doğu Avrupa’ya yönelik siyasetinin özelliği –genellikle Batılıların siyasetinde olduğu gibi– büyük bir belirsizliktir. John Foster Dulles’in resmen açıkladığı hedef “SSCB’ye boyun eğmiş bütün ülkelerin özgür olmasıdır.” Halbuki, 1956 olayları ABD politikasının “özgürlük anlamında değil de içeriği açıklanmamış bir bildiriye göre iki ayrı etki dünyasının mevcudiyeti olarak algılanan

engelleme (containment) *siyasetini sürdürmek*" olduğunu göstermiştir.²⁴ Ama isyancılara propaganda yapıyordu. Onları Batı kamuoyunun dayanışma içinde olduğuna inandırdı. Bu nedenle askerî yardım olmasa bile, Washington, Londra ve Paris hükümetlerinin Birleşmiş Milletler aracılığıyla onlar lehine hareket etmesini bekliyorlardı.

Batılılar, Süveyş ve BM

25 Ekim'den itibaren, Budapeşte'deki önemli bir gösterici grubu İngiltere ve ABD Elçiliklerine Macar meselesini BM'ye sunmalarını isteyen bir dilekçe verdi. Gösterici heyetinin üyeleri diplomatik temsilciler önünde, Sovyet birliklerinin müdahalesine dayanak olarak gösterilen Varşova Paktı'nın, SSCB'nin sadece dış saldırı olması durumunda yardımının söz konusu olacağını ve böyle bir durum olmadığını belirttiler. 1968'den sonra "Brejnev Doktrini" olarak anılan gizli maddelerden haberleri yoktu.

Aynı gün, 25 Ekim'de, Başkan Eisenhower New York'ta Sovyet müdahalesini kınayan ve *"Amerika bütün kalbiyle Macar halkının yanındadır"* ifadesini kullanan bir bildiri yayımladı... *"Macar öğrencilerin ve çalışanların talepleri, tamamen SSCB ve ABD'nin dahil olduğu müttefik güçler birliği ile Macar hükümetlerinin imzaladığı barış antlaşmasının Macar halkına güvence verdiği İnsan Hakları çerçevesindedir."*

Bu bildiri, Macarların ABD'ye güvenebilecekleri hayalini teyit ediyordu.

24 H. Morgentau, *Commentary* adlı eserinde, Şubat 1957.

Washington hükümeti, gerçekten de İngiltere ve Fransa'yla Macar meselesini Güvenlik Kurulu'na götürmek amacıyla bir danışma toplantısı yaptı. Dışişleri Bakanlığı'ndakiler 1955 Varşova Paktı kurallarına göre Sovyet birliklerinin Macaristan'da konuşlanmasına çok zor karşı çıkılabileceğini tahmin ediyorlardı. Ama bu birliklerin bir iç isyanı bastırma hakları var mıydı? Sovyet birlikleri Macar yöneticilerin daveti üzerine kullanılmıştı. ABD birlikleri kendi yarıkürelerinde bir komünist ihtilal olsa aynı şekilde kullanılamaz mıydı?

Büyük güçleri rahatsız eden nedenler az değildi. Özel muhabirlerin gönderdiği ayaklanmanın kahramanlık fotoğraflarının kamuoyunda yarattığı heyecan dikkate alındığında hiçbir şey yapmadan duramazlardı. Diğer yanda, dünyanın Yalta adıyla birlikte anılan paylaşılması her zaman geçerliydi ve onların hareketini kısıtlıyordu. Macaristan Sovyet yarı küresindeydi. Büyük güçlerden hiçbiri, İkinci Dünya Savaşı'ndan kaynaklanan statükoyu sorgulayarak risk almayı düşünmüyordu.

Birkaç gün sonra, Washington ile Avrupa'daki başlıca müttefikleri arasında ciddi ayrım ve güvensizlik yaratan Fransız-İngiliz ortak Süveyş harekâtının başlaması, Macaristan lehine etkili bir Batılı baskısı şansını azalttı. Her hâlükârda bir Rus vetosu söz konusu olabileceğinden, Güvenlik Kurulu Sovyet müdahalesini ahlaken mahkûm etmekten başka bir şey yapamazdı. Zaten böyle yaptı. Üç Batılı birliğe hareket ederek Sovyetleri, Macarların temel hürriyetlerini güvence altına alan 1947 Antlaşması'nı ihlal etmekle suçladı. Sovyet temsilcisi Sobolev, BM'ye üye ülkelerin iç işlerine müdahaleyi yasaklayan ikinci maddeyi öne sürerek meselenin görüşülmesine karşı çıktı. Aynı kanıta dayanarak

Macaristan daimi temsilcisi Péter Kós, kendi hükümeti adına Macaristan'ın iç işlerini ilgilendiren bir meselenin incelenmesine karşı çıktı.

Bu itiraz Macaristan'da derhal bir hoşnutsuzluk fırtınası estirdi. İhtilalci Komiteler ve İşçi Kurulları onun aslında Sovyet tabiiyetinde olduğunu ve asıl adının Léo Konduktorov olduğunu o an öğrendiler ve Nagy'den derhal Kós'u geri çağırmasını istediler.

Bütün ümitsizliğe rağmen, Macarlar BM'nin Ruslara Macaristan'dan çekilmelerini söyleyeceğini umuyorlardı... Ama, aslında Batı'nın ve BM'nin ne yapmak istediği buydu ne de yapabileceği.

Sovyet Birliklerinin "Geri Çekiliş"

Bu arada, 28 Ekim akşamı Sovyet birlikleri Budapeşte'yi boşaltmaya başladılar. Macar hükümetiyle Sovyet komutanı arasında varılan anlaşmaya göre, Sovyet birlikleri, isyancıların, silahlarını görevi devralacak olan Macar ordusuna teslim etmesinden 24 saat sonra çekilmeye başlayacaktı. Buna rağmen birçok mukavemetçi silahsız kalmayı reddettiği ve yer yer çatışmalar devam ettiği için çekilme gecikti. 30 Ekim sabahı, Rus askerleri hâlâ başkent sokaklarında devriye geziyorlardı ve birçok bölgede çatışmalar sürüyordu. Öğleye doğru, hükümet Sovyet komutan nezdinde çekilmenin hızlandırılmasını istedi ve akşama doğru Savunma Bakanlığı'nın bildirisi 31 Ekim'de tan yeri ağardığında birliklerin çekilmiş olacağını duyurdu.

Bu operasyon sırasında, diye ekledi, Macar Halk Ordusu birlikleri, polis ve Millî Savunma Teşkilatı düzenin

yerleştirilmesini üstlenecekti. Aslında ordu da polis de düzensizdi. Millî Savunma Teşkilatı'na gelince, silahlı işçi ve öğrenci gruplarıyla oluşmaya çalışıyordu. Bu teşkilatı yaratırken hükümet isyancılara, isyancılıktan düzenli güce dönüşme imkânı veren bir el uzatıyordu.

Savunma bakanının uygulamada hiçbir yetkisi yoktu. 26 Ekim'den itibaren, İhtilalci Askerî Komiteler, Mahallî Askerî Kurullar, başta hava üsleri ve askerî okullar olmak üzere hemen hemen her yerde oluşturulmuştu. 29'unda, ayaklanma taraftarı bir grup subay, ilk icraatı Sovyet taraftarı olmalarından şüphelenilen birkaç generali ihraç etmek olan Halk Ordusu İhtilalci Askerî Kurulu'nu oluşturdular.

Aynı gün, en önemli isyancı grupları "*İhtilalci İsyan Güçleri*" adlı teşkilatı kurmak üzere irtibat kurdular. Nihayet, ulusal polis ve sınır bekçileri kendi İhtilalci Komitelerini kurdular. 31 Ekim'de, bütün bu Komiteler, başlarında General Béla Király ve Albay Pál Maléter olan 21 subaydan müteşekkil *Millî Savunma İhtilalci Komitesi*'nin şemsiyesi altına girdiler. İhtilale birkaç gün kalana kadar Macar Ordusu'nun en üst düzey yetkilisi bu Komite oldu.

Bu sırada, güvenlik güçlerinin bir araya toplanmasını beklerken bazı denetim dışı isyancı grupları kendilerinin kanun olmasını istemeleri nedeniyle Budapeşte'de kaotik bir durum yarattılar. Suçlu olsun ya da olmasın AVH üyelerinin avı endişe verici bir hâl aldı. (Resmî Beyaz Kitap'ta Budapeşte'de ve taşrada 234 ajanın öldürüldüğünden bahsediliyor.)

Özellikle ciddi bir olay 30 Ekim sabahı Parti'nin ender Nagy'ci bakanlarından Büyük Budapeşte Partisi Sekreteri Imre Mezö, Cumhuriyet Alanı'nda, Parti genel merkezinde meydana geldi. Askerlik hizmetlerini yapmak üzere orduya

alınan gençlerden kurulu bir AVH birliği tarafından korunan bina, Doğu Garı'nın arka tarafında konuşlanmış kalabalık bir isyancı grubunun saldırısına uğradı. Mezö yardım istedi ama ne Kurul Başkanlığı ne de Merkez Komitesi ona yardım temin edecek durumda değildi. Savunma Bakanlığı saldırı-
ganları dağıtmak için üç tank gönderdi ama askerler isyan-
cılarının tarafına geçti ve toplarını binaya çevirdiler. Kuşatı-
lanlar teslim oldular ve başlarında Mezö olarak topluca dışarı çıktılar. Hepsi öldürüldü.

Mezö'nün öldürülmesi komünistleri çok etkiledi. Hatta, o ana kadar Nagy'nin komünist etkiyi tamamen yok etmesiyle eş değer sayılmayan ve aslında yerli yerine oturtma iyimserliğini paylaşan Kádár'ın, Münnich'in ve birçok arkadaşının eskiye dönmelerine bu olayın neden olup olmadığı sorgulanabilir. Kádár'ın ve Münnich'in tekrar birleştirmeye ve silahlandırmaya teşebbüs etmeleri neticesinde Parti'ye dönük bir planlı katliam tehdidi hazırlanıyordu. Parti üyelerini Ulusal Muhafız Birliği'ne yazılmaya davet ettiler.²⁵

30 Ekim akşamı Nagy, Kádár ve Münnich komutanlarla ve Maléter de dahil ordu temsilcileriyle uzun uzun konuştular.

25 O dönemde şaşkınlık yaratan bir olayı hatırlayalım: Ayaklanma sırasında, Rakosi yönetimi altında Paris Zirvesi'nde ve siyasî poliste Yahudilerin oynadığı önemli rol dikkate alındığında antikomünist hassasiyetlerden kaynaklanan gösteriler beklenmesi gerekirken ciddi sayılmayacak iki Yahudi düşmanlığı gösterisi haberi geldi. Bu esnada bu olaylara, düzensizliklere, sözde pogrom (Rusya'da Yahudi katliamına verilen ad -ç.n.) iddialarına, skandal yaratan *Hitler's War* isimli eserin yazarı David Irving, ondan daha az skandal yaratıcı olmayan eseri *Uprising: One Nation's Nightmare* (Hungary 1956, Hodder 1980)'de öncelikli bir önem atfeder: Burada Sovyet baskısının apolojistliğini üstlenir (bkz. New Statesman, 3 Nisan 1981, *The Secret Policemen's Historian*.)

Budapeşte'nin merkezinde düzenin sağlanması, kamu binalarının ve Parti mekânlarının İhtilalci Gençlik Komiteleri'nce desteklenen silahlı askerler tarafından korunmasına karar verildi. Çok erken değildi, çünkü 31 Ekim günü boyunca son Sovyet tankları da –Parlamento'yu, İçişleri Bakanlığı'nı ve Savunma Bakanlığı'nı koruyanlar– Budapeşte'den geri çekildiler.

Sovyetlerin bu geri çekilmesi sadece bir savaş kurnazlığıydı. Bu gerçek sonra anlaşıldı. Son konvoylar başkenti terk eder etmez, başta Záhony olmak üzere, sınır kapılarından Macar toprağına taze kuvvetlerin girmekte olduğu haberleri ulaştı. Geri çekilmenin baştan beri bir aldatmaca olduğu söylenemez. Bu karar muhtemelen birkaç gün önce Kremlin'in ağababaları Mikoyan ile Suslov tarafından alınmıştı. Bu arada bu ilk karar, 29 ve 31 Ekim arasında alınan ve Mareşal Jukov'a Macaristan'daki durumu tersine çevirme görevi veren ikinci kararla çakıştı. Birkaç gün boyunca, birliklerin çekilişi ve yeni bir müdahalenin hazırlıkları birbiriyle paralel sürdürüldü. Bu açıdan bakınca Sovyet Genelkurmayı'nın bu müdahaleyi ayaklanmanın başladığı ilk anda öngördüğü ihtimalini düşünmememiz için hiçbir sebep yok.

Komiteler ve Kurullar Cumhuriyeti

28-31 Ekim günlerinde bütün ülkede, İhtilalci Kurul ve Komiteler'in yeni ve müthiş bir atılımı görüldü. Her mahalle, her işletme, her idare, her meslek dalı kendi kurulunu oluşturdu. *"İsimleri farklıydı ama ülkede yeni bir demokrasinin doğuşu neticesinde ani olarak kurulan halk organları olmaları bakımından birbirlerine benziyorlardı,"* diye yazıyordu 28 Ekim'de *Szabad Nép* (Nagy'cilerin eline geçen Parti gazetesi).

İhtilalci Kurullar arasında baştakilerden ve en faal olanı, ayaklanmanın ilk aşamasından itibaren başkente yayılmış farklı öğrenci grupları arasında iş birliğini sağlamaya ve faaliyetlerini yönetmeye çalışan öğrencilerin kuruluydu. Bu İhtilalci Öğrenciler Kurulu bir radyo istasyonuna ve 29 Ekim itibariyle bir gazeteye sahiptiler: *Üniversite Gençliği*. Temsilcileri birçok kez Nagy ve Zoltan Tildy ile görüştüler. Ulusal Muhafız Birliği'nin teşkili için hükümete yardım ediyorlardı. Sovyet birliklerini çağırmasından dolayı affetmedikleri Kurul başkanını en cansiperâne savunanlar onlar oldu.

Gençlerin kurduğu bütün organizasyonları bir araya getirmek için 27 Ekim'de kurulan komünist gençliğin eski yayını *Hür Gençlik*'i devralan *Hür Macaristan Gençliği Ulusal Kurulu*; *Genç İşçiler ve Çalışan Gençlik İhtilalci Kurulu*; *Macar Aydınları İhtilalci Komitesi faaliyete geçti*. 28 Ekim'de kurulan bu sonuncusu öğrenci teşkilatı, yazarlar, gazeteciler, oyuncular, *Petöfi Derneği vs.yi bünyesinde topluyordu*.

Devletin birçok servisinde, bakanlıklarda, Merkez Bankası'nda, Yüksek Adalet Divanı'nda, Genel Savcılık'ta, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü'nde, Radyo Yayın Kurumu'nda İhtilalci Komiteler kuruldu. Aynı şekilde Macaristan'ın Belgrad Büyükelçiliği'nde, Viyana'daki Macaristan Daimî Temsilciliği'nde de İhtilalci Komiteler kuruldu. Bazı durumlarda, İkmal Bakanı Rszö Nyers örneğinde olduğu gibi (Kádár döneminde ekonomik reformun babasıydı), bakan Komite üyesi oluyordu. Bazı başka durumlarda Komiteler bakanı ve çevresindekileri görevden aldı.

Birçok bakanlığın İhtilalci Komiteleri bildiriler yayınladılar ve hükümet politikasının önemli kısımlarını ilgilendiren talepleri şekillendirdiler. En dikkate değer talepler, 30 Ekim ve

1 Kasım tarihlerinde, alelacele Kádár'la birleşen Rajk'çı komünist Péter Mód'un başkanı olduğu Dışişleri Bakanlığı İhtilalci Komitesi tarafından yayınlandı. İlk bildiride, Komite *"Macaristan'ın kurtarılması"* nedeniyle kendini kutluyordu ve *"Sovyet birliklerin haksız müdahalesini ve Devlet Güvenlik yetkilileri tarafından kışkırtılması neticesinde akan kan selini"* mahkûm ediyordu. Komite bu olayların suçlularının *"mesela Rákosi-Gerö-Hegedüs"*ün cezalandırılmasını ve Sovyet birliklerinin ulusal toprakları terk etmesini istiyordu... Macaristan'ın BM nezdindeki temsilcisini reddediyorlardı ve *"halka yabancı olan ve Rákosi-Gerö ekibinin politikasını temsil eden"* diplomatların geri çağrılmasını istiyordu.

1 Kasım bildirisinde Komite Macaristan'ın tarafsızlığı hakkında 30 Ekim'de bir teklif yaptığını halka duyurdu.

İhtilalci Kurullar bu şekilde eski merkezî yönetimin ortadan kaldırılmasını tamamlamış oldular. Imre Nagy'nin, anarşinin üstesinden gelebilmek için dizginleri eline almakta başka çaresi yoktu.

Mikoyan ve Suslov'un Yeni Görevi

29 Ekim'de Mikoyan ve Suslov Budapeşte'de tekrar ortaya çıktılar. Sovyet hükümetinin ertesi gün yayınlanması gereken ve Polonya ile Macaristan'ı doğrudan ilgilendiren bir bildiri getiriyorlardı. Söz konusu bildiri, sosyalist topluluk için yeni bir yasa olmak üzere hazırlanmış, Gomulka ile mutabakatı doğrulayan ama Doğu bloku ülkelerinin bağımsızlığını ve demokrasi taleplerini sınırlayan ve Kremlin tarafından kabul gören önemli bir belgeydi.

Bildiri, SSCB'nin sosyalist devletlerin hakkı olan eşitlik ilkesinin ihlali nedeniyle yaptığı hataları kabul eden Sovyetlerin öz eleştirisiyle başlıyordu. Bu ihlaller ve hatalar mahkûm ediliyordu.

Macaristan'a ayrılmış bölümünde bildiri, 28 Ekim tarihli *Pravda*'da "*Mukavemetçi ve ihtilal karşıtı güçler memnuniyetsizliği istismar etmek, Macaristan'daki halk demokrasisi rejiminin temellerini sarsmak ve iktidara kapitalistleri ve arazi sahiplerini getirmek amacıyla çalışanların ilerici ve haklı hareketine sızmışlardır.*" şeklinde ifade edilen (ve 29 tarihli *Szabad Nép*'te tekrarlanan) noktayı savunuyordu.

Macar hükümetinin isteği üzerine Sovyet hükümeti, halk ordusuna ve güvenlik teşkilatına bu kentte düzeni sağlaması için yardım etmek üzere, bu birliklerin mümkün olur olmaz geri çekileceğini ekleyerek Budapeşte'ye Sovyet askerî birlikler gönderdi.

Aynı zamanda, diyor bildiri, Sovyet hükümeti Macar Halk Cumhuriyeti hükümeti ve diğer Varşova Paktı üyeleri ile Sovyet birliklerinin Macar topraklarında konuşlanması hususunda pazarlığa oturmaya hazırdır. Nihayet belge "*Macar Halk Demokrasisi'nin sosyalist kazanımlarının savunulması bugün için işçilerin, köylülerin, aydınların ve Macaristan'ın bütün çalışan insanların kutsal ve asal gayretidir. Sovyet hükümeti sosyalist ülkelerin (burasını biz koyulaştırdık) dış ve iç karşıt güçlerinin halk demokrasisini sarsmalarına izin vermeme kararlılığını ifade eder... ve sosyalist ülkelerin büyük sosyalizm ve barış davasını sağlamlaştırmak üzere kardeşlik birliğini ve kardeşlik yardımını güçlendirecektir.*"

Sovyet bildirisinin Macaristan'da ve yabancı ülkelerde ilk okunuşu nispeten iyimserlik telkin etti. Bildirinin üslubu

rahatlatıcı, uluslararası ilişkiler tarihinde neredeyse tek öz eleştirici bildiri gibi görünüyordu. Üzerinde Mikoyan'ın pençeleri, Mao Zedong'a ve Tito'ya göz kırpsıları fark ediliyordu. Komünist bloku, Commonwealth ve Atlantik Paktı kadar ulusal özelliklere ve menfaatlere saygılı hâle dönüştürme sözü verdiği satır aralarında okunuyordu. Ama *nec plus ultra* sınırlar bu gelişme içinde belirgindi. Macaristan'da Sovyet birliklerinin Budapeşte'den çekilmesi ile bütün Macaristan topraklarından çekilmesi arasında bir belirsizlik vardı. Halbuki bildiri bu konuda gayet açıktı: Macar topraklarında konuşlanma SSCB ile Macaristan arasında çift taraflı bir mesele değildi. Aksine *bütün Varşova Paktı'nı imzalayanları* ilgilendiriyordu. Bildiri ayrıca, Macaristan'ın Varşova Paktı'ndan ayrılması hususunda yükselen muhtelif seslere de önceden cevap veriyordu. *Halk demokrasileri, halk demokrasisi olarak kalmalıdır, Macaristan diğer sosyalist ülkelerle birlikte olmalıdır.* SSCB'nin Macar halkından her şeyden önce beklediği "*sosyalist kazanımların*", "*halk demokrasisi rejiminin temellerinin*" savunulmasıydı. Halbuki Sovyet anlayışında bu terimler, Komünist Partisi'nin yönetici rolünün korunacağı ve genellikle siyasî, iktisadî ve kültürel teşkilatlanmasında Sovyet modeline sadık kalınacağı anlamını taşır.

Mikoyan ve Suslov'un yeni görevi, yukarıdaki mutabakat ve 30 Ekim bildirisi temelinde siyasî çözümlerin getirilip getirilmediğini mahallinde görmektir. Siyaseten, ideolojik olarak, ahlaken, ayaklanmış Macaristan'ın artık Sovyet kampından kaçtığını; komünist bir ülke olmaktan vazgeçtiğini ve komünizmin hiç olmazsa bir parçasını kurtarmak için Nagy'nin, tarafsızlık burnunu dönmek, yani çok partili sisteme geri dönmek gerektiğini düşündüğünü fark ettiler.

Tek Parti Sisteminin Sonu

30 Ekim öğle yemeği zamanı Nagy, radyoda yayınlanan bir konuşmasında temel bir karar açıkladı: *“Eksiksiz bir demokrasi için hükümet tek partili sistemi kaldırdı ve koalisyon partilerinin 1945'teki gibi demokratik iş birliğine dayalı hükümet sistemine dönmemiz gerektiğine karar verdi.”*

Aynı zamanda, üç Komünist, iki Küçük Arazi Sahibi, bir Millî-Köylü mensubunu dahil eden dar kapsamlı bir hükümet kurulacağını haber verdi. Ayrıca, yeni kurulmakta olan sosyal demokrat parti için de bir koltuk ayrılmıştı. Nagy ayrıca hükümetin SSCB'den birliklerini Macar toprağından çekmesini isteyeceğini ve İhtilal sırasında kurulan yerel demokratik yetkili makamları tanıyacağını ifade etti.

Nagy'den sonra Kádár söz alarak Parti Prezidyumu'nun Bakanlar Kurulu'nda alınan kararları onayladığını söyledi.

Burada karanlıkta kalmış bir noktaya geliyoruz. Şüphesiz Nagy geri dönülmez noktayı aştı ama Kádár ona çelme takıyor gibi görünüyordu. Mikoyan ve Suslov bir gün öncesinden beri Budapeşte'deydiler. Siyasî çoğulculuğa dönüşten haberleri olmadıklarını düşünmek zordur. 30 Ekim bildirisi-ne karşı ve tek parti diktatörlüğünün değiştirilmesine öncülük edecek bir karar alındığını düşünmek de bir o kadar zordur. Mesele Çekleri, Romenleri hatta Yugoslavları ve Çinlileri de heyecanlandırma riski taşıyordu. Aynı zamanda, Kremlin ağababalarının Nagy ve diğer Macar muhataplarına muhtemel bir Varşova Paktı reddiyle ilgili olarak yöneltecekleri tehdidi gerektirecek en küçük bir emare yoktu. Gerçi Nagy'nin yakın çalışma arkadaşı olan Macar Dışişleri Bakanlığı üst düzey memurlarından, sonradan Batı'ya iltica

eden György Heltai, Mikoyan ve Suslov'un Sovyet hükümetinin Varşova Paktı'nın dışlanması kabul etmeyeceklerini bize söyledi. Ama 1 Kasım'da, bir basın toplantısı sırasında, Pál Maléter gazetecilere şunları söyledi: *"Tildy, ne olursa olsun Varşova Paktı'nı reddettiğimizi Mikoyan'a haber verdi. Hükümetimiz bu konudaki görüşmelerin derhal başlamasını istedi."*

Çoğulculuğa dönüş gelince sadece birkaç gün önce Nagy bu ihtimali imkânsız olduğu gerekçesiyle reddetti. Neden şimdi, Sovyetlerin kendisine karşı dikilmesi riskine rağmen onadı? Çark etmesinin esas nedeni halkın tek yürek baskısıdır. Gerçekten, 23 Ekim'in ertesinde tek parti sistemi bir hayal ürünü oldu. Şurada burada, Parti üyelerinin kurumları savunma teşebbüsleri başarısızlığa uğradı. Komünist Parti değerini yitirdi, mekanizma izole olmuştu ve yığınlar tarafından terk edilmişti. Biraz iyimserlikle bu durumun kesinlik kazanmayacağı anlaşılabildi. İsmine kadar değiştirip Sosyalist İşçi Partisi olarak adlandıran Nagy, hatta ona çok yakın duran Kádár bile bunu ümit edebilirdi (sükûnet geri geldiğinde, 1945'teki gibi Parti'yi yeniden şekillendirmek için yeni bir hamleyi başarabileceklerdi). Ama hemen şimdi 1945-1948 yıllarının demokratik ve parlamenter sistemine dönüşün sadece kaçınılmaz değil, üstelik ümit veren ve üretim araçlarının kolektif mülkiyetinin korunmasıyla uyuşabilir bir durum olduğu görülüyordu.

Bu önemli bir noktaydı. 30 Ekim'den itibaren yeniden yapılanmaya başlayan eski partilerden hiçbiri kapitalist sistemi geri getirmeyi hayal bile etmiyordu. Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nden Béla Kovács'ın bu meyanda yaptığı açıklama

çok anlamlıydı: *"Kontların, bankacıların, kapitalistlerin dünyasına geri dönmeyi kimse hayal edemez. Bu dünya son-suza kadar yok oldu"* diyordu. Bu fikir, kesinlikle Milliyetçi Köylüler ve Sosyal Demokratlar'ın fikriydi. Diğer yanda, binlerce karar, bildiri, manifesto, ekim ayı boyunca İhtilalci Kurul ve Komiteler tarafından yayımlandı: Sanayinin kamusallaştırılmasına karşı en küçük bir itiraz izi görülüyor. Dahası, kolhozlar arasında kolektif işletmeciliğe devam etmek isteyenlerin muhafazasının gerekliliği konuşuluyor. Zaten birçok kolhoz karışıklıklardan istifade ederek kooperatiflerini kaldırdılar. Ayaklanmanın 12 günü boyunca kolhoz sayısı 3.900'den 2.000'e indi. (Nagy'nin her zaman kolektifleşmeye karşı olduğunu hatırlatalım).

İhtilalci Komiteleri, İşçi Kurulları ile ayaklanma *"Macar halkının hür gelişmesini güvence altına alacak bir Devlet türü"*ne yönelmişti (Miskolc Radyosu, 30 Ekim). İsyancıların hedefi *"Hür, bağımsız, demokratik ve sosyalist Macaristan"* idi (Budapeşte Radyosu, 30 Ekim). Ayaklanmadan doğan gazete ve bildirilerin çoğunluğu okunduğunda edinilen intiba böyleydi. 2 Kasım'da Maléter yabancı gazetecilere şunları söyledi: *"Sosyalist bir Macaristan istiyoruz, bu konuda tartışmayız. Ne toprakları, ne bankaları, ne fabrikaları eski sahiplerine iade edeceğiz."*

Böylece, siyasî partiler, başkaldırmış gençlik, hükümet, hepsi eskiye dönüşü reddediyordu. Ancak, demokrasinin tekrar geri dönmesinin bazı riskleri vardı. Kamuoyunun bir bölümünün, Nagy'nin iş birliğine davet ettiği yeniden oluşmuş

demokratik partilerin gönderdiği kadrolardan tatmin olmaması endişesi vardı. Hürriyetin ilk günlerinden itibaren, başka partilerin çoğaldığı görüldü: Bağımsızlık Partisi, Köktenci Parti, Demokratik Halk Partisi, Hristiyan Demokrat, Katolik Halk, Hristiyan Halk gibi antikomünist akımdan yararlanmak ve sosyal yapıyı tartışmaya açmak isteyen partiler. Horthy taraftarı unsurların Hürriyet Partisi adı altında toplanma teşebbüsü görüldü. Eski "Oklu Haç" (Eski Macar Nazileri) artıklarının bile yeniden kurulmaya çalıştıkları ama bir sinema salonunda tertiplemeyi tasarladıkları toplantı başarısızlıkla sonuçlandı.

Aşırı milliyetçiler, bu aşamada üç kutupta buluştular: Györ'ün Tunaaşırı Ulusal Kurul'u, Budapeşte'de Dudás'ın Ulusal Komite'si ve Kardinal Mindszenty. Bunlardan ilk ikisi, İhtilalci Kurulları merkezde toplama ve Nagy ile yüz yüze konuşma iddiasındaydı. Tunaaşırı Ulusal Kurul 30 Ekim'de kuruldu. Nagy'den talepleri şunlardı: İlk olarak, hükümetini kurarken hürriyet savaşçılarından uygun temsilciler almak; ikinci olarak, Sovyet birliklerinin Macaristan topraklarının tamamından çekilmesi ve üçüncü olarak tarafsızlığı ilan etmesi.

Nagy 31 Ekim'de Kurul'un temsilcilerini kabul etti. Taleplerini dikkate alacağına söz verdi ve onlardan grevi durdurmaları için ellerinden geleni yapmalarını istedi. Temsilciler merkezlerine döndüler ve Kurul'a hesap verdiler. Kurul, *Sovyet birliklerinin geri çekilmesi diplomatik olarak da güvence altına alınmadıkça* grevin devamına karar verdi. Dudás, bazı basın organlarının tanıttığı gibi faşist değildi ve ayaklanmanın en cazip şahsiyetlerinden biriydi. 42 yaşında, zaten kanun dışı komünist, Küçük Mülk Sahipleri Partisi üyesi olan

bu şahıs 1948'de ayaklanmanın hemen öncesine kadar gözaltına alınmış durumdaydı. İlerici milliyetçi ve demagogdu. En göz altına alınmış gruplardan birini derlemişti. Hükümet üyesi olmayı çok istiyordu, Nagy ile "pazarlık" yaptı, ondan oportünist olduklarını iddia ettiği birçok bakanı kovmasını ve BM birliklerinin müdahalesini istemesini talep etti. Nagy ona nazikçe kapıyı gösterdi. Ertesi gün Dudás kendi gazetesi *Macar Bağımsızlığı*'nda, "*Şimdiki koalisyon hükümeti halkı temsil etmiyor*" yazdı. 2 Kasım'da, Dışişleri Bakanlığı'nı ele geçirmek üzere yaptığı silahlı saldırı neticesinde, Nagy onu birkaç saat tutuklattıktan sonra uslanmış göründü.

Bu şekilde, günlerce Nagy genellikle hiç eşdeğer olmayan heyetleri, kendine güvenmeleri, hükümetinin yetkisini kabul etmeleri, tekrar çalışmaya başlamaları hususunda inandırmak için kendini feda edercesine uğraştı.

Kardinal Mindszenty'nin serbest bırakılmasıyla, Macar siyasetinde yeni bir unsur belirdi. Bir adlî komedi sonucunda tutuklanan ve 1949'da hapsedilen Esztergom Başpiskoposu bir yıldan beri Kuzey Macaristan'da göz hapsinde tutulmaktaydı. 30 Ekim'de bir ordu birliği onu serbest bıraktı. Ertesi gün, 31 Ekim'de Imre Nagy ona yapılan suçlamaların hiçbir hukukî temele dayanmadığını bildiren bir açıklama yayınladı.

Mindszenty önemli bir dindar kitlesince Budapeşte'de bekleniyordu. 31 Ekim'de gelir gelmez, eski evinin balkonunda göründü ve diz çökmüş halkı takdis etti. Ertesi gün, bir miktar eski partizanla temas kuran kardinal, Macar ve yabancı basın temsilcilerini kabul ederek şöyle seslendi: "*Ülkede durum çok ciddidir... Tespitler yapacak ve iki gün içinde ülkeye çözüm alternatiflerinden söz edeceğim.*"

Hapis Mindszenty'nin uzlaşmacı özelliğini kırmamıştı. Devletin birinci derecedeki şahsiyeti, binlerce yıllık Macaristan'ın hukukîliğinin temsilcisi gibi davranıyordu. Onun hükümet etrafında millî birliği desteklemesini sağlamak için (Kalvinist, Lüteryen, Yahudi vs. dinî topluluklardaki gibi) çalışan Tildy ve Maléter'i alçak gönüllülükle kabul etti. Mindszenty kararsız davranıyordu ve 3 Kasım akşamı –müdahale-den birkaç saat önce– radyodan yayınlanan konuşması, partizanları bile hayal kırıklığına uğrattı.

Kremlin'in Kararı

Kruşçev 1958 Nisan'ında Macaristan'a yaptığı barışçıl bir ziyaret esnasında, 1956 olaylarının Sovyet yönetimini içine düşürdüğü şaşkınlığı itiraf edecektir: *"Güç ve hak bizdeydi ama bazı işçilerin ihtilal karşıtları tarafında yer almaları nedeniyle karar vermekte zorlanıyorduk... İnanın bana dostlarım karar vermeden önce çok sıkıntılı günler ve geceler geçirdik."*

18 ay sonra, 1959 Aralık'ında, Budapeşte'de bir işçi topluluğuna yaptığı konuşmada Kruşçev Sovyet yönetiminin Macar sorununda bölündüğünü teyit etti.

"Bazı yoldaşlar, müdahalenin yanlış anlaşılacağından endişe ediyorlardı" dedi.

Sovyet başkanın önerileri daha sonra Çinliler tarafından desteklendi. Kızıl Yıldız ve Pekin'de yayımlanan *Halkın Günü*'nde (Eylül 1963) şu mesaj okundu: *"Macaristan'daki İhtilal karşıtı güçlerin Budapeşte'yi ele geçirdikleri kritik anda, SSCB Komünist Partisi yönetimi teslimiyetçi bir siyaset gütmeyi ve sosyalist Macaristan'ı karşı ihtilalcilere terk etmeyi"*

denemek istediler... Bu durum karşısında, Çin komünistleri ile diğer kardeş partiler... güçlü biçimde emperyalist ve karşıt saldırıyı püskürtmeyi desteklediler."

Çin metnine harfi harfine inanmak gerekmez ama bundan olayın tek hâkimi olacağı bir uzlaşma sırasında Nagy'nin ümidinin tamamen hayalî olmadığı sonucuna varılabilir. Kremlin'de işleri aceleye getirmek istemeyen yöneticiler olabilir (belki Mikoyan, belki Kruşçev'in bizzat kendisi). Polonya'ya ve Gomulka'ya karşı bile sertlik taraftarı olan Molotov, Kaganoviç ve muhtemelen Malenkov; Nagy'nin, Maléter'in ve Tildy'nin Macaristan'ına karşı da böyle olmasını haydi haydi istiyorlardı. Başkaları da tereddüt içindeydiler. Kremlin'in adamlarına ithaf edilen utanmazlığın dozu ne olursa olsun, çoğunluğunun işçilerden oluştuğunu bildikleri isyancılara ateş açtırmaya gönül ferahlığıyla karar veremiyorlardı. Kararı etkileyen günler sırasında resmî davetlerde sık sık Sovyet yöneticilerle karşılaşan Amerikan Elçisi Charles Bohlen, Macar olaylarından bahis açıldığında gösterdikleri yumuşaklık konusunda hemfikir oluşlarından etkilenmişti. Ama Mareşal Jukov'un ve diğer askerî şeflerin güç kullanma tercihlerini saklamadıkları düşüncesindeydi.

Parti şeflerinin kararsızlığı karşısında son sözün askerlerde olduğuna inanmak için haklı nedenler var. Son fetihlerinin koruyucuları, Sovyet ordusunun şefleri, karşılığı alınmadan önemli bir stratejik mevkiden vazgeçilmesinin büyük hata olacağının değerlendirilmesi gerektiğini hatırlattılar. Millî ve askerî gururları, açıkça düşman bir halkın gözleri önünde birliklerinin Budapeşte'den geri çekilmesine neden olan mağlûbiyet sebebiyle yara almıştı. Çinlilerin ve diğer Doğu Avrupa partilerinin baskısı dengenin müdahale lehinde

bozulmasına kesinlikle katkıda bulundu. Bu partiler Macar örneğinin zincirleme etkisinden korktular. Macaristan'ın parlamenter sisteme geri dönüşü, halk demokrasilerinin ideolojik temellerinden biri olan komünist evrimin geri döndürülemez olduğu efsanesine indirilmiş bir darbe olacaktır. Praglı, Doğu Berlinli, Sofyalı, Bükreşli yöneticiler Gomulkacılığı daha şimdiden rejimlerinin sağlamlığı için tehdit olarak görüyorlardı. İşçi Kurulları'nın, İhtilalci Komiteler'in Macaristan'ı; tarafsız bir Macaristan, Varşova Pak-tı'ndan kurtulmuş, Batı'ya yönelmiş bir Macaristan bedeli ne olursa olsun durdurulması gereken bir kâbustu. Transilvanya ile çok önemli bir Macar azınlığı denetlemekte olan Romenler bulaşma tehlikesinden bilhassa endişe duyuyorlardı. Geleneksel heyecanları, onlarda da Çekoslovaklarda olduğu gibi bölgesel Macar revizyonizminin yeniden doğuşu endişesini uyandırmıştı.

1 Kasım'da, Sovyet yöneticileri SSCB müttefikleri turuna çıktılar. Kruşçev ve Malenkov Gomulka, Cyrankiewicz ve Ochlab ile buluştular. Sonra Bükreş'te Dej ve Novotny'yi gördüler, oradan da Liu Shao Chi ile konuşmak üzere Sofya'ya, neresi olduğu bilinmeyen bir yere hareket ettiler. Nihayet Kruşçev ve Malenkov Tito'ya ve yakın mesai arkadaşlarına danışmak amacıyla Brio'ya indiler. Aslında söz konusu olan danışmak değil, ikna etmektir. Macaristan'a askerî müdahaleyi Macaristan'a büyük sevgi duyan kamuoyuna kabul ettirmekte güçlük çeken Gomulka da dahil, bütün diğer ülkeler mutabıktılar. Ama bu görüşmeyi aktaran Elçi Miçunoviç'e göre müdahalenin kaçınılmaz olduğunu itiraf etmişti. Macaristan ihtilal karşıtlığına meyletmişti. Orada komünistler öldürülüyordu, boğazlanıyordu, asılıyordu. Imre Nagy'ye

gelince o bir araç mıydı yoksa ajan mı? Bir diğer kanıt da Süveyş sorununun “*uygun şartları*” yarattığı idi.²⁶

Yugoslavların tepkisi belirsizdir. Tito mutsuz görünür: Onun tavsiye ettiği gibi zamanında müdahale edilmiş olsaydı, ayaklanma gerçekleşmeyecekti. 23 Ekim gecesi Sovyet birliklerine müdahale ettirmek delilikti. Mareşal, Imre Nagy'nin başarısızlığının biraz da Macar yöneticilerine güvenmekle kendi başarısızlığı olduğunu biliyordu. Aynı zamanda Macaristan'da Stalinsizleştirmeyi elden kaçırmakla suçlanan Kruşçev'in başarısızlığıydı. Ama olan olmuştu, Tito da müdahalenin gerekliliğine boyun eğdi. Onun için mühim olan, geleceğin siyasetinin hazırlanmasıydı. O anda, Bulganin'in bir haberi sayesinde Kádár ve Münnich'in Budapeşte'den kaçtıklarını ve SSCB'de olduklarını zaten biliyordu. Anlaşılan Macaristan'ın yeni Bir numaralı adamının seçiminde Yugoslavlar Kádár'a meylederken Kruşçev'in eğilimi Münnich'eydi (Kádár'a çoluk çocuk muamelesi yapıyordu). Tito, Sovyet ordusu tarafından göreve getirilen yeni hükümetin XX. Kongre ruhuna uygun, Rakoşici geçmişin hatalarına mesafeli, İhtilalci Komiteler'e, İşçi Kurulları'na ve işçi sınıfına geniş anlamda davetkâr, “*olumlu*” bir programla çıkmasında ısrar ediyordu.

Kruşçev kabul etti. Nehru'ya, Nasır'a, Sokarno'ya bağlı tarafsız ülkeler arasında çok popüler olan müdahale karşıtı ve

26 “Kasım ayının ilk günlerinde siyasî ümidimiz dibine vurdu. Sovyet tankları hür yaşama hakkını talep eden bir halkı katlederken, Avrupa'nın itirazları yarı yarıya susturulurken, Mısır'a yapılan çıkartma yarı yarıya diskalifiye edilmekteyken, İngiltere ve Fransa dünyadaki bütün uluslar tarafından suçlanmaktaydı. Bu durum uzun zaman acısını içimizde duyacağımız bir tarihî mutsuzluk olmuştur.” (Raymond Aron, *Demain*, 22 Kasım 1956.)

bağımsızlık şampiyonu Tito ile anlaşmaya çok önem veriyordu. Haklı olarak, mareşalin onayının tarafsızlık taraftarlarını etkileyeceğini ve SSCB'nin BM'deki durumunu iyileştireceğini ümit ediyordu. Ayrıca, müdahaleye karşı çıkmaması için Imre Nagy'ye baskı yapacağını düşünüyordu. 3 Kasım sabahı, Kruşçev ve Malenkov Brioni'den tatmin olmuş olarak ayrıldılar: Tito müdahaleyi mahkûm edecekler korosunda yer almayacaktı.

Nagy Bağımsızlık İlan Ediyor

Bu arada Imre Nagy geri dönüşü olmayan yolda bir adım daha attı. 1 Kasım'da, önce Parti Prezidyumu'na sonra da Bakanlar Kurulu'na Macaristan'ın tarafsızlığını ve Varşova Pakti'nden ayrılışını açıklayan bildiriye birlikte onaylattı. Bakanlar Kurulu kararı oy birliğiyle alacaktı ve Parti Prezidyumu'nda sadece iki kişi, György Lukács ve Zoltán Szántó itiraz edecekti. Kádár, şu günlerde onun ne kadar kararsız olduğunu gösteren olumlu oyunu kullanacaktı.

Imre Nagy'ye gelince, uzun tereddüt ve şüphe sürecinden sonra tercihini yapmış biri gibi davrandı. Yıllarca Sovyet yönetimine, hümanizme ve proleter diktatörlüğe sadakatini vatanseverlikle bir arada koruyabileceğine inanarak yaşadı. 1945'te, 1953'te ve 23 Ekim 1956'da iktidara çağrıldığında da buna inandı. Ama onun için şimdi çift taraflı avunma mümkün olamazdı. Birkaç gün önce Kremlinli efendileri, Macarların hürriyet arzularına ve millî duygularına çok geniş tavizler verme gerekliliğine inandırabilmek heyecanı uçtu gitti. Bir yanda, şu Ekim günlerinde belki de ilk kez gerçekten tensel olarak buluştuğu, vatan vardı. Vatan, yüzlerce delege, çoğu genç, ülkenin her yerinden gelmiş, İşçi Kurulları'nın,

Öğrenci Parlamentoları'nın, İhtilalci Komiteler'in delegeleri-ydi. Ona söyledikleri her zaman mantıkî değildi. Ona, geçmi-şin bin hatasını bir göz kırpsıyla giderecek, Rusların hemen çekilmesini sağlayacak, Macaristan'ı bir düşler ülkesi yap-a-cak, fiyatları indirecek, maaşları artıracak, toprakları tekrar dağıtacak, herkesi mutlu edecek, demokrasiyi ve tam özgür-lüğü getirecek, Macaristan'ın jeopolitik verilerini değiştire-cek, çok güçlü bir Noel Baba gözüyle bakıyorlardı. Diğer yanda, Macaristan'a Finlandiya ya da Avusturya'daki gibi bir yapıyı vermeyi şiddetle reddeden stratejik öncelikleriyle Sovyet İmparatorluğu vardı.

Ayaklanan gençlik, birdenbire vesayetten kurtulmuş işçi sınıfı, geçmişteki büyük örneklerden, 1848'in cümlelerinden ilham alan şu aydınlar –söylenebilecek en az söz budur– ger-çeklerin, orantıların manasından habersizdiler. Macarist-an'ın küçücük bir ülke olduğunu ve SSCB'nin dünyanın ikinci büyük gücü olduğunu unutuyorlardı. Kendilerine çok güveniyorlardı, uzun zaman yenilmez bir sistem olduğuna inandıkları AVH ve Kızıl Ordu karşısında kazandıkları zafer-lerinin sarhoşluğu içindeydiler. Nagy kabinesinde sabahtan akşama ve akşamdan tan yeri ağarana kadar birbirlerini ta-kip eden, onu sarmalayan, yoran, talepleriyle bıktıran bu de-legelerden çok azının siyasî deneyimi vardı. Buna rağmen, onlar Macar halkıydılar. Gerçeğin içinde olduklarından, in-sanî ve millî kimliklerine kavuştuklarından, şimdi yaptıkları gibi kendilerini ifade etme hakkına sahip olduklarından, ül-kelerinin egemenliğini, yeni bir mukaveleyi istediklerinden emindiler. Komünistler onları hayal kırıklığına uğratmışlardı. Yalanlara isyan etmişlerdi. Komünist propagandanın onları göstermeye çalıştığı gibi karşı ihtilalci, emperyalizmin bi-linçli ya da bilinçsiz ajanları değillerdi. Kaotik önerilerinin

içinde tarihte ender görülür bir hemfikirlik, adalet iradesi ve saygıyı emreden bir özgürlük ortaya çıkmıştı.

Onlar vatandı. Diğer yanda, Mikoyan ve Suslov'un temsil ettiği ve bu Macar kargaşasını garip, kendilerine yabancı, mantıksız, hoş görülemez bir olay olarak gören Ruslar vardı.

Nagy tercihini yapmıştı. On gün boyunca, onları mantıklı olmaya sevk etmek, atılımlarını yönlendirmek, Sovyetlerin de kabul edeceği bir uzlaşmada onları kazanmak ümidiyle, bu heyecanlı milletin sözcüleriyle konuştu. Kazananlar, onu fikrinden döndürenler ise onlar oldular. 1 Kasım'da Nagy artık bir aracı değildi, ülkesiyle bütünleşti, kendisini onun ve olacakların akışına bıraktı.

1 Kasım sabahı Nagy Dışişleri bakanlığı görevini üstüne aldı. Derhal Sovyet Elçisi Andropov'u (sonra KGB başkanı olacaktır) çağırdı ve yeni Sovyet birliklerinin Macaristan'a girdiklerini haber verdi. Bu giriş Macar hükümeti tarafından ne istenmiş ne de kabul edilmişti. Varşova Paktı antlaşması maddelerinin ihlali demektir. Eğer yeni gelen destek birlikleri eski konumlarına döndürülmezlerse Macar hükümeti antlaşmayı reddedecek ve Macaristan'ın bağımsızlığını ilan edecekti. (Sonradan Sovyetler tek taraflı olarak Varşova Paktı'nın reddinin ve bağımsızlık ilanının müdahaleyi yaptırttığına inandırarak isteyeceklerdir. Halbuki, aslında müdahale hazırlıklarına misilleme olarak Nagy bu tedbirlere başvurmuştur).

Sovyet elçisi protesto havasına girdi. Hükümetinden cevabını vermesini isteyeceğine söz verdi.

Kısa bir süre sonra, Nagy SSCB Üst Sovyeti Prezidyumu başkanına bir telgraf çekerek Macar hükümetinin derhal Sovyet

birliklerinin Macar topraklarından çekilmesini görüşmek istediğini bildirdi. 30 Ekim tarihli Sovyet bildirisine dayanarak Nagy Sovyet hükümetinden bir heyet belirlemesini ve görüşmelerin yapılacağı yer ve zamanı tespit etmesini istedi.

Öğleye doğru Andropov, Nagy'ye telefon ederek Sovyet hükümetinin 30 Ekim bildirisine bağlı kaldığını ve birliklerinin kısmen tahliyesi için görüşmelere hazır olduğunu haber verdi. İki heyetin oluşturulmasını, birinin siyasî sorunları, diğerinin birliklerin geri çekilmesiyle ilgili teknik sorunları incelemesini önerdi. Andropov, Sovyet birliklerinin, savaşmış olan birliklerini geri çekmek ve Macaristan'daki Rus sivilileri korumak amacıyla Macar sınırını geçtiklerini açıkladı.

Bu arada Nagy, Andropov'un verdiği cevaplardan tatmin olmadığını söyledi. Sovyet birlikleri Macaristan'a girmeyi sürdürdüklerinden Macar hükümeti BM'ye başvurdu. Nitekim, Genel Sekreter Hammarskjöld'e gönderdiği telgrafta Macar hükümeti, Macaristan'ın bağımsızlığı konusunun gelecek toplantının gündemine yazılmasını istedi.

Öğleden sonra, yeniden Sovyet elçisine telefon etti ve askerî uzmanlarının resmen yeni ve önemli sayıda Sovyet birliğinin son üç saat içinde sınırı geçtiklerini bildirdiğini ilettili. Sovyet hükümetinin, kendi verdiği sözlere rağmen Macaristan'ı yeniden işgal etmeye çalıştığını söyledi. Netice itibariyle, Macaristan Varşova Pakı'nı reddetti ve bunun derhal yürürlüğe konmasını istedi.

Üç saat sonra, saat 17:00'de Andropov Parlamento'ya çağrıldı ve Nagy, Bakanlar Kurulu önünde bağımsızlık bildirisini verdi. Andropov, muhataplarına Sovyet birliklerinin ülkeden ayrılacakları teminatını verdi. Macar hükümetinden

BM'ye yaptığı şikâyeti geri almasını istedi. Nagy ilke olarak bu tedbiri kabul etti ama bunun için Sovyet birliklerinin gerçekten geri çekilmesi şartını koştu.

Akşama doğru, Budapeşte'deki muhtelif diplomatik misyon şefleri Dışişleri Bakanlığı'na davet edildiler ve Nagy'nin Sovyet elçisine verdiği cevap, bağımsızlık bildirisi ve BM'ye gönderilen telgraf hakkında sözlü olarak bilgilendirildiler. 19:50'de Imre Nagy heyecanlı bir sesle ulusa seslendi:

"Macar halkı, Ulusal Hükümet halka ve tarihe karşı sorumluluğunun bilincinde ve milyonlarca Macar'ın tümünün iradesini ifade ettiğinden emin olarak Macar Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ediyor..."

"Macar halkının asırlık rüyası gerçekleşmektedir... Halk ve onun kahramanları tarafından sürdürülen ihtilalci mücadele nihayet özgürlük ve bağımsızlık davasını zafere ulaştırdı..."

Sovyet cevabı, Sovyet Elçiliği'nin bir duyurusuyla dolaylı olarak verildi ve Budapeşte Radyosu tarafından şu şekilde yayınlandı: *"Budapeşte'deki Sovyet Elçiliği Macar havacılık sektörüne ait havaalanlarını, Macaristan'daki Sovyet askerlerinin ve ailelerinin havadan nakliyesini güvence altına almak üzere Sovyet zırhlı araçları ile kuşatmıştır."*

"Sorumluluklarının tamamen bilincinde olan Hükümet ateş açılmasını yasaklamıştır" diye de ilave etti.

Ertesi gün, 2 Kasım'da, İhtilalci Gençlik gazetesi *Igazság* (Hakikat) yayına şu sözlerle başlayacaktır: *"Tarafsızlık ve bağımsızlık! Milletimiz için ne muhteşem bir gün! Bu, sınırsız kültürel gelişim ve bereket çağının başlangıcıdır."*

Tam anlamıyla rüyadaydılar. Hür, bağımsız ve tarafsız Macaristan'ın yaşayacak iki günü daha vardı. Bu iki gün, birbirine paralel üç sürecin gelişmesiyle geçti; siyasî durumun aydınlığa kavuşturulması ve demokrasinin düzenlenmesi; Sovyet hazırlıklarının tamamlanması ve nihayet, Macar hükümetini aldatmak için Ruslar tarafından ele alınan görüşmeler.

Siyasî Durumun Açıklığa Kavuşması, Ama...

Önemli olay, İhtilalci Askerî Kurul'un oluşturulması ve yerine oturtulmasıydı. Maléter'in bakan yardımcısı makamına, sonra da 3 Kasım'da Savunma bakanı olarak atanmasıyla ihtilal hukukîlik kazanmıştı. Düzensizlik yapanlar, düzenin yerleştirilmesi görevini üstlendiler. İhtilalci Askerî Kurul uzaklaştırılan General Béla Király'yi Ulusal Muhafız Birliği başkomutanı yaptı. Maléter radyodan işbaşı yapılması için çağrıda bulundu.

Nitekim, işbaşı yapma çalışmaları 1 Kasım akşamı hızlandı. Budapeşte'deki başlıca fabrikaların işçileri çalışanlardan greve son vermelerini istedi. 2 Kasım'da, Csepel Metalürji Fabrikası işçileri işe döndüler. Budapeşte'de trafik akışı canlandı. Kahvehaneler ve lokantalar açıldı; gazete satıcıları yeni çıkan yirmi yayının başlıklarını haykırmaya ve demiryolu trafiği birçok hatta tekrar çalışmaya başladı.

Siyasî partiler teşkilatlandı. Sosyal demokratlar özellikle dinamikti. Başkanları, Macar sosyalizminin büyük hanımefendisi Anna Kéthly, kongre toplayan II. Enternasyonal heyeti üyeleri tarafından alkışlarla karşılandığı Viyana'ya hareket etti. Millî Köylü Partisi, Petöfi Partisi adını aldı ve Rákosi ile iş birliği yapmış olan yöneticilerini kovdu. Bakan tayin

edilen Küçük Mülk Sahipleri Partisi Başkanı Béla Kovács heyecanla karşılandığı Budapeşte'ye geldi. Komünistler de tekrar gruplaşmaya çalıştılar. Eski adı *Szabad Nép* (özgür halk) olan yeni gazetelerinin adını *Népszabadság* (halkın özgürlüğü) yaptılar. Yeni komünist partisinin başkanlığı Kádár, Géza Losonczy, Zoltán Szántó ve Budapeşte Valisi Kopácsi'den oluşan bir düzenleme komitesine bırakıldı. 1 Kasım akşamı, Kádár, gerçek anlamı üç gün sonra tam tersine dönmesinden sonra anlaşılabilecek olan konuşmasıyla Parti'nin kurulduğunu radyodan duyurdu: *"Ayaklanmamızda bir yol ayrımına geldik. Demokratik partiler şimdi, kazanımlarımızın düzene konması ile karşı-ihtilalin yanında yer almak arasında seçim yapacaklar... Ciddi ve uyarıcı bir tehlike bizi tehdit ediyor: Yabancılardan gelecek bir askerî müdahale Kore'nin trajik kaderini bize yaşatabilir... Karşı-ihtilal yuvalarını yok etmemiz gerekiyor."*

1 Kasım günü bu nutku dinlerken hiç kimse Kádár'ın ih-sas ettiği tehlikenin Batı'nın Macaristan'a müdahalesi olduğunu düşünmemişti. Bu nutku söyledikten iki saat sonra Kádár Budapeşte'den kayboldu.

Nihayet 3 Kasım akşamı bu kez Kardinal Mindszenty mağrur ve çağ dışı bir konuşmayla halka seslendi. Yeniden işbaşına davet ederken onu kurtaran ve serbest bırakan Nagy hükümetine tek bir güzel söz söylemedi. *"Hilesiz"* genel seçimler isteyerek kendini partiler üstü ve *"toplumsal yararların sınırlandıracağı özel mülkiyete dönüş"*ün taraftarı ilan etti. Yaptığı önerilerde, kardinalin değişmez uzlaşmazlığının, hatta 1945-1948 demokratik rejiminin hukukiliğini reddedişinin

(şu tehlike anında bile hükümetin etrafında birleşmenin reddi) ulusal teyidi görölüyordu. Nagy'nin iktidarı sürseydi kardinalin demokratik partilere ciddi sorunlar çıkartacağı kesindir. Polonyalı muhatabı Kardinal Wyszynski benzer durumlarda çok daha anlayışlı, esnek ve gerçekçi davrandı. Mindszenty ev hapsindeyken Macaristan'da meydana gelen ve 3 Kasım'da yazar László Németh'in Petöfi Partisi'nin yayın organında açıkladığı toplumsal değişimlerden herhalde habersizdi. Németh şöyle yazıyordu: *"... son yıllarda, Macaristan sosyalizm yolunda büyük adımlar attı ve sosyalist bir ülke oldu. Bunu unutmak, ekonominin, bilhassa tarımın gerçek durumunu görmeyi reddeden komünistlerin yaptığı hata kadar vahim bir hata yapmak demektir."*

Nagy'nin bir arkadaşı komünist revizyonist Bakan Losonczy aynı yönde ısrar ediyordu: *"Hükümet tarım reformu, fabrikaların devletleştirilmesi ve sosyal kazanımlar gibi son on iki yılda tamamlanan olumlu eserlerde hiçbir taviz vermeyeceği hususunda mutabakata vardı."* Bu kazanımlar *"mevcut ihtilalin tamama erdirilmesi... bilhassa ulusal bağımsızlıkta, sosyalizmin inşası haklarında eşitlikte... demokratik temelde. Hükümet Macaristan'da kapitalizmin ihya edilmesini engellemekte kararlıdır."*

Losonczy, 3 Kasım'da yeni hükümetin (komünistlerin çoğunluğa sahip olmadığı ama iktidarı sosyal demokratlarla, Küçük Mülk Sahipleri'yle ve Petöfi Partisi'yle paylaştığı koalisyon hükümeti) teşkilini duyururken basına bu açıklamayı yaptı. Kádár ismi gün boyunca halka duyurulan devlet bakanları listesinde görölüyordu. Ama, daha önce de not ettiğimiz gibi, Kádár 1 Kasım akşamı Budapeşte'den kayıplara karışmıştı.

Yerine Yerleştirilen Mekanizma

Hükümet ve partiler sosyal demokrasi temellerinin düzenlenmesini sürdürür, İşçi Kurulları ekonomik hareketin tekrar yola koyulmasını hazırlarken Sovyetler ayaklanmayı boğacak tertibatı, usulünce yerleştiriyorlardı.

29 Ekim'den itibaren, yeni birliklerin Macaristan'a girdikleri bildirildi. İlk toplanma yeri sınırdaki Záhony Tren İstasyonu bölgesi oldu. Ama 31 Ekim'den itibaren, Sovyet birliklerinin intikali Macaristan'a ulaşan karayollarının ekserisine yayıldı. Romanya'daki Satu Mare yakınında yer alan Nyirbátor sınır köyünden başlayarak Arad yakınındaki sınır kapılarına kadar yollar Macaristan'a giren taşıtlarla doluydu. 31 Ekim'de, Debrecen üzerinde uçmakta olan Macar Hava Kuvvetleri'ne ait bir keşif uçağı Sovyet uçaksavarı tarafından düşürüldü. Askerî faaliyet de aynı derecede yoğundu. Gelecek günlerde, Sovyetlerin denetiminden kaçabilen havaalanı sayısı hızla azaldı. Böylece, Sovyet birliklerinin Tuna Ovası'ndaki ve Tuna'nın batısındaki stratejik hedeflere doğru adım adım ilerledikleri kesinleşti. Taze kuvvetler 1 Kasım'da bu şekilde Szolnok ve Kécskemét'e ulaştı ve diğer bir birlik 1 ve 2 Ekim'de Tuna'yı aşarak Pécs kentinin 20 km kuzeyindeki Dombóvár, Kisvárdá ve Nyiregyháza'da konuşlandı. Sovyet askerleriyle Macar demiryolu işçileri arasında birkaç kez karşılıklı ateş açıldı. Sovyet komutan doğu tren hatlarını ele geçirdi ve 2 Kasım'dan itibaren Macar trenleri Szolnok ile Nyiregyháza arasında sefer yapamadı. Sovyetler aynı zamanda Çekoslovak iletişim ağını da kullandılar. Bu şekilde Sovyet kuvvetleri Slovakya ve Esztergom (Budapeşte'nin kuzeybatısı) ve Rajka'ya (Magyaróvár'ın kuzeyi) kadar uzanan

Tuna boyunca kuzeye de girdiler. 2 Kasım'da, Çekoslovakya'dan gelen Sovyet birlikleri Komárom Köprüsü'nden Tuna'yı aştılar.

Aynı günün akşamında Macaristan bal gibi yeniden işgal edilmişti. Harekâta katılan Sovyet güçlerinin önemine gelince; 2.500 tank ve 1000 muhtelif araç ileri sürülmüştü. Asker sayısı 75.000'i geçiyordu.

Bütün bu yerleşim, emir komutası felç olmuş Macar ordusunun en küçük bir karşı koyması olmadan gerçekleşti. İhtilalci Komite temsilcilerinin birçok yerde sorguladığı Sovyet asker ve subayları, faşistlerle ve Macaristan'da faşist bir rejim kurmak isteyenlerle savaşmaya geldiklerini anlatıyorlardı. Onlara Macaristan'da faşizmin olmadığı ve halkın bağımsızlık için mücadele ettiği söyleniyordu. O zaman Sovyet subayları halka ateş açmayacaklarını bildiriyorlardı. İnsanlardan içinde bulundukları durumu anlamalarını istediler: Aldıkları emirleri uyguluyorlardı. Györ'e giren Sovyet askerleri, Macaristan'a saldırmak üzere olan Amerika'ya karşı Macar çalışanlarını korumaya geldiklerini söylediler.

3 Kasım akşamı, Budapeşte taşraya artık sadece telefonla bağlıydı, çünkü Sovyetler karayollarının ve tren hatlarının kullanılmasını yasaklıyordu. Bunlar olurken Nagy'nin çevresindekiler hâlâ güç kullanıldığına inanmayı reddediyorlardı.

"Pazarlıklar" Sürüyor

2 Kasım'da, Imre Nagy Sovyet Elçiliği'ne sözlü üç nota göndererek birliklerin harekâtını ve garlara, demiryollarına vs. el konulmasını protesto etti.

Macar hükümetine göre, diyordu bu notalardan biri, Macar-Sovyet ilişkileri Macar tarafsızlığına saygı ve egemenlik, tam eşitlik ve iç işlerine karışmama ilkesi temeline dayanmalıdır. Aynı zamanda Macar hükümeti Varşova Paktı'ndan ayrılma biçimleri üzerinde pazarlıkların tercihan Varşova'da başlamasını telkin ediyordu. Bu amaçla, Géza Losonczy başkanlığında bir heyet belirlendi. Macar hükümeti ayrıca, Sovyet birliklerinin geri çekilmesi meselesinin askerî yönünü inceleyecek bir karma komitenin aynı gün Budapeşte Parla-mentosu'nda toplanmasını önerdi.

Nagy BM Genel Sekreterine bir telgraf daha gönderdi. Tarafsızlıkla ve Varşova Paktı'ndan ayrılmalarıyla ilgili 1 Kasım mesajını hatırlatarak ülke sınırlarının aşıldığını *"muazzam askerî birlikler... Budapeşte'ye doğru ilerliyorlar, tren yollarını ve garları işgal ediyorlar"* diye bildirdi. Sovyet birliklerinin harekâtının aynı zamanda Batı Macaristan'da da gerçekleştiğini ilave eden Nagy, BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld'den harekete geçmesini ve Güvenlik Kurulu'nun Sovyet ve Macar hükümetlerine derhal pazarlıklara başlamaları için talimat vermesini istedi.

3 Kasım sabahı Andropov Nagy'ye Sovyet hükümetinin pazarlıkların başlamasına dair önerisini kabul ettiğini bildirdi. Henüz siyasî heyet mensuplarını belirlemek durumunda değildi ama, Macar hükümetinin Devlet Bakanı Ferenc Erdei, Savunma Bakanı Pal Maléter, General Istvan Kovacs ve Albay Miklos Szücs'ten oluşan ve Sovyet birliklerinin geri çekilmesi meselesinin askerî yönünü tartışacak heyeti seçmiş olması itibariyle pazarlıklara başlamaya hazırды.

Bu ilk görüşme ile Budapeşte’de bir iyimserlik rüzgârı esti. Hükümet çevrelerinde, SSCB yöneticilerinin Macaristan’ı uzun süre işgal etmelerinin gelecek için hiçbir güvence vermediğini, çok masraflı olacağını ve dış dünyanın gözünde muazzam itibar kaybedeceğini anladığı sanılıyordu. Nagy, her türlü ideolojik fikirden bağımsız olarak Sovyetlerin Macarlara millet olarak asla güvenmediğini kesinlikle anlayamıyordu. Sovyetler, kendi başlarına bırakılsalar bile Macarların ilk fırsatta Batı blokuna geçmeyi düşünmediklerini hayal bile edemiyorlardı.

Resmî bir geri çekilme sözü almak için Macar yöneticiler bazı tavizlerde bulunmayı öneriyorlardı. Mesela, İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana temin ettikleri bütün silahların bedelini ödemek.

Mesai arkadaşlarından biri Tököl’e varmadan önce, Maléter’e bu davetin bir tuzak olduğunu düşünüp düşünmediğini sordu.

– Ya sizi tutuklarsa?

– Onlardan böyle bir nankörlük beklemiyorum, dedi Maléter... Ama... Kim bilir? Sovyet tarihinde benzer olaylar yaşandı. Ama öyle olacaksa da benim görevim randevuda hazır bulunmaktır.

Macar heyeti saat 10:00’da Tököl’e vardı. Bir bölük selam durdu. Görüşmeler *“anlayış ve sevgi havası içinde sürdü”*. Toplantı ilerledikçe, Hükümet heyeti tartışmanın ayrıntılarını Imre Nagy’ye telefonla bildiriyordu.

Konuşmalar, Sovyet Güvenlik Polisi Şefi General Serov’un yanında birçok subayla beraber içeri girmesiyle kesildi.

Macar heyetini tutukladığını bildirdi. Şaşırان General Malinin'in kulağına birkaç söz fısıldadıktan sonra Sovyet heyetine salonu terk etmelerini emretti.

Tutuklanan Macar heyeti önce Sovyet Genel Karargâhı'nda tutuldu. Heyet, 9 Kasım'da özel bir hapishaneye sevk edilene kadar Tököl'de kaldı. Gece yarısına doğru Tököl'le bağlantısı kesilen Imre Nagy, 4 Kasım sabahı heyet üyelerine yerlerine dönmelerini boşuna emretti.

2 saat önce, Sovyet tankları Budapeşte banliyölerine girmişti. Son perde başlamıştı.

Nagy Hükümetinin Sonu

3 Kasım saat 21:00'den itibaren, Budapeşte tamamen kuşatılmıştı. Yüzlerce saldırı tankı yavaşça başkente doğru ilerliyordu.

"Bir saldırıya koz vermemek amacıyla" yerel Macar kumandanlar ve isyancı grupları ateş açmama eri almışlardı.

Sabah saat üçle dört arasında bir taşra İhtilalci Kurulu temsilcisi Sovyet birliklerinin taşradaki kendi bölge başkentine girdiklerini ve Kurul'un savaşmak için izin istediğini Nagy'ye söylemek üzere Parlamento'ya gitti. Bu temsilci, Kurul Başkanı Kádár'ın Szolnok'ta yeni bir hükümet kurduğunu ilk öğrenen kişi oldu. Nagy tarafından çağrılan Ordu İhtilalci Kurulu haberi doğruladı. Aceleyle bir kabine kurulu düzenledi ama Parlamento'da sadece Tildy, Bibó ve Szabó vardı. Biraz sonra Losonczy de geldi. Nagy onlara son olayları kısaca anlattı. Derhal *"Hükümetin harekete geçeceği"* kararı verildi.

İyi de daha nasıl harekete geçebilirlerdi?

Saat 4:25'te, Sovyet birlikleri Buda'nın güneyindeki Budörs Kışlası'na ateş açtılar. Biraz sonra başkentin bütün mahallelerinde ve bazı banliyölerinde top sesleri duyuluyordu.

Saat 5:20'de Nagy Macar halkına radyodan seslendi:

"Ben Imre Nagy, Kurul Başkanı. Bugün tan yeri ağarırken Sovyet birlikleri, Macar demokrasisinin hukukî hükümetini devirmek niyetiyle başkente saldırı başlattılar. Birliklerimiz savaşıyorlar. Hükümet görev yerindedir. Durumu Macar halkına ve bütün dünyaya duyuruyorum."

Halbuki hükümetin işgali durdurmak için hiçbir planı yoktu. Nagy ya kendini Sovyetlere tutuklatacaktı ya da Büyükelçi Soldatiç'in teklifini kabul edip Yugoslav Elçiliği'ne sığınacaktı. Birçok dost ve mesai arkadaşıyla birlikte Yugoslav Elçiliği'ne gitti. Kardinal Mindszenty sonradan uzun yıllar geçireceği Amerikan Elçiliği'ne sığındı.

Gerçekten de yapacak hiçbir şey yoktu. 23 Ekim'den beri içinde bulunduğu düzensizlik yüzünden hiçbir askerî mukavemet mümkün değildi. İhtilalci Askerî Kurul daha yeni kurulmuştu. İkinci Sovyet müdahalesine karşı hiçbir plan mevcut değildi. Savunma yerel ölçekte derme çatma imkânlarla, mühimmat stoklarının bulunduğu yerlerde, bazı kışlalarda ve fabrikalarda yapılıyordu.

Saat 7:12'de Budapeşte Radyosu (Radyo Hür Kossuth) Sovyet ordusu subay ve erlerine seslendi: *"Ateş etmeyin. Kan akıtmaktan kaçının. Ruslar dostumuzdur ve dostumuz olarak kalacaklardır."*

Saat 7:56'da, Dünya Yazarlar Birliği'nin yürek parçalayıcı çağrısını duydu: *"Burası Yazarlar Birliği. Dünyanın bütün yazarlarına, bütün bilim adamları ve yazarları cemiyetlerine, aydınlarına. Her birinizden yardım ve destek bekliyoruz. Kaybedecek tek bir an yok. Burada olup biteni biliyorsunuz, daha çok anlatmaya gerek yok... Macaristan'a yardım edin. Macaristan'ın yazarlarını, bilim adamlarını, köylülerini kurtarın, aydınlarımızı kurtarın. İmdat, imdat, imdat!"*

Saat 8:00'de Radyo Kossuth yayından kayboldu. Saat 22:00'ye kadar istasyon sessiz kaldı. Tekrar yayına başladığında artık yeni yetkililerin denetimindeydi.

Ülke bu yetkililerden Sovyet saldırısının başlamasıyla aynı anda haberdar oldu. Doğu Macaristan'daki bir yayın merkezi Ferenc Münnich ve János Kádár'ın *"İşçi ve köylü ihtilali"* hükümetinin kuruluşunu haber verdi.

Münnich şu açıklamayı yaptı: *"Tepkilerin baskısıyla güçsüzleşen Nagy hükümeti bünyesinde Halk Cumhuriyetimizi, işçi ve köylülerin iktidarını ve sosyalist kazanımları tehdit eden karşı ihtilalci tehlikeye karşı hiçbir şey yapamayacak duruma getirildiğimizi anlayınca sorumluluklarımızı almaya sevk edildik."*

Kádár'a gelince, başkanı olduğu ve kendisiyle Münnich dışında Nagy hükümetinde ayağı kaydırılan altı komünist bakanı içeren yeni hükümeti şekillendirdi. Sonra, serbest seçimler, çok partili sistem ve tarafsızlık dışında Nagy hükümetinin bütün programını kendine mal ederek programını açıkladı: Ulusal bağımsızlık, bütün sosyalist ülkelerle iç işlerine karışmamak ve tam eşitlik temeline dayalı ilişkiler, yaşam seviyesini artırma, işçi yönetimi, zorunlu mahsul tesliminin

kaldırılması ve çiftçi ailelerine yardım, idarî organlarda ve İhtilalci Kurullar'da demokratik seçimler, zanaatçılara ve küçük esnafa yardım, özgürlük geleneği ruhu içinde ulusal kültürün geliştirilmesi... Ne var ki, programda önceki bütün maddelerin üstüne çığ bir ışık tutan bir de 14. madde vardı: *"İşçi sınıfının menfaati, halkın menfaati, bütün ülkemizin menfaati için, tepki gösteren kötü güçleri ezmek ve ülkede sükûneti ve düzeni tesis etmek için Sovyet ordusu komutanlığına bize yardıma gelmesi için başvuruyoruz."*

23 Ekim'deki çağrının yeniden yayınlanmasından, yeni müdahalenin doğrulanmasından başka bir şey değildi bu. Gerçi Kádár düzenin tesisinden hemen sonra Sovyet birliklerinin çekilmesi için müzakerelere başlama sözü veriyordu vermesine de verdiği sözü tutacağına inanıyor muydu? 1957 Mart'ında Sovyetlerle *"saldırgan NATO bloku var oldukça... Sovyet birlikleri -Varşova Paktı'na uygun olarak- geçici olarak Macaristan'da kalacaklar"* diye biten bir anlaşma imzaladı. Bu geçicilik ayaklanmadan sonraki 25 yıl sürdü: Dört Sovyet tümeni hâlen Macaristan'da konuşlanmaktadır.

4 Kasım'da, Sovyet yetkililerce denetim altında tutulan radyo istasyonları Kádár hükümetinden gelen ve *"işçileri, köylüleri ve askerleri tepkici kuvvetlerle savaşılmaya"* davet eden başka bildiriler de yayınladılar. Buna rağmen hükümetin Macarlardan görebildiği bütün yardım, AVH'nın eski mensuplarından ve Rákosi rejimine sıkı sıkıya bağlı kişilerden geldi.

Kádár "Bilmece"si

4 Kasım'a kadar, Nagy ile Kádár arasındaki anlaşmazlık dışarıya sızmamıştı.

30 Ekim'de Kádár, radyoda yayınlanan bir konuşmasında, Nagy, Tildy ve Erdei'nin ilan ettiği, tek parti sisteminin kaldırılmasını kamuoyu önünde kabul ediyordu. Onlar hakkında konuşurken: *"Onlar benim en büyük takdiri beslediğim dostlarımdır, vatandaşlarımdır"* diyordu.

1 Kasım'da, ayaklanmayı şu sözlerle yüceltiyordu: *"Yazarlar, gazeteciler ve komünist öğrenciler, Petöfi Derneği'nin gençleri, binlerce işçi ve köylünün hatta haksız yere hapsedilmiş eski militanların desteğiyle ön sırada Rakosici despotizmle ve siyasî haydutlukla savaştılar."*

Aynı fırsatı değerlendirerek Nagy'nin ve aralarında felsefeci Lukács'ın bulunduğu beş yenilik taraftarının yanında kendisinin de yer aldığı bir İdarî Komite yönetiminde Parti'nin yeniden yapılanışını ilan ediyordu. Ayaklanmanın *"kazanımların derlenmesi ve karşı ihtilale bağlanması"* arasında seçim yapılacak yol ayrımına geldiğini belirttiği 1 Kasım konuşmasını yukarıda zikrettik. Bu konuşmayı yapmadan birkaç saat önce Nagy'nin Elçi Andropov ile yaptığı ve yeni bir Sovyet müdahalesi olursa gerektiğinde savaşa katılacağını söylediğini iddia ettiği görüşmeye katılmıştı. Sözde demişti ki: *"Sokağa ineceğim ve silahsız bile olsam tanklarınıza karşı savaşacağım."* Şahitlerin dediğine göre, Kádár açıkça derin bir duygu seline kapılmıştı ve açıklaması *"samimî"* idi.

Halbuki, o günün akşamı Budapeşte'den kayıplara karışmıştı. Ertesi gün, Münnich ile birlikte Aşağı Karpatlar Ukraynası'nda, Uzhorod'da, Sovyetlerin korumasındaydı. İki adam ona yeni hükümeti kurma görevi verdiler.

Kádár'ın bu ani ters dönüşünün –kaçırılma ya da ahlaki baskı faraziyesini düşünmüyoruz– bize göre anahtarı karakterinde ve siyaset adamı psikolojisinde bulunan bir bilmece var.

Kádár, Nagy ve dostlarından daha az Rákosi karşıtı, Stalin karşıtı değildir. Rákosi'den, biraz uzaklaştırmaktan başka bir şey yapmadığı Nagy'ye göre daha çok eziyet görmüştür. Ama Nagy'nin aksine doktrinci, idareci, uslanmaz idealist olan Kádár, her zaman mekanizma adamı, parti disiplini şampiyonu ve yakınlarının belirttiği gibi çok hırslı, iktidara susamış, yani Nagy gibi olmayan biriydi. Hapishane onu Stalin'e karşı yetiştirmişti ama Parti'de Leninci imanını sarsmamıştı. Bu nedenledir ki Rákosi döneminde çektiklerine rağmen onunla ve Gerö ile iş birliği yapmaya hazırdı. Gene aynı sebeptendir ki 1956 sonbaharında Parti'ye yeniden kabul edilmesi sırasında Nagy'ye çok zor şartlar ileri sürmüştür. Imre Nagy'nin uslanmaz Bukaninciliğine karşı duyulan haklı şüpheleri paylaşmıştır.

Ayaklanmanın ilk darbelerinden itibaren Parti'nin beklenmeyen çöküşü Kádár'ı derinden etkiledi denilebilir. Şüphesiz, Nagy gibi ve Sovyetlerin onayıyla, panik hâli geçer geçmez Kádár, milliyetçiliğe ve demokrasiye verdiği tavizler ve tutulmayacak sözler sayesinde *"yığınlara yapışmayı"*, isyanı yakalayıp yönlendirmeyi denerdi. Gomulka da aynı şeyi yapmıştı. Ama Kádár hareketi gittikçe artan bir endişeyle takip ediyordu. Ayaklanmanın sözcülerinin, İşçi Kurulları'nın ve Maléter gibi şahısların sosyalist kazanımları korumak istediklerine ve Kádár gibi vatanseverlerle iş birliği yapacaklarına yemin ettikleri doğrudur. Ama o tatmin olmuş değildi. Imre Mezö'nün katledilmesi onu muhtemelen çok etkilemişti. Macaristan'ın *"la contre-révolution et les événements d'octobre 1956 (Karşı ihtilal ve 1956 Ekim olayları)"* adlı aynı yılın sonunda Budapeşte'de yayımlanan beyaz kitabında, onun ve başka birçok eski komünistin o dönemdeki ruh hâli yansıtılırken

şöyle yazıyordu: "... ayaklanma basını tarafından yayımlanan program ve talepler, ihtilal karşıtı kışkırtıcıların yüksek sesle ifade ettikleri gibi, hissedilir derecede aşılmıştı. Böylece bütün memurların, bütün komünist fabrika müdürlerinin ya da komünistlerle iş birliği yapanların tutuklanacağı hiçbir zaman yazılmamıştır. Ama bu uygulama, kamu idaresinin farklı sektörlerinde, sayısız kurum ve kuruluştaki başlamıştı. SSCB ile dostluktan bahsederken karşı ihtilalciler kızıl yıldızları söküyor, Sovyet ölülerinin anıtlarına saygısızlık ediyor ve Rusça kitapları yakıyorlardı."

Ayaklanma birçok yerde gelişme gösterdikçe sadece Rákosi karşıtı değil, komünist karşıtı bir görünüme de bürünüyordu. Partilerde, İşçi Kurulları'nda ve İhtilalci Komiteler'de oluşturulan demokratik güçler, zaman zaman sokağa hâkim görünen, Parti merkezlerini işgal eden, komünistlerle AVH ajanları arasında fark gözetmeyen aşırı, sorumsuz unsurları susturmayı muhtemelen başarmıştı. Gene de Kádár'ın kendisinden üst düzeydeki yaşlı aparaçık Münnich'ten daha az hassas olmadığını gösteren bir taşkınlık tehlikesi vardı. Kore Savaşı tarzında bir yabancı müdahalesini dahi düşündüğü 1 Kasım konuşmasında bu kaygıların yansımalarını bulmaktayız. Gerçekten sağın lehine bir Batı müdahalesinden endişe ediyor muydu? Bu mümkün değil. Batılı ajanların ve Batı'dan gelen göçmenlerin Avusturya'dan sızdığı her ne kadar tamamen asılsız değildiyse de kasten abartılmıştı ve Kádár'ın bunu biliyor olması gerekirdi. Onu şüphesiz daha ciddi olarak endişelendiren, Komünist Parti'nin ikinci derecede rol oynadığı Finlandiya ya da Avusturya tarzı demokratik ve sosyalist bir rejimin gelmesiydi. Daha şimdiden dizginler elinden

kaçıyordu. Nagy ve yakınları olayların böyle gelişmesine razı gibiydiler. Kádár'a gelince, son günlerdeki şüpheleri ve kaygıları arasında tehlikenin üstesinden Sovyetlerin yardımıyla gelineceğini hesaplayarak atılacak tek adım kaldığını düşünüyordu ve bu adımı, şüphesiz Sovyetlerin müdahale kararını duyduktan sonra, 1 Kasım'ı 2 Kasım'a bağlayan gece içinde attı. 13 Kasım tarihli *Pravda* gazetesinde yayımlanan bir makalede davranışını şu sözlerle açıkladı:

"Girdiğim kötü durumla baş edebilmek için sadece iki yol kalmıştı. Birincisi, Beyaz Terörün önce Budapeşte'de, sonra taşrada işçileri, köylüleri, aydınları, komünistleri sonra da komünistlere yakınlık duyan herkesi ve nihayet demokrat vatanseverleri katlederken hareketsiz kalmak... Bundan sonra karşı ihtilal, halk güçlerini yok edecek ve Macaristan'ın bağımsızlığını sömürgeci emperyalistlere terk edecek olan bir hükümet kuracaktı. İkinci çözüm, Sovyet güçlerini çağırmak başta olmak üzere karşı ihtilal savaşını engellemek için eldeki bütün güçleri kullanmaktı..."

"Devletin ve halkın menfaati, içinde bulunduğumuz kötü durumdan çıkmamızı sağlayan tek çözüm olan bu son imkânı kullanmaya mecbur etti."

Anlaşılan bu tercih Kádár'ın kabul ettirmeye çalıştığından daha kolay bir tercihti. Bir kere tehlike onun resmettiği kadar zorlayıcı değildi. Meydana gelen münferit olayları Beyaz Terör olarak büyütmek onun hayalinin ürünüydü. Kitle-sel katliam söz konusu değildi ve Sovyetlerden başka bir emperyalist tehditten bahsetmek gülünçtü. Kádár'ı "telaşlandıran" devletin ve Macar halkının menfaatleri değil, Parti'nin menfaati ve kendi hırsı ve korkusuydu. Diğer yanda, Sovyet müdahalesini hukukileştirerek millî kamuoyunun gözünde

kendini suçlu duruma soktuğunu bilmemesi mümkün değildi. Ama 24 Ekim'de Nagy ile aynı ikilemle karşı karşıya kalmamış mıydı?²⁷

1972'de, 60. yılını kutlamaya gelen mesai arkadaşlarına hitap ederken Kádár 1956 Ekim'ini bir karşı ihtilal değil "ulusal trajedi" olarak andı. Zamanında üstlenmeyi kabul ettiği role gönderme yaparak "*öyle durumlar vardır ki, insanlar tarafından anlaşılmama riski taşıyan ama bir gün anlayacakları ümit edilen şeyler yapmak mecburiyeti hâsıl olur*" dedi.

Kádár'ın ikilemi Pétain'inkini hatırlatıyor. Ona verilen rolü reddetseydi Sovyetler belki de kamuoyunda suçlanan eski ajanları Rákosi'yi ve Gerö'yü tekrar çağıracaklardı. Kruşçev Münnich'i ve Kádár'ı tutuyordu. Çünkü onlar Macaristan için –ayaklanma bastırılınca– Stalinci-Rakoşici olduğu kadar Nagy'ci revizyonizmin de görünmez engellerinden kaçan "merkezci" siyaseti düşünüyorlardı. Yani, Kádár'ın Macar Partisi bünyesindeki en dikkat çeken sözcüsü olduğu görgülü, bilgili, ılımlı, babacan bir diktatörlük. Tito'nun koruması altındaki bu şahsı seçerek Kruşçev Polonyalıları rahatlatma ve Çinlileri tatmin etme ümidi taşıyordu.

Kádár'a gelince, gelecek göstermiştir ki, hedefi Parti'nin tekeline olduğu kadar kendi siyasî anlayışının gerçekleşmesi şansını da kurtarmaktı. Sona gelinmişti. Çare, Sovyetleri takip etmek, Macaristan'ı blok içinde tutmalarına yardım etmek, her

²⁷ Budapeşte'deki gazeteci ortamlarında yayılan başka bir versiyona göre kısa bir müddet önce Rakósi hapishanesinden salıverilen Kádár, Sovyetlerce kendisine biçilen rolü kabullenmeden önce çok sert baskı altında alınmış, hatta ölümle tehdit edilmiş olabilirdi.

türlü muhalefeti ezmek, Parti'nin yönetici rolünün tamirine kendini adamaktı.

İsyancıların ve Macarların çoğunluğunun gözünde bu duruş ihanete eşitti. Ama Kádár Macar milliyetçiliğine karşı Moskovacı “enternasyonalizm” için halk *aleyhine*, Parti *lehi-ne* olmayı bu trajik dönemde yeğleyerek kendi mantığıyla, militan geçmişiyile, Marksist-Leninist ilkeleriyle, “uluslararası” *ac cadaver** disipliniyle barıştı.

Silahlı Mukavemet

Hassas biçimde hazırlanan ikinci Sovyet müdahalesi birincisinden daha etkin oldu. Olayın çözümü BM Özel Komisyonu raporundan şu şekilde özetlenebilir:

3 Kasım saat 03:00'te Budapeşte'yi kuşatan Sovyet tankları Soroksár Caddesi'nde, ağır sanayinin merkezi Csepel Adası'nı ikiye bölerek Tuna'nın sol kıyısındaki Boráros Meydanı'na kadar ilerlediler. Diğer taraftan tanklar kuzeydeki Váci Caddesi boyunca ilerleyerek Buda yakasındaki Ujpest'i (çok işçi barındıran banliyö yerleşimi) kesmek için ırmağın doğu kıyısına indiler. Sovyet birlikleri, Eski Buda kentinin güneyindeki Budaörs yolu üzerinde, saat 4:25'te ateşe başladılar. Kısa zaman sonra, birçok mukavemet merkezinde muharebe başladı. Sovyet tankları başlıca bulvarlarda ilerlediler. İsyancılar önemli yol ayrımlarında barikatlar kurdular. Üllői Sokağı, Marx Meydanı, Kálvin Meydanı, Kilián Kışlası ve Korvin Sineması'nda kanlı muharebeler oldu. Buda tarafında,

* *ac cadaver*: Ölü gibi anlamında Latince deyim. “Rahip sınıfına duyulan bu itaat biçimi, isyanlar asrımızda o kadar anormaldir ki, *Perinde ac cadaver* neredeyse hizmet atasözü yerine geçmektedir.” Crétineau Joly (çn).

Gellért Tepesi, Kale ve Kraliyet Sarayı Tepesi, Güney Garı, Széna Meydanı ve Zsigmond Móricz Meydanı'nda savaşıliyordu. Mukavemet insan sayısı ve ellerindeki mühimmata bağılı olarak az ya da çok sertti. Bu arada, Sovyet birlikleri birkaç saat içinde kentin başlıca stratejik noktalarına doğru kendilerine yol açmayı başardılar: Parlamento meydanı, Tuna rıhtımları, köprü başları, Radyoevi ve Emniyet Müdürlüğü. Aslında, düzenli mukavemet sabah 8:00'den itibaren sona ermişti, yani, Sovyet birliklerinin Radyoevi'ni ele geçirmesinden biraz sonra. Bundan sonra mühimmatı bitene kadar ya da savunma yerlerinin saldırı tanklarının yoğun ateşiyle yok edilmesinden sonrasına kadar tek tük gruplar dövüşmeye devam ettiler. Maléter'in komutasındaki Killian Kışlası hava bombardımanı ile desteklenen çok sert saldırılara göğüs gerdi. Üç gün dayanacaktı. Sivil isyancılarca takviye edilen Kale birlikleri 7 Kasım'a kadar dayandılar. Sovyet birlikleri orada ciddi kayıplar verdiler. Çünkü o mevkinin savunması çok iyi düzenlenmişti.

İlk iki gün süresince Sovyet komutanlığı, saldırılarını özellikle bütün Budapeşte'nin hâkimi olduğunu ilan etmesini engelleyen güçlendirilmiş mevkilere yönlendirdi. Sovyet birliklerinin ikinci derecede değer taşıyan mevkilere ve tek başlarına hareket eden nişancılara, düzenin yakında tamamen oturacağına inanıyor olmaları nedeniyle sistemli biçimde saldırmadığı sanılıyordu. Hiç de öyle olmadığı anlaşıncı tanklar, oturanları korkutmak ve isyancıları teslim olmaya zorlamak için evlere rastgele ateş açarak bulvarları yeniden dolaşmaya başladılar. Bu faaliyet, isyancıların mukavemet göstermedikleri yerler de dahil kentte büyük tahribata yol açtı. 8 Kasım'da, başkentin büyük bölümü sokak

savaşlarının izlerini taşıyordu. Yüzlerce bina tamamen tahrip edilmiş, binlercesi ağır hasar görmüştü. Bazı mahalleler özellikle zarar görürken bazıları sapasağlam kalmıştı. 7 Kasım gece olduğunda, çatışmalar aralıklarla sürmüştü ve sanayi banliyöleriyle sınırlı kalmıştı.

Oralarda, savaşçıların çoğunluğu işçilerdi ve muharebeler Macar işçi sınıfıyla SSCB ordusu arasındaki bir mücadeleye dönüşmüştü. Durum, bilhassa Macaristan ağır sanayisinin çoğunluğunun toplandığı Tuna'nın sol yakasında böyleydi. İhtilalci Kurullar'ın komutası altındaki mahalleler ve mahalle grupları önceki günler boyunca askerî malzeme almışlar ve kendilerine "*Özgürlük Savaşçıları*" adını veren askerlerle takviye edilmişlerdi. Bu şekilde, Csepel İhtilalci Kurulu, Sovyet yanlısı komutanlarının emirlerini hiçe sayan birçok subay ve askerin kendilerine katılmasıyla adadaki kışladan 45 parça top almıştı.

Kuzeyde Ujpest'ten Pest-szent-Erzsébet'e, Soroksár'a ve Köbánya'dan geçerek güneydeki Csepel Adası'na uzanan sanayi mahallerinde mukavemet 11 Kasım'a kadar sürdü. Nógrád ve Baranya komitatları tepelerinde meydana gelen birkaç çatışma dışında bu mahallelerin, kendilerinden yüz kat üstün insan gücü ve malzemeye sahip bir düşmana karşı Macarların en sebatkâr silahlı mukavemetine sahne oldukları söylenebilir. Mukavemetin en önemli merkezini Csepel oluşturuyordu. Oradaki işçiler oy birliğiyle savaşmaya karar vermişlerdi. Csepel işçileri teslim alınmadığı sürece Tököl Havalanı Budapeşte'den kopma riski taşıyordu. Sovyet Genelkurmayı onların mukavemetini ezmeye karar verdi. 4 ve 9 Kasım arasında sektörün tamamında çarpışmalar devam ediyordu. 7 Kasım'da, hava bombardımanı destekli topçu ateşi başladı.

Ertesi gün bir Sovyet görevlisi gelerek işçilerden teslim olmalarını istedi. Reddettiler ve muharebe devam etti. Onu takip eden gün, başka bir subay son uyarıyı yaptı: Teslim olmazlarsa mahalleden eser kalmayacaktı. İsyanclar teslim olmayın bir kez daha reddettiler. Topçu ateşi gitgide yoğunlaşıyordu. Saat 14:00'te Sovyet kuvvetleri, fabrikalarda, tesislerde ve civardaki binalarda büyük hasara yol açan füzeatarlar kullandılar. Saat 16:00'da mühimmat bittiğinden İhtilalci Kurul muharebeyi durdurmaya karar verdi. Ertesi gün olan 10 Kasım'da, birkaç silah sesi daha duyuldu ama silahlı mukavemet sona ermişti. Sovyet birlikleri zaten mukavemetçilere üs olan bütün fabrika ve antrepoları işgal etmişlerdi. Budapeşte'de bedelini zorlu muharebelerde ödeyerek zafer kazanan Sovyet komutanlığı taşradaki çatışmalara girmemeye gayret etti. Böylece Macaristan'ın güneyinde bulunan ve bu açıdan dikkate değer bir istisna teşkil eden Pecs kenti haricinde gerçek anlamda muharebe olmadı. Bu bölgede mukavemet olmamasının birçok nedeni var. Ne Sovyet birliklerinin ne de Macar birliklerinin konuşlandığı şehir ve köylerde 25 Ekim'den sonra oluşturulan İhtilalci Kurullar'ın silah temin edememesi öncelikli nedendir. Yerel AVH mensupları birçok yerde çalışma yerlerini terk etmişti ve saklanıyordu. Diğer yanda, genellikle Macar garnizonu bulunan Szeged gibi kentlerde Sovyet ordusu istihbarat servisleri Macar subaylarını etkisizleştirmek için etkin tedbirler almışlardı. Kecskemét gibi başka yerlerde, SSCB'de yetiştirilmiş Macar komutanlar ayaklanma süresince birliklerinin hareketsiz kalmaları için ellerinden geleni yapmışlardı.

Ama Pecs yakınında, uranyum madenleri Sovyet birlikleri gelmeden işçiler tarafından sular altında bırakılmıştı. 3

Kasım akşamından itibaren bu madenlerin isyancılara karşı askerî müdahaleye hazırlandığı ortadaydı. Önce Sovyet saldırısına karşı Pecs'i savunacağına söz veren Macar garnizonu komutanı geceleyin askerlerini silahtan arındırmaya karar verdi. Kentin tahrip edilmesini önlemek için İhtilalci Kurul civardaki tepelerde savaşımaya karar verdi. 4 Kasım sabahı, Sovyet kuvvetleri şehri işgal ettiler. Bu arada, çoğu silahlı ve mühimmatlı madenci ve öğrencilerden oluşan 5.000 kadar gönüllü Mecsek Tepesi'ndeki koruganlarda konuşlanan isyancılara katıldı. Bu grup, durmaksızın dövdükleri Sovyet birliklerine ağır kayıplar verdirerek üç hafta direndi. Bilhassa mühimmat eksikliği, nihayet mukavemetçileri mücadeleyi bırakarak Yugoslavya'ya sığınmaya mecbur etti.

Önemli sanayi merkezi Dunapentele bundan daha az inatçı olmayan bir mukavemet sergiledi. Sztalinváros –Stalin'in kenti– adını alan bir zamanların küçük kasabası, beş yıllık planın en önemli şantiyesi olarak görülmemiş bir gelişme yaşamıştı. Bir çelik tesisinin ardından metalürji fabrikaları ve kimya ürünleri fabrikaları kurulan kentin nüfusu ikiye katlanarak 1956'da 28.000 kişiye ulaşmıştı. 24 Ekim'de *"komünizmin kalesi"* olan bu kentin işçileri Budapeşte örneğini takip etmeye karar verdiler. Bir İhtilalci Kurul ve çeşitli fabrikalarda İşçi Kurulları oluşturdular. Takip eden günlerde göstericilerle AVH arasında bazı çatışmalar meydana geldi. Sonunda yerel garnizon isyancılara katıldı. Bunların teslim edilmeleri için yürütülen pazarlıklardan sonra, birçok zırhlı araç, kendinden hareketli top ve taktik hava kuvveti uçaklarıyla desteklenen Sovyet güçleri, aynı anda üç tarafından kente saldırdılar ama isyancılar saldırıya karşı koydular. 8 Kasım akşamı mühimmat bitmişti ve savaşçıların büyük

çoğunluğuna araziye dağılma emri verildi. Yaklaşık 300 kişi silahlarıyla birlikte gece vakti kaçmayı başardı. Onlar 11 Kasım'a kadar mukavemete devam ettikten sonra mücadelesinin anlamsız olduğu belli olunca etrafa dağılıp kaybolmaya karar verdiler.

Vesprém'de Ulusal Muhafızlar kenti iki buçuk gün savundular. Miskolc'da Sovyetler kentin başlıca savunma merkezi olan üniversite binasına sürpriz bir saldırı yaparak kenti ele geçirdiler. Györ'de, Györ-Sopron ve Györ-Hegyeshalom yolunda muharebeler oldu. Tatabánya'da, madenciler Macar askerlerinden aldıkları silahlarla savaştılar. Székesfehérvár gibi başka yerlerde Sovyet kuvvetleriyle Macar garnizonları savaştı. Ayrıca Vértes ve Mátra tepelerinde de savaşıldı.

Sovyetlere karşı duran isyancılar hiç kazanma şansları olmadığını biliyorlardı. Ulusun şerefi için savaşıyorlardı. Resmî bir Macar kaynağına göre, muharebeler sırasında ölenlerin sayısı Budapeşte'de 1.800-2.000, bütün ülke sathında 2.500-3.000 olarak tahmin edilmektedir (Sztatisztikai Szemle No. 11-12, 1956). Ölenlerin % 48'i erkek, % 16'sı kadındı. Beşte birinden çoğu 20 yaşından küçük, % 28'i 20-29 yaşlarında, % 15'i 30-39 yaşlarında, % 15'i de 40-49 yaşlarındaydılar. Aynı kaynağa göre, kasım sonuna kadar hastane ve kliniklerde yaklaşık 13.000 (Budapeşte'de 11.500) yaralı tedavi gördü. Yaralıların % 80-90'ı işçilerdi. Doktorlar, cankurtaranlar ve ilkyardım merkezleri sayısız hafif yaralıya ilk müdahaleyi yaptılar.

Sınır muhafızlarının düzensizliği ve Sovyetlerin Avusturya sınırını kapatmakta –belki de bilerek– gecikmelerinden yararlanarak tutuklanmaktan ve derdest edilmekten kaçan çoğu genç hatta çok genç yaklaşık 200.000 kişi ilk aşamada Avusturya ve Yugoslavya olmak üzere Batı'ya iltica etti. Bu

sığınmacıların yaklaşık % 10'u sonradan Macaristan'a döneceklerdi. Diğerleri Avrupa'nın muhtelif ülkelerine, Kanada, ABD ve Avustralya'ya giderek onlarla kaynaştı.

Pasif Mukavemet

Her ne kadar Sovyet birlikleri silahlı mukavemet odaklarını göreceli bir kolaylıkla ortadan kaldırdılsa da grev ve fabrikaların, mahallelerin, kentlerin ve bölgelerin İşçi Kurulları'nın sayıca çokluğu hasebiyle, uygulanan pasif direniş karşısında daha çok zorlandılar. Gerçekten de bu İşçi Kurulları, hukukî konumlarını işçi demokrasisinden alan bir çeşit paralel iktidar gibi davranıyorlardı: Sovyet yetkilileriyle, Kádár ile ulusun gerçek temsilcileri gibi pazarlık ettiklerini iddia ediyorlardı. Budapeşte yakınındaki yerleşim merkezi Kelenföld Kurulu Sovyet Müdahale Kuvvetleri Komutanı General Grebennik tarafından kabul edildi. Kádár bu kurulları idare etmek, onlarla bir *modus vivendi* yapmak istiyordu. Tito ve Kruşçev onu bu yönde cesaretlendiriyorlardı. Kurullar, Imre Nagy'nin geri dönmesini, derhal ateşkes ilan edilmesini, Sovyet birliklerinin geri çekilmesini ve hür ve demokratik seçimlerin yapılmasını şart koşarak, uzlaşmaya hazır olduklarını söylüyorlardı. Bu arada "*fabrikalar ve topraklar çalışan halkın elinde bırakılacaktır*" taleplerinin altını çiziyorlardı.

Budapeşte bölgesinin muhtelif kurullarının oluşturduğu Merkezî İşçi Kurulu'nun en tanınmış şefleri eski komünist Sándor Bali ve mekanisyen Sándor Rác idi. 14 Kasım'da Nagy'nin iktidara katılması da dahil olmak üzere bütün taleplerde mutabık olduğunu ama hemen uygulanamayacağını açıklayan Kádár'la buluştular. Çalışma hayatının acilen

tekrar başlamasında ısrar ediyordu. Bu pazarlık sonucunda fabrikalarda bir miktar belirsizlik havası esti. Bazı işçi yöneticiler grevin sona erdirilmesi, diğerleri taleplerine tatmin edici cevap verilene kadar sürdürülmesi yönünde açıklamalarda bulundular. En nihayet Merkez Kurul 19 Kasım'da işe başlanması emri verdi. Gene de mücadeleyi bırakmak istemedi ve ayın 21'inde ülkenin bütün bölge kurullarının temsilcilerini *"Hükümetin karşısında işçi iktidarı"*nı kurmak üzere Budapeşte'ye çağırdı. Bu toplantıya Kádár'ı ve Sovyet askerî yetkililerini de çağırma saflığında bulundu. 21 Kasım sabahı toplantının yapılacağı stadyumu 400 Sovyet tankı kuşattı ve oraya açılan bütün yollar kapatıldı. Bu sırada her taraftan gelen temsilciler düzenleyiciler tarafından kentin merkezine yönlendirildiler. Sovyetleri kışkırtmamak için Ulusal Merkez İşçi Kurulu'nu resmen kurmadılar ama irtibatı devam ettirmeye karar verdiler. Bunlar olurken şeflerinin tutuklandığını sanan Budapeşte işçileri 48 saatlik bir protesto grevi başlattılar. 23 Kasım'da, Merkez İşçi Kurulu, Aydınlar İhtilalci Kurulu'yla birlikte, saat 14:00 ve 15:00 arasında, 23 Ekim gününü anmak üzere sessiz gösteri düzenlediler. Bir saat boyunca Budapeşte'nin bütün sokakları boşaldı. O gün, Imre Nagy derdest edildi.

25 Kasım'da, Merkez Kurulu yöneticileri, görünüşe göre Kurul'a ekonomi yönetiminde bir rol vermeyi kabul eden Kádár'ı tekrar ziyaret ettiler ama diğer Parti yöneticileri karşı çıktılar. Kádár Kurul'dan resmî sendikalarla iş birliği yapmalarını önerdiyse de Bali ve Rácz reddetti. Bu arada Kádár yavaş yavaş onların yerlerine işçilerin kovmuş olduğu işletme müdürlerini yerleştirdi, fabrikalardaki komünist hücreleri ve

gizliden gizliye güvenlik polisini yeniden yapılandırdı. Aralık başında, muhtelif kurullara mensup yaklaşık 200 üye tutuklandı. 4 Aralık'ta, müdahaleden bir ay sonra, Budapeşte binlerce dul kadının yürüyüşüne şahit oldu. Pencerelerde mumlar yakıldı. 6 Aralık'ta, Merkez İşçi Kurulu yaptığı gizli bir toplantıyla bir İşçi Parlamentosu toplanmasına karar verdi. Üç gün sonra Kurul üyelerinin neredeyse tamamı tutuklandı. Ertesi gün, birincisinden daha az uyulan yeni bir grev başladı. İşçiler yorgundu ve cesaretlerini yitirmişlerdi. Hükümet sıkıyönetim ilan etti ve her türlü gösteriyi yasakladı. Bütün kurullar tasfiye edildi, Sovyet birlikleri bilhassa birkaç dik kafalı fabrikayı işgal etti. Şurada burada işçilerle AVH ajanları arasında çatışmalar çıktı. Sabotajlar, grevler, kendiliğinden oluşan gösteriler yapıldı ama düzenli İşçi Kurulları artık ezilmişti.²⁸ Aralık ayının ortalarına doğru, çaresizlikten genel işbaşı tekrar başladı.

Nagy'nin Kaçırılması ve Mahkûm Edilmesi

Daha önce, 23 Kasım'da, Imre Nagy ve maiyeti 4 Kasım'da sınırındıkları Yugoslav Elçiliği'nden alınarak Romanya'ya götürülmüşlerdi.

Kasım'ın 11'inden 22'sine kadar, Yugoslav hükümeti ve Kádár, Nagy'ye ve grubundakilere sığınma hakkı tanınması sorununu çözmek için pazarlık yapıyordu. Kádár (yani Sovyetler) Nagy'nin ve arkadaşlarından bazılarının (çok ağır olmayan bir *mea culpa* ve müdahalenin hukukîliği için ödenecek bedele rağmen) hükümete girme ihtimalini göz ardı etmiyordu. Yugoslavlar bu fikre olumlu bakıyorlardı ve

28 Bkz. Bill Lomax, *Hungary 1956*, Allison & Busby, Londra 1976.

Nagy'ye bu yönde baskı yaptılar. Yaşlı adam kesin olarak reddetti: Bu görev ona göre değildi. O zaman Yugoslav hükümeti Kádár'dan Kurul Başkanı Nagy'nin ülkesine dönüşünü ayarlamasını ya da bu mümkün olamayacaksa söz konusu kişilerin kendilerine sığınma hakkı tanıyacak olan Yugoslav-ya'ya gitmelerine izin vermesini önerdi.

Kádár ile Yugoslav Dışişleri'nde Devlet Sekreteri Vidiç ve Yugoslavya Büyükelçisi Soldatiç arasında Budapeşte'de görüşmeler yapıldı. Kádár her ne kadar Tito'nun tavsiyelerini ilke olarak kabul ettiyse de başka bir çözüm olarak Nagy ve arkadaşlarının Romanya'dan sığınma hakkı talep etmelerini önerdi.

Vidiç'in aktardığı bu öneriyi Nagy ve diğer ilgililer kabul edilemez buldular ve reddettiler. 18 Kasım'da, Belgrad hükümeti, Kádár'ın imzasıyla serbest geçiş belgesi sahibi söz konusu kişilerin evlerine endişe yaşamaksızın dönmeleri güvence altına alınmadığı sürece grubu bırakmayacaklarını özellikle belirttiler. 21 Kasım'da Kádár Yugoslav hükümetine şu sözlerle cevap verdi: *"Bu meseleye son vermek arzusunda olan Macar hükümeti, Yugoslav hükümetinin 18 Kasım 1956 tarihinde şahsıma yaptığı teklifin üçüncü sayfa, sekizinci paragrafındaki önerileri kabul ederek Imre Nagy ve arkadaşlarını geçmişteki faaliyetleri nedeniyle cezalandırmaya niyeti olmadığını dair sözlü beyanını yazılı olarak teyit eder. Bu mektubun teslim alınmasından itibaren grubun kabul edilen sığınma talebinin sona ereceğini ve grup mensuplarının Yugoslav Elçiliği'ni terk ederek serbestçe evlerine döneceklerini not eder."* Ertesi gün, 22 Kasım saat 18:30'da, Halk Güvenliği Bakanı Ferenc Munnich'in Nagy ve arkadaşlarına tahsis ettiği bir otobüs Yugoslavya Elçiliği önünde durdu. Grup tam otobüse

binecekken Sovyet askerleri geldiler ve otobüse binmek için ısrar ettiler. Yugoslav büyükelçisi de Nagy ve arkadaşlarının evlerine anlaşılmaya uygun şekilde dönmelerini güvence altına almak üzere iki memurunu otobüse bindirdi. Ardından otobüs Sovyet Genel Karargâhı'na yöneldi ve orada bulunan bir yarbay Yugoslav memurlara inmelerini emretti. Nagy'nin grubu Sovyet zırhlı araçları eşliğinde bilinmeyen bir yöne (Aslında Romanya'ya) sevk edildi.

Bu olaydan sonra, 24 Kasım'da, Yugoslav hükümeti Macar hükümetine bir protesto notası gönderdi. Nagy'nin kaçırılmasını sert sözlerle protesto ederek bu davranışı "*varılan anlaşmanın alenen ihlali*" olarak nitelendirdi. Yugoslav hükümeti, Nagy ve çevresindekilerin, Yugoslav Elçiliği'ndeyken açıkça ifade ettikleri gibi ülkeyi terk etmeyi reddettikleri için Romanya'ya gönüllü olarak gittiklerini bildiren ve radyodan yayınlanan resmî Macar duyurusunu kesin olarak yalanladı.

Olay, 11 Kasım'da Pula'da Tito'nun yaptığı konuşmada mareşalin "*Stalincilerin*" Macar trajedisinin suçlusu olduklarını söylediğinden beri zaten gergin olan Sovyet-Yugoslav ilişkilerinde rahatsızlık yarattı. Tibor Méray'ın²⁹ dediği gibi, Kádár'ın hainliği, onun rejimi için hayaller kuranlarda ya da ona menfaatleri için bağlılık gösterenlerde değerini yitirmesine yol açtı. Kaçırılmadan üç gün sonra, Kádár bu konuda kendisine sorular soran bir işçi heyetini kabulünde, Nagy ve arkadaşlarının güvenliği düşünülerek evlerine götürülmediklerini açıkladı. Hükümetin, bazı karşı ihtilalcilerin kışkırtma yapacaklarını, mesela Nagy'yi ya da arkadaşlarından birini öldürebileceklerini, sonra da suçu Macar hükümetinin üstüne atacaklarını düşünmekte haklı olduğunu söylüyordu.

29 Tibor Méray, *Imre Nagy. L'homme trahi*, Julliard 1960.

Diğer yanda Kádár radyodan yayınlanan bir konuşmasında, hükümetinin *“Nagy ve arkadaşları hakkında geçmişte işlemiş oldukları suçları nedeniyle, bunları sonradan kabul etse-ler bile adlî takibat başlatmaya”* niyeti olmadığını bildirdi. *“Bu sözü tutacağız”* dedi.

Aynı yılın aralık ayının birinci gününde Yugoslav hükümetine gönderilen bir nota ile de teyit edilen bu söz, evlerine serbestçe dönmeleri maddesi dışında tutulmadı.

Zaten Imre Nagy'nin akıbeti artık Macar siyasetine değil, Kruşçev ve Tito'nun farklı uluslararası komünist “revizyonizm”i etrafında yapılan karmaşık mücadeleye bağlıydı. 1957 yılıyla 1958 başına Titocu, milliyetçi komünist sapkınlığı avındaki artış damgasını vurmuştu. Bir zaman sonra işin başına Mao Zedong geçmişti. Kruşçev, Tito'nun *“revizyonizmi”*nden hareketle aslında Arnavutluk ve Çin basınının kendisini hedef aldığını bilmezden geliyordu. Tito vasıtasıyla da uluslararası harekette yer alan *“sert”* çevreler, 1956 Macaristan olaylarını anlatan, 1957'de yayımlanan Beyaz Kitap'ın dördüncü cildinde açıkça Nagy'nin *“ihaneti”* meselesinde, Stalinsizleştirme taraftarı Kruşçev'i suçluyorlardı.

1949'da, köktenci Stalincilerle milliyetçi sapkınlar arasındaki mücadele Tito'yu temsil ediyormuş gibi görülen Rajk davasında zirve yapmıştı. 1958'de kurban olarak Imre Nagy seçildi.³⁰ Aynı yılın 17 Haziran'ında Macar Telgraf Ajansı'nın kısa duyurusunda Nagy ve üç arkadaşının asıldıkları bildiriliyordu. Her şey, bu kararın Budapeşte'de değil (Kádár'ın

30 23 Haziran 1958 yılında Yugoslav hükümeti *“Görülmesi sırasında geçmişte Yugoslavya'nın suçlandığı Rajk davası benzeri bir şey olmuştu”* diye not düşmüştü.

kamuoyunu kışkırtmakta menfaati olmadığı düşünülürse) uluslararası düzeyde alındığını gösteriyordu.

Bir kez daha ve bir kez daha Yugoslavlar boşuna 23 Kasım 1958'de Budapeşte'ye gönderdikleri notada verilmiş güvence ve sözlerin ihlalini protesto etti.

Çok reklamı yapılan Rajk davasının aksine, Nagy davasına büyük gizlilik içinde bakıldı. Kamuoyu karar uygulandıktan sonra haberdar oldu. Buna mukabil, suçlananlar ani itiraflarda bulunmaya önceden "şartlandırılmamışlardı". Arkadaşları Szilagyı, Maléter ve Gimes gibi Imre Nagy de suçlu olduklarını kabul etmediler. Méray'ın daha önce bahsettiğimiz kitabındaki tahlilde görüldüğü gibi, davanın akışından öğrenildiğine göre, Nagy iddianamede kendisine atfedilen suçlara karşı büyük bir güçle savunma yaptı. İddianame hayret edilecek kadar amatörce hazırlanmıştı: Imre Nagy ve birlikte suçlananlar, 1955'ten itibaren yabancı emperyalistlerle birlikte Macar Halk Cumhuriyeti'ni devirmeyi hedefleyen bir komplo hazırlamakla suçlanıyordu. Nagy'nin komplocu faaliyetlerine delil olarak iddianame, onun 1955 Aralık'ında, sonra da 1956 Ocak'ında kaleme aldığı ve halk demokrasisi kurulu düzenini "*Bonapartçı kaymalar*" olarak nitelendiren ve blokların kaldırılması, dolayısıyla Varşova Paketi'nin devamına karşı çıkılması lehine bulunan el yazısı çalışmalarını gösteriyordu. 25 Ekim gösterilerinin sorumlusu olarak Imre Nagy ve suç ortakları işaret ediliyordu. 234 "*savunmasız vatandaşın*" birkaç günlük görevi esnasında katledilmesi ve "*halk demokrasisi rejimine sadık ilerici*" 3.000 vatandaşın hapsedilmesinden de suçlu bulunuyorlardı.

Suçlamanın bütün noktaları hatalıydı. Bütün hepsi, Kültürün Özgürlüğü İçin Kongre'de yapılan yarışma sayesinde

1958 yılında yayınlanan bir eserde, bir grup tarihçi ve şahit tarafından çürütüldü.³¹

Nagy ile üç dava arkadaşının idam edilmeleri, dünya çapında neredeyse 1956 ayaklanmasının bastırılmasındaki kadar çok protesto edildi. Bunlar arasında: Sosyalist Enternasyonal Bürosu, Hür Sendikalar; Fransa'da, 1956 yılında Louis Martin-Chauffier tarafından kurulan Gerçek İçin Yazarlar Birliği, Kültür Özgürlüğü İçin Kongre; Raymond Aron, Manès Sperber, Fransız Komünist Partisi eski Sekreteri François Bondy, bir grup solcu adalet mensubu, Yves Farges, Emmanuel d'Astier, Jacques Madaule gibi bir miktar Barış İçin Hareket üyesi ilerici, komünist sempatizanı şair Tristan Tzara; İtalya'da, Pietro Nenni, Ignazio Silone, N. Chiaramonte güçlü seslerini yükselttiler, tarihçi Leo Valiani *Tempo Presente*'de Stalinsizleştirme ile Budapeşte'nin suçu arasındaki karışıklığın altını çizdi. İngiltere'de, Madenciler Sendikası'nın komünist başkanı Arthur Horner hoşnutsuzluğunu ifade etti, vs. vs...

Imre Nagy'nin Trajedisi

"1956 yılında Rajk'ın iade-i itibarında yapıldığı gibi Nagy'nin de iade-i itibarının yolu kaçınılmaz olarak Macar-Sovyet uzlaşmasından geçer. Yalan ve vicdanların ihlali üzerine sağlam bir şey inşa edilemez." 1957 Eylül'ünde, Imre Nagy'nin şahsiyeti ve fikirleri üzerine yaptığım bir araştırmayı bu ifadelerle bağlamıştım.³² Onun ve en sadık dava

31 *La Vérité sur l'affaire Nagy. Les faits, les documents, les témoignages internationaux*, Albert Camus'nün Önsözü, François Fejtö'nün Sonsözü, Plon, Paris 1958.

32 *Portrait d'Imre Nagy*, Imre Nagy'nin *"Un communisme qui n'oublie pas l'homme"* adlı eserinin girişi, Tribune Libre, Plon.

arkadaşlarının, General Maléter ve gazeteciler Miklós Gimes ile József Szilágyi'nin idamı, isyanın bastırılmasındaki sertliğe rağmen Macar sorununa barışçıl ve eşitliğe dayanan bir çözüm bulunma ümitlerini sona erdirdi. Imre Nagy hayatta olduğu sürece, siyasî ihtiyat ya da hiç olmazsa adalet açısından, muhtelif Sovyet-Macar ihtilaflarının çözümüne yarayacağına ve en azından Sovyet blokunun stratejik menfaatleri ve Macarların inatçı ve pek yaman bağımsızlık arzularını hesaba katacağına inanmak mümkündü... 1956 Ekim'inde, Macarların bu arzusu kendini çok sarsıcı biçimde ifade etmişti. Eğer Ruslar için Nagy bir âsi idiyse Macarların gözünde daha çok bir uzlaştırıcıydı. Komünist ve vatansever olarak Macar halkı ve Kremlinli efendiler arasında “geçerli arabulucu” olarak doğmuş gibi kabul ediliyordu. Nagy ile birlikte sözcülüğünü yaptığı “*Macarları sosyalist kampa götüren yol*” düşüncesini de idam ettiler. Nagy'yi öldürerek, onu “*sosyalist kampın birliği*” adına öldürerek, kampın yöneticileri uzun zaman için, hatta her zaman için “sosyalist” sözcüğünün itibarını düşürerek, Macarların gözünde Sovyet blokuna bağımlı olmayı artık tedavi edilemez ve haysiyet kırıcı bir esaret duygusuna dönüştürdü. Nagy ile, SSCB Komünist Partisi XX. Kongresi, Cenevre ruhu ve Bandung ile elde edilen ümitler toprağa gömüldü. Gerçi burada söz konusu olan 10 milyon nüfuslu küçük bir ulustu. Siyasî ve askerî stratejilerin kıtalar düzeyinde düşünülüp uygulandığı bir dünyada onun kaderinin ne önemi olabilirdi, bu halkın gözyaşları ve bedduaları ne kadar değerliydi? Budapeşte'nin “*aptalca suçu*” çok protestoya neden oldu. Birkaç yoldaşı iğrendirdi ama büyük güçler arasındaki güç oranını asla değiştirmede. Sovyet yöneticilerin, yeni zirvelere hazırlandığı bir dönemde

Batı kamuoyunu kışkırtacak benzer kanlı hareketlerden kaçınacaklarına inanılabilirdi. Gerçekten de bu olayın yarattığı hoşnutsuzluk uluslararası aktüalite tarafından hızla emildi ve 1956'da olduğu gibi, Süveyş meselesi ile birlikte Batı'nın Yakındoğu ve Ortadoğu'daki menfaatlerini korumak üzere alınan tedbirler, bir kez daha Rus-Çin ikilisine Arap ülkelerinin bağımsızlığının savunucuları gibi görünme imkânı sağladı. Pekin'de yayımlanan *Le Quotidien du Peuple* tam bir utanmazlıkla, bütün edep kurallarını hiçe sayarak 26 Temmuz 1958'de şöyle yazıyordu: "... eğer halkın desteğini kaybeden bir hükümet bir ihtilal ya da iç savaş sırasında yabancı yardımı talep ederse o hükümetin hukukiliği şüpheyile karşılanır." *Le Quotidien du Peuple*, tezinin Kádár'ı da dâhil ettiğini görmezden gelerek Chamoun ve Hüseyin'e gönderme yapıyordu.

Halkların bağımsızlık haklarını belirlemek ve hükümetlerine güvenmesini temin etmek söz konusu olduğunda "iki ağırlık ve iki ölçü" kullanılmaması gerektiğini söylediği için mahkûm edilmemiş miydi Nagy? "*Bazı aşırı fikirlere göre,*" diyordu, "*Bandung'un beş ilkesine ve bunlara gösterilecek saygıya bağlılık, demokratik ve sosyalist ülkeler arasındaki ilişkiler söz konusu olduğunda proleter enternasyonalizmle bağdaşmayacaktır. Bu durumda bunlar şoven bir milliyetçilik tarafından yazdırılacaktır ve demokratik ve sosyalist kampı zayıflatacaktır. Aslında tam aksi oluyordu. Beş ilkeye saygı sosyalist kampın dayanışmasını güçlendiriyordu.*"³³

Nagy, 1956 yılında Macaristan'ın yerinin Sovyet bloğunun içinde değil, dışında, Avusturya, Yugoslavya ve Finlandiya'ya benzeyen "aktif birlikte yaşama" statüsünde olması

33 Imre Nagy, *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, op. cit.

gerektiğini düşünmeye başladı. SSCB'nin güvenliğinin gerekliliği ve geleneksel olarak Batı tarafından cezp edilen vatandaşlarının arzuları arasında düşündüğü uzlaşmanın anlamı buydu. Bu düşünceye ihanet denilebilir miydi? Kime ihanet? Halkına mı? Kesinlikle değil. Partisine mi? Macar Partisi'nin üyelerinin büyük çoğunluğunun –eğer serbestçe uygulama imkânlarına sahip olsalardı– bağımsızlığı istediğinden şüphe edilmemelidir.

Netice itibariyle Nagy'nin ve dostlarının hayatlarıyla ödeyecekleri hataları, gerçek “ihanetleri”, Kruşçev'in başkan seçilmesi, Çin Partisi'nin gittikçe artan etkisi ve XX. Kongre'nin *“sosyalist ülkeler arasında ilişkiler”*in eşitlik temeline dayalı kökten ve yeniden düzenlenmesine yol açan kararlarına inanmalarıdır. XX. Kongre'nin, dünya komünizmi için Imre Nagy'nin iktidara ilk geçişinde (Haziran 1953-Mart 1955) uygulamaya gayret ettiği ve Rákosi'nin onu *“sağa meylettiği”* gerekçesiyle mahkûm ettiği siyasî ilkelerini doğrulayan yeni bir çağ açtığına inanıyorlardı.

Nagy Kádár gibi yapabilirdi: Başta Çinliler olmak üzere Sovyet bloku yöneticilerinin çoğunluğunun güvence verdikleri Kremlin'in kararı önünde eğilmek. Yugoslavlar Kádár ile uzlaşması için ısrar ettiler. Seçim çok dramatikti. Ayaklanmanın baskısı altındaki Nagy hükümetinin faaliyeti onun 1953 programını hatta 1955-1956 siyasî yazılarında ifade ettiği fikirleri dahi aşmıştı. *“Ulusal komünizm”* ile parlamenter demokrasiyi ayıran çizgiyi Tito ve Gomulka tarzında geçmişti. Halkın gürültülü arzusuna teslim olduktan sonra Nagy Sovyet baskısına da teslim olabilirdi. Yapmadı, çünkü ulusla dayanışmayı Parti'ye sadakatin üstüne koymakta haklı olduğuna, gerçek yolda olduğuna inanıyordu.

Nagy'nin komünist âleme sunduğu skandal buydu. Dünyadaki bütün komünistlerin gözünde *“olayların altında kalan zayıf adam”* konumundan *“Parti'ye ihanet eden adam”* konumuna geçişi böyle oldu. *“Macar komünizminin sakini, kalender ve sevgi dolu adamı”* iken *“ayrılıkçıların”* içinde en nefret edilen ve ölümü bütün uluslararası komünistlerin *“en aşırı”*ları için birleşme sloganı olan adamı hâline geldi.

Nagy'nin kişiliği, komünist sistemin ilk aşılma denemesinin, ilk ciddi meselesinin simgesiydi. Bu nedenle Nagy'nin nefes alışı durmadan komünist mekanizmaya durmak yoktu. Çünkü onun nefes alışı onlar için ölüm tehdidiydi. Nagy'den, onlara musallat olan bozguncu bir fikir gibi nefret ediyorlardı. Bu bir fikirdi. Nagy'nin şahsında yıkmak istedikleri postkomünist, halkçı, antitotaliter bir fikir. Ama bir fikir öldürülebilir mi?

JÁNOS KÁDÁR'IN MACARİSTAN'I

İlk Aşama (Kasım-Aralık 1956)

Diktatörlüğün Temellerinin Yeniden Yapılandırılması

Bir Alman atasözü, *Die Toten Schreiten Schnell*, der. Aşağı yukarı şöyle tercüme edilebilir: “Ölüler çabuk unutulur.” Gerçekten de Nagy'nin idamından hemen sonra kampın içindeki Ortodoksluğunu, revizyonizmi ve millî komünizmi alt etme kararlılığını ispat eden Kruşçev, bir yön değiştirme işareti olmasından ziyade tarihin bir bölümünün kapatılması şeklinde sunmak amacıyla, Budapeşte suçunu unutturmak için elinden geleni yaptı. İki blok arasında eşit mesafede durmak isteyen ve Pekin ile Moskova arasına nifak sokmak isteyen Yugoslavya'ya saldırmaya devam etti. Ama aynı zamanda Yugoslavya'ya karşı yürütülen kampanyayı makul seviyede tutmayı kardeş partilere tavsiye etti. 1958 Ekim'inden itibaren, Moskova ile Belgrad arasında irtibat yeniden kuruldu ve her iki tarafta da polemiğe susturucu takıldı. Macaristan'la ilgili olarak, Kádár'a, tam da Kruşçev'in ve Miko-yan'ın arzuladığı gibi Stalinsizleştirme sürecini iyiye götürürken Parti'nin devlet ve toplum üzerindeki denetimini tekrar oturtması görevi verildi. Görünüşe göre Kádár Kruşçev'in

şu sıralarda olmasını istediği tarzda bir komünist robot-insan biçimine uyuyordu. Her şeyden önce işçi kökenliydi ve Parti'nin işçi teşkilatlarında belli düzeyde seviliyordu. Felsefeci György Lukacs'a bir gün *"Bir işçi olarak, siz aydınların neyi sıkça unuttuğunuzu biliyorum, yani, bütün işçilerin ihtilalci olmadıklarını"* demişti. Kádár ayrıca *"sahici komünist"* olarak saygı görüyordu. Mukavemete katılmış, sonra 1951'de Titoculukla suçlanmış, tutuklanmış, işkence görmüş ve yıllarca hapse mahkûm edilmişti. Bu arada, kurban edildiği bu adaletsizlik bile SSCB Partisi'ndeki kömürcü imanını sarsmamıştı ve Tito ile Kruşçev'in onun üzerinde mutabık kalmalarında bu nokta ağırlık kazanıyordu. 1954 yılında o dönemin başkanı Imre Nagy tarafından itibarı iade edilince Kádár tekrar Parti'ye alındı ve bir yanda aydınların kıpırdayışlarını susturmaya gayret ederken Kruşçev'in tezlerini benimsedi.

Kremlin Kádár'ı Macar Komünist Partisi'nin yönetimine çağırmakta bu kadar gecikmemiş olsaydı –halbuki Belgrad sıkıştırıyordu– Ekim-Kasım krizi gerçekleşebilir miydi diye sorulabilir. Yukarıda onun ayaklanma sırasındaki davranışından bahsetmiş ve onu Sovyetlerin yanında yer almaya sevk eden nedenleri tahlil etmiştik.

İsyanın bastırılmasına gelince, bu görev Sovyetleri bu yorucu işten kurtarmak için kademe kademe yeniden yapılan- dırılan siyasî polise havale edilmeliydi. İşgalden sadece birkaç gün sonra, hükümet, güvenlik servislerini yeniden kurmak için tedbirler aldı. Düzenin tekrar yerine getirilmesine yardımcı olmaları için silahlı özel gruplar oluşturuldu. Polis komiserlikleri fabrikalarda ve bulundukları mahallelerde "işçi milisleri" düzenleme talimatı aldılar. (Basın çok az sayıda

gönüllü olduğunu yazdı.) Kádár'ın hapisane arkadaşı Albay László Mátyás emrinde kalıcı güvenlik polisi oluşturuldu. Siyasî çevrelerin eski siyasî polisin usullerinden vazgeçilmesini defalarca söylemelerine rağmen, AVH personeli arasından birçok ajan göreve alındı. *"Düzenli olarak denetlemek"* ile görevli savcılığın yetkisi bu konuda bir güvence olarak gösterildi. Buna rağmen ayaklanmayı takip eden sürede binlerce idam gerçekleştirildi ve 20.000 civarında hapis kararı verildi. 21 Nisan 1957'de, Parti'nin resmî organı *Népszabadság*, Halk Cumhuriyeti Prezidyumu'nun, *"karşı ihtilali mağlup etmeleri, karşı ihtilalci çeteleri yok etmeleri ve fedakârca ve kahramanca sosyalizmi savunmaları dolayısıyla"* bütün polis ve subaylara takdir ve teşekkürlerini ifade ettiklerini açıkladı.

Pazarlıklara gelince, yukarıda Kádár'ın muhataplarının İşçi Kurulları temsilcileri, özellikle Büyük-Budapeşte Merkez İşçi Kurulu olduğu pazarlıkların gidişatı hakkında bilgi vermiştik.

Sonradan, Edouard Kardelj³⁴ Kádár'a, rejimine toplumsal temel olarak İşçi Kurulları'nı koymayı bilemediği için sitem etti. 6 Aralık 1956'da Yugoslav Meclisi'nin her iki bölümünde Macar ayaklanmasından ve sonrasında bahsederken Kardelj, *"İşçi Kurulları gerçekten sosyalist olan tek güçtü. Eğer onlara fabrikalarda, yerel muhtar kurumlarda ve hükümette büyük sorumluluklar verilseydi yabancı antisosyalist etkilerden muhtemelen çok çabuk kurtulacaklardı"* dedi.

Bu sitem tamamen doğrulanmış mıydı? Gerçekten de Kádár'ın manevra sahası nispeten dardı çünkü işçi heyetleri Ekim İhtilali'ndeki taleplerini Sovyet müdahalesinden önceki kadar

34 Tito'nun sağ kolu, Sloven devlet adamı. Yugoslav Komünist Partisi'nin başlıca fikir babası.

ısrarlı sürdürüyorlardı (Nagy'nin iktidara geri dönmesi, özgür seçimler, çok partili sistem, Rusların gitmesi, tarafsızlık, fabrikalardaki komünist hücrelerin kaldırılması, hür sendikalar). Bütün bir ulusu temsil etmelerinin verdiği güçle yenilgiyi umursamıyorlardı. Aydınlar Komitesi, Yazarlar Birliği, Kádár ve Münnich'in anlaşmaya çalıştığı komünist olmayan partilerin temsilcileri aynı tepkiyi gösteriyorlardı. Birkaç istisna dışında, Nagy taraftarı muhalefet Kádár ile her türlü uzlaşmayı reddetti. Bazı unsurları, başlangıçta Macar Sosyalistleri Birliği adını vermeyi düşündükleri 13 Kasım'da gizli bağımsızlık hareketini oluşturmaya karar verdiler. Bu hareketin yöneticileri gizlice 23 Ekim isimli bir gazete kurdular ve Macaristan için geliştirdikleri çözüm önerisini düşüncelerini sunmak üzere Nehru'nun Budapeşte'ye gönderdiği L.P.S. Menon'a teslim ettiler. Nehru'nun 1957 yılında Moskova'da Sovyet yöneticilerine sunduğu bu belge, yeniden yapılanma için kısaca takip edilecek siyasetin elle tutulur gayretlerini özetliyordu.³⁵

Ayakanmanın yarattığı ulusal birlik, verdiği ilhamla beraber bütün yanılsamalarıyla mağlubiyetten sonra da birkaç ay devam etti. Macarlar korkmayı reddediyorlar, Kádár ve temsilcilerine nefretle muamele ediyorlardı. İşçi Kurulları her türlü kandırılmaya isyan hâlindeydiler ve hiçbir vaade inanmamaktaydılar. Bu Macar "Sovyetleri" hiç bugüne dek bu kadar güçlü antisovyet, hatta antikomünist olmamışlardı. Dolayısıyla, *İşçilerin ve Köylülerin İhtilalci Hükümeti* onlarla değil, onlara karşıydı ve kendini böyle ifade ediyor ve pekiştiriyordu. Kádár da –başlangıçtaki niyetleri ne olursa olsun– ihtilalci örgütleri (9 Aralık'ta İşçi Kurulu başkanlarının tutuklanması,

35 Bu ilginç önerilerin metinlerini *La Vérité sur l'Affaire Nagy* isimli eserde görün, op. cit.

17 Ocak'ta Yazarlar Birliği Kurulu'nun iptal edilmesi) parçalamaya karar verdi. Ardından, fabrikalardaki İşçi Kurulları çetirdek gruplara ayrıldı, tedirgin edildi, düzenleri bozuldu ve nihayet ortadan kaldırıldı. Kádár, içine Nagy taraftarlarından bazılarını katarak hükümeti genişletmek gayretlerinden hızla vazgeçti. En yakın iş birlikçilerinden ve 1945'te Parti'nin yönetiminde bir "denizaltı" olan eski sosyalist Marosán, 5 Ocak 1957'de hükümetin ayaklanma sırasında kurulan sosyal-demokrat partiyi hukuksuz saydığını açıkladı. "İşçi sınıfının tek partisi vardır ve tek olarak kalacaktır" dedi.

Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nden Béla Kovács siyasî hayattan tamamen ayrıldığını açıkladı. "Popülist" aydınlar tarafından canlandırılan Petöfi Partisi (Ulusal-Köylü) zaten erimişti. Tek parti sisteminin restorasyonu ile yol açtı.

İkinci Aşama (1957-1959)

Rejimin Sağlamlaştırılması

Kádár ve takım arkadaşları, rejimin temeli olan Kızıl Ordu'nun koruması altında Komünist Parti'nin yeniden inşası için tartışılmaz bir beceriye sahip olduklarını ispat ettiler. İhtilalden önce *Çalışanların Partisi*'nin kayıtlı 900.000 üyesi varken Parti'nin saygınlığı kamuoyunda o kadar azalmıştı ve eski üyeleri tarafından o kadar lanetlenmişti ki, 1956 Aralık ayında artık *Sosyalist ve İşçi Partisi* adıyla anılan partinin ancak 96.000 üyesi vardı. Yeni partinin içeriği tam anlamıyla melezdi. Çoğunluğu Rákosi'nin, Parti'nin yegâne kurtuluş zemini olduğuna inanan eski aparaçıkları oluşturmaktaysa da belli sayıda eski Nagy'ciler de vardı. Bunlar, Parti'nin içinde kalarak yöneticileri daha liberal bir yöne iteceklerini, böylece dogmacıların karşısında denge unsuru oluşturacaklarını ümit

edenlerdi. Sağlamaştırma çalışmaları ilerledikçe oportünizmin de yardımıyla, üye kaydetme işi büyüyordu: 1959 Aralık ayında Parti'nin üye sayısı 402.000, 1961 yılında ise 500.000 olmuştu. Seçkin yöneticiler partisi olmaktan çıkarak Kádár'ın yavaş yavaş güven verdiği ve her iki cepheyi de bünyesinde barındıran, bir yanda Rakoşicilerle, diğer yanda Nagy'cilerle Kruşçev'in merkezci komünizm görüşünü beyinlerine işlediği bir yığın partisi hâline gelmişti.

Parti'nin ve kamuoyunun yeniden eğitiminde, tamamen denetimi altına aldığı *mass medya*'nın yardımıyla Kádár'ın başlıca kozu genel bıkkınlık, ulusal hayal kırıklığı ve ihtilalci heyecana indirilen darbe olmuştu. Macarlar, hayal kırıklığına uğramış acı bir gerçekçilikle "siyasî rüyalar"ından ya da kısacası siyasetten vazgeçerek yeniden yapılanmanın somut gayretlerine yöneldiler. Ülkenin psikolojik iklimi, XIX. yüzyılda, 1848-1849 ihtilali mağlubiyetinden sonra yaşadığına benziyordu. Hükümet; teslimiyeti, özel yaşama geri dönüşü, kişisel menfaate yönelişi cesaretlendirmek için her şeyi yaptı.

SSCB, Çekoslovakya ve diğer kardeş ülkeler tarafından yapılan muazzam ekonomik yardım ve daha akılcı bir tarım politikası sayesinde ülke hızla yaralarını sardı, yaşam seviyesi yükseldi. Yeni bir Macar "*ekonomik mucize*"sinden bahsetmek haksızlık değildi. Rakoşici rejime oranla Macarlar daha bir güven duygusu içine girdiler.

Bu açıdan bakılınca ayaklanmanın boşuna olmadığı görülür. Ama ihtilalin bastırılışı sert oldu. Tunaaşırı Ulusal Komitesi üyeleri 1957 yılında mahkemeye verildiler. Attila Szigethy hapishanede intihar etti. Dudás, Mindszenty'yi serbest bırakan birliğin komutanı Teğmen Pálinkás-Palaviccini gibi idam edildi. Profesör István Bibó ömür boyu hapse mahkûm edildi. Tibor Déry, Gyula Háy, Tibor Tardos adlı yazarlar 2 ile

4 yıl arasında hapis cezasına çarptırıldılar. József Gali ve Gyula Obersovszky adlı iki genç gazeteci temmuz ayında idama mahkûm edildilerse de Uluslararası Pen Kulüp'ün müdahalesiyle sehpadan kurtuldular. Géza Losonczy, Imre Nagy ile birlikte mahkûm edilmeye kalmadan hapiste öldü.

Üçüncü Aşama (1960-...):

"Kádár Modeli"nin Normalleştirilmesi ve Gerçekleştirilmesi

Kasım 1958'de, Nagy'nin idamından beş ay sonra, SSCB ve diğer bütün halk cumhuriyetlerinde geçerli olan usule göre Macaristan'da genel seçimler yapıldı. Komünist Parti denetiminde Vatansever Halk Partisi tarafından yeniden düzenlenen tek liste oyların % 99.1'ini aldı (Rákosi'nin şimdiye kadar aldığından çok). Bu "başarı"nın cesaretlendirdiği ve bunu bütün mukavemet ruhunun çöküşünün delili olarak gören Merkez Komitesi, ustaca bir kandırma ve tedirgin etme bileşimi sayesinde, iki aydan kısa sürede tamamlanan kamulaştırma ile, özel mülkiyetin büyük çoğunluğunu ortadan kaldırdı. 1961 başında, kamulaştırılmış sektör ekilebilir toprakların % 90'ını -% 69'u kolhozlar hâlinde, % 21'i devlet çiftlikleri- oluşturuyordu. Bu arada, bu mesele halledilince Parti'nin Nagy'ci Lajos Fehér yönetimindeki tarımsal genelkurmayı, köylülerin kamulaştırmayı *hazmetmelerini* sağlayan ve tarımın sosyalist üretim usullerine has teknolojik hastalığını engelleyen ilginç bir siyaset yürüttü.³⁶ Bu siyaset gerçekten de kooperatiflerin yönetimine uzman personelin gelmesini güvence altına aldı, Batı teknolojisinin satın alınmasını ve

36 I. Kemény ve P. Kende, "Le compromis hongrois", *Commentaire* No. 2 1978.

uygulanmasını ve kolektif işletmecilikle aile işletmeciliği arasında belli bir çalışma ayrımı kurulmasını mümkün kıldı. Aile işletmeciliği, pazara yönelik ekimi ve bağıcılığı üstlendi. Böylelikle kooperatifler köylüler için “*hukukî zenginleşme mekânları*” olurken Sosyalist ülkelerde daha önce benzeri olmayan ve bir anlamda köylüleri maddî açıdan ilgilendirmeyen bir sosyalist tarım olacağını düşünmeyen Imre Nagy’nin doğmadan ölen zaferini temsil ettiler.

Kádár, 60’lı yılların başında, Macaristan’ı en liberal sosyalist ülke yapan bir iç rahatlama siyaseti başlattı. I. Kemény’i ve P. Kende isimli sosyologlar haklı olarak bir üçlü uzlaşmadan bahsediyorlar: Sovyetler ve Kádár’ın takımı arasında, bu takımla başta aydınlar olmak üzere Macar toplumu arasında, bu takımla Parti mekanizması arasında. 1962 Ağustos Merkez Komitesi’nin Rakosi kurbanlarının iade-i itibarları hakkındaki kararlarıyla, sonra da 1963 Mart’ındaki af kararnamesiyle tasdik edilen buzların çözülmesi hareketi –aralarında Istvan Bibó ile 1957-1958 döneminde mahkûm edilen birçok isyancının bulunduğu– 1953-1954 ve 1956 yazındaki iki dönemden tartışmasız daha ileri gitti. Orta sınıfın yaşam düzeyini iyileştiren bir dizi çözüm getirdi: Orta sınıf aile çocuklarına karşı okulda yapılan ayrımcılığın kalkması; komünist olmayan uzman kişilerin yönetimdeki teknik mevkilere atanması; ayaklanmanın bastırılması sırasında pek parlak olmayan roller oynayan güvenlik polislerinin görevden alınması; eski toprak sahiplerinin kolhozlara üye olmasına izin verilmesi; Batı’ya turistik seyahat yapılmasının kolaylaştırılması; kitap basımının, tiyatronun, sinemanın serbest bırakılması. Bu çözümlerden en önemlisi ücretlilerin çalışacakları işi seçme ve istedikleri zaman değiştirme hürriyetleri oldu.

Kádár'ın kişiliğinin "Quisling"* yanını unutturmak ve ona ulusun babası, Macar ulusunun büyük birleştiricisi görüntüsünü kazandırmayı amaçlayan bütün bu tavizler, Parti'nin bağnazları arasında, özellikle taşrada, bir nebze mukavemete neden oldu. Kruşçev SSCB'nin başında kaldığı sürece Kádár Kremlin'in korumasından yararlanarak siyasetini uygulayabildi. Bu arada, 60'lı yılların sonuna doğru –ekonomik reformun uygulamaya konulduğu 1968'de– Sovyet siyasetinin gelişmesi daha dikkatli olması hususunda onu uyardı. Macaristan'ın Çekoslovakya'nın işgaline katılması kamuoyunda büyük çoğunluk tarafından onaylanmadı (Macar birliklerinin muzafferane bir davranışta bulunmadıkları düşünüldü) ve Prag Baharı'nın başarısızlığı Macaristan'da hüznünlü bir tepkiyle karşılandı. 1969'dan itibaren, reform karşıtları işçilerin iş değiştirme/bırakma özgürlüklerinin yasaklanmasını istedikleri bir kampanya başlattılar. 1976'da bu oyunu kazandılar. Ama zaten iki yıl önce "sertlik yanlıları" en çalışkan reformcular olan ekonomik reformun babası Rezsö Nyers'in, tarım siyaseti sorumlusu Lajos Fehér'in uzaklaştırılmasını sağladılar. Entelektüel yaşamın denetimi sıkıştırılmıştı, Lukács ekolünden yetişme sosyolog ve felsefecilerin çoğu göçe zorlandı.³⁷ Bunların dışında altmışlı yıllardaki uzlaşmanın ana hatları yerinde duruyordu. Muhalif düşüncelerin kamu önünde açıklanmasına izin verilmesi, rejimin sosyalist yapısını tartışmak, dış bağımlılıklarını tenkit

* Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling; 1942-1945 arasında, Nazi Almanyası'nın Norveç'i işgal ettiği dönemde Bakan-Başkan olan Norveçli subay ve siyaset adamı. O döneme Quisling Dönemi de denmektedir (çn).
 37 Sur les limites du libéralisme de Kádár, bkz. Paul Ignotus, Hungary, E. Benn, Londra 1972; Opposition = 0,0,1 %, Miklos Haraszti tarafından sunulan Macar *Samizdat*'ından alıntılanmış; *Magyar Füzetek* (Macar Defterleri), Pierre Kende tarafından yönetilen, Paris'te yayımlanan süreli yayın.

etmek söz konusu değildi. Ama Parti'nin siyasî tekeli tarafından belirlenen çerçevede nüanslar, kurnazlıklar, bir nebze Batı'ya açılmak, bir nebze açık sözlülük kabul ediliyordu. Polis baskısı, vatandaşların beyinlerinin yıkanması, Marksizm-Leninizm kurslarının yoğunluğu azaldı. 1956'nın her alanda verdiği dersler yitirilmedi.

Bazen Kádár, yirmi yıl önce, 1867'deki ayaklanmanın ezdiği Macaristan ile Habsburg hanedanını barıştıran devlet adamı Ferenc Deák ile karşılaştırılır. Benzetme biraz aksaktır, çünkü 1867'de Macaristan bağımsızlığını kazanmıştı, topraklarında Avusturya birlikleri yoktu. François-Joseph Brejnev'den daha liberaldi ve Deák onunla eşit konumda konuşabiliyordu.

Ama uzlaşma gerçektir ve Kádár rejimi ulusal özelliklere, geleneklere (tarihçiliğin gelişmesi bunun delilidir), Yugoslavya gibi ulusalcı komünist olmadan da daha çok saygı gösteriyordu. Kádár, bu konuda çok alıngan olan Sovyetleri tedirgin etmemek için göreceli hoşgörölü, müsamahakâr bir sosyalizm modeli ortaya koydu.³⁸ Kremlin'in, tecrübelerinin ve "insanî yüzlü" sosyalizm (demek ki, Brejnev'in sosyalizmi gayriinsanîydi) fikirlerinin orijinalliğinde ısrar etmeleri yüzünden Dubçek ve dava arkadaşlarının hesabını nasıl gördüğünü unutmadı. Halbuki Kádár, taktiği ve tevazusu nedeniyle ödüllendirilmişti. *Novie Vremye* (Yeni Zamanlar) adlı Sovyet gazetesi, Kádár Macaristanı'nın ekonomik ve sosyal yaşamına ayırdığı bir makalede bir Macar modelinin varlığını resmen kabul etti ama "*Batı'da anlaşıldığı anlam ve biçimde değil*"... "*Macar yoldaşlar, kendi öz metotlarına ve*

38 F. Fejtö, "Le modèle Kádár: un équilibre réussi pour la Hongrie", *Le Figaro* 15 Kasım 1978.

sonuçlarına kesin bir karakter vermekten ve elde ettikleri tecrübelerin önemini abartmaktan uzaktırlar. Sadece, tevazu içinde, kendini beğenmişlikten uzak, karmaşık sorunları çözmeye çalışarak ve gelişmenin meydana getirdiği zorlukları aşarak dostlarının onlardan beklediğini yaptılar.”

Bu aynı zamanda hem Kádár'ın “ülkesinin sosyalist topluluğa borçlu olduğunu unutmamasına” şükrederek kutmasıdır, hem de rejimin Sovyet modelinin daha hoşgörülü bir çeşitlemesinden farklı olmasını isteyen Macarlara yönelttiği üstü örtülü bir uyarıdır. Netice itibariyle Kádár'ın deneyi, bir yanda Macar Devlet Başkanı'nın kendi devamlılığını, diğer yanda Kádár'ın sadece dostlarının bulunmadığı Kremlin'in siyasî gelişimini güvence altına alacağı olağanüstü durumlarda gerçekleştirilmiş siyasî ve sosyal bir denge modelidir. Çünkü öyle görülüyor ki Macar yöneticilerin aşmamaya karar verdikleri sınırlar dahilinde bile –ve bu da kolay değildir– bir bakıma iltimaslı olan maddî ve entelektüel şartları itibariyle bir ülkenin var olması, bulaşma tehdidi oluşturuyor ve kaygı ve kıskançlık doğuruyor. Diğer yanda, yazar György Konrad gibi Macaristan'ın “*Parti birinci sekreteri makamında ılımlı ve zeki bir adamın bulunmasının şansı olduğu*”nu kabullenirken Kádár modelinin sınırları içinde kalmaya razı olmayan muarızlar var. “*Biz diğer Macarlar, en az komşularımız Sosyal Demokrat Avusturya vatandaşları kadar siyasî hakka sahip olmadığımız sürece, ülkemizdeki rejimin sosyal demokrasi olmadığı, ama devlet sosyalizminin otoriter rejimi olduğu muhakkaktır. Bu rejim ılımlı ve mantıklı dahi olsa.*”³⁹

39 György Konrád, “La Tentation de l'autonomie”, *Magyar Füzetek*'te Macarca yayımlandı, Paris 1980.

SONUÇ

Budapeşte, Prag, Varşova

Macar ayaklanmasını, önce SSCB Komünist Partisi'nin XX. Kongresi tarafından sistemde reformla, sonra da Polonya olaylarıyla verilen itici güç sayesinde oluşan kendine has akışı içinde sunduk. Sovyet blokunun genel evrimi perspektifine yerleştirilince ayaklanma aynı zamanda hem Stalin'in ölümünden sonra blokun şahit olduğu *sui generis* sömürgeleşmeden kurtuluş hareketinde bir kaza, hem de totaliter komünizmin aşınmasında önemli bir merhale biçiminde görünmektedir.

Çek sosyolog Simecka'nın "*gerçek sosyalizmin sürüklenen hastalığı*" olarak nitelediği, 1956 Macar krizinin en dramatik kriz olduğunu anlamak için, büyük koalisyondaki müttefikler arasında yapılan yazılı ve yazılı olmayan anlaşmalara ve anlaşmaların, eninde sonunda Batılılar tarafından kabul edilen Stalin yorumuna dönmek gerekir. Genel olarak Yalta adıyla anılan bu anlaşmaların sonrasında –Orta Avrupa ya da Doğu Avrupa'daki sözde galip ya da mağlup devletlerde olduğu gibi– savaştan önce 2.000 üyesi olan bir komünist partinin siyasî tekelinin bakış açısına göre uygulanan Sovyet hegemonyası kendini zorla kabul ettirdi.

Stalin Macarlara karşı özel bir kin besliyordu. 1941 yılında İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'a "*Romanya'nın batı sınırlarını Macaristan'ın aleyhine yaymak gerekir. Çünkü bu bölgede 1.250.000 Romen yaşıyor ve savaşa katıldıkları için Macarlar cezalandırılmalıdır*" dedi.⁴⁰ Halbuki Romenler de savaşa girmişlerdi. Stalin, ellerinden almak istediği Besarabya'nın yitirilmesini bu şekilde telafi etmeyi düşünmüş olmalı. Ayrıca Romenlerin, tahakküm edici ruha sahip ve inatçı Macarlara karşı, kolay kullanılabilir ve daha uy-sal olduklarını düşünüyordu. Moskova'ya geri dönen Macar komünistlerinin ilk görevi Macar milliyetçiliğini hâkimiyet-leri altına almak, 1919 Trianon Antlaşması'ndaki⁴¹ haksızlık-ların –o dönemde Lenin'in bizzat kendisi tarafından suçla-nan– nihaî ve geri dönüşü olmayan olay olarak Macar halkı tarafından kabul edilmesine uğraşmak oldu. Tabiatıyla bu, Sovyetleşme sürecinin kapsadığı ve ekonomideki gerilimin azaldığı ve gittikçe çılgınlaşan bir baskının etkisiz kıldığı olumlu yönlerine rağmen (tarım reformu, sanayileşme, okul-laşma, halk sağlığı) ne SSCB'yi ne de onun Macar temsilcile-rini sevimli gösterebilmiştir.

1953'ün erken başlayan ilkbaharından sonra buzların 1956'daki çözülüşünün şartlarını tahlil ettik: Burada sorula-cak soru, Macar buzlarının erimesinin neden "rayından çık-tığı"nı, neden mağlubiyetten başka bir yere çıkamayacak bir ayaklanmaya dönüştüğünü bilmektir. Halbuki Polonyalılar,

40 *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943* (1943'te Macar-İngiliz gizli pazar-lıkları), Kossuth, Budapeşte 1978.

41 1919 yılında, tarihî Macaristan parçalandı ve sayısız Macar azınlık Çe-koslovakya, Romanya ve Yugoslavya'ya dâhil edilen eski Macaristan topraklarında yaşamaya başladı.

hiç vuruşmadan monolitik iktidar karşısında sürekli ve ümit dolu iki avantaj ele geçirdiler: Kilisenin denetime tâbi ama gerçek anlamda özgürlüğü –bağımsız bir toplumsal oluşumun komünist iktidarla bir arada yaşayabileceğini gösteren model– ve tarımda özel mülkiyetin korunması. Şüphesiz cevap, Gomulka olayında, Michnik’in de haklı olarak dediği gibi, Gomulka’nın komünist bir yönetici olmakla aynı anda bütün ulusun gerçek yöneticisi olmasında yatıyor. Bir süre için de olsa. Polonya’da Stalinci mekanizma Gomulka’nın itibarı arkasına sığındı; Macaristan’da Nagy’yi reddediyordu ve gerçek güvendiği Sovyet tanklarıydı. Polonyalı revizyonist aydınların kendilerini Gomulka’nın kişiliğinde buluşturmalarının, onun efsanesini yaymalarının, doğuştan otokrat olmasına rağmen onu bir demokrat olarak göstermelerinin bir kurnazlıktan ibaret olduğu sonradan anlaşılacaktır. Ama bu başka bir hikâyedir.

Macar olayının özelliği, Stalinsizleştirme sürecinin denetiminin zaten Stalinciler, Nagy’ciler ve Merkezçiler arasında hizipleşme içinde bulunan Parti mekanizmasından tamamen uzak kalması; millî, antisovyetik ve antikomünist arzunun aceleye getirilmiş bir Sovyet müdahalesine tepki olması ve halkın yaşamında demokratikleşme hususundaki heyecan dolu isteğidir. Kalabalık toplumun ihtilale dönüştürdüğü Macar hareketlenmesi, aynı sistem içinde sınaî sosyalizmi, işçi denetimini, tarımsal ve entelektüel özgürlüğü, parlamentar demokrasiyi ve antiemperyalist milliyetçiliği bir arada yaşatmak için ilk köklü deneme olacaktı.

1956 Polonya hareketi, hedeflerinde daha az köktenciydi. Parti mekanizmasının Gomulka’ya bağlanması ve Gomulka’nın SSCB ile birlikteliğinin güvencelerini vermesine rağmen,

SSCB Macar ayaklanmasından birkaç gün önce az kalsın Polonya'ya müdahale edecekti. Neden Kruşçev bundan vazgeçirilmeyi kabul etti? Birçok nedeni var ki bunların içinde Pekin'in ikazının önemi yoktur denilemez. Ama asıl neden, Parti yönetiminin, devletin ve Polonya ordusunun çok sağlam vatansever duruşudur. Sovyetler, sadece gençlerin ve işçilerin değil, güvenlik kuvvetlerinin büyük kısmının ve ordunun onlarla savaşacağını anlamış olmalılar. Macaristan'da, muhtelif karmaşık nedenlerle bu mümkün değildi. Nagy ve onu takip eden birkaç sivil ve komünist askerin milliyetçiliği hariç. İşçi Kurulları sürdürülebilir bir mukavemet için henüz yeteri kadar teşkilatlanmamışlar, kök salmamışlardı. Imre Nagy'nin ve yazar Gyula Flay'ın iç paralayan imdat çağrıları karşısında sessizliğini koruyan Batı, Yalta mutabakatının yürürlükte olduğunu gösteriyordu ve bağımsızlıkları için savaşan Asya, Afrika ya da Latin Amerika ülkelerinin aksine, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri hiç kimsenin yardımına güvenemiyorlardı. Macaristan'a yapılan müdahalenin neden olduğu korku, Gomulka'nın ülkesindeki durumu normalleştirmesine ve demokratik muhalefetin mukavemetini azaltmasına yaradı.

Moskova ve komünist hareket ideologları Budapeşte'den ders aldılar ve partilerin birleşmesini ve disiplini güçlendirdiler, tıpkı çalılımlı bir sansürle entelektüel yaşamın denetimini güçlendirdikleri gibi. Buna rağmen başlarda ekonomik reform teşebbüsü, Kremlin'in de onayladığı gecikmiş bir Stalinsizleştirme gibi görünen *Prag İlkbaharı*'nı tahmin edemediler. Önceleri inisiyatif, içindeki bölünmelere rağmen Macar Partisi'nden çok daha güçlü olan Parti'nin aydınlık yüzlerinin elindeydi. Çekoslovaklar Macarların

başarısızlığa uğradıkları konulardaki engelleri aşmak için çok zorluk çektiler: Ne bir sokak gösterisi, ne demagojik, Sovyet karşıtı slogan atmalar vardı. SSCB ve Varşova Paktı'na şartsız sadakatin kanıtlanması tekrarlandı. Aldıkları bütün tedbirlere rağmen Kremlin'in -Kruşçev zamanındakinden çok daha muhafazakâr bir Kremlin- Dubçek'in hemen hemen halkçı, sansürsüz, müdahalesiz, ulusal, sosyal demokrat partiye dönüşen bir parti tarafından yönlendirilen sosyalizme sarsıntısız geçiş senaryosunu kabullenmesinin imkânsız olduğunu anlayamadılar. Marx'inkine nazaran Masaryk'in ideallerine daha yakın bir Çekoslovakya oturmuşluktan hatta hareketsizlikten endişeli bir Kremlin'in kabul edilebilirlik eşiğini aşıyordu. Çekoslovakya'nın, her şeyden önce Çekoslovak Komünist Partisi kongresinin toplanmasını engellemeyi amaçlayan askerî işgali, belki de Avro-komünistlerin bilahare Batı'ya yaymaya teşebbüs edecekleri fikir ve hayalleri Orta ve Doğu Avrupa'da temsil eden revizyonizme kesin darbeyi vurdu.

1968 Çekoslovak deneyi, Macaristan ayaklanmasından alınacak dersi teyit etti. Burada Brejnev doktrini, yani SSCB'nin ve dostlarının her türlü yoldan çıkma ve sevimsiz teşebbüslerine askerî müdahale yapma hakkı, Dubçek'in Nagy gibi Varşova Paktı'ndan çıkmayı hayal bile etmemesine rağmen, toplumla demokratik ve ulusal temelde bütünleşen bir komünist parti yönetimi ve hükümetine karşı uygulanmıştı. Bundan Kremlin için sadece iman eden bir partinin batması değil, onun demokratikleşmesi bile *casus belli** olduğu sonucu çıkarılabilir.

* casus belli: Savaş durumu. (çn).

Doğu bloku ülkeler için hiçbir ümit olmayacak mı? 1970, 1976, 1980-1981 Polonya olayları göstermiştir ki siyasî, iktisadî, demografik, kültürel ilerleme, daha çok demokrasi ve ulusun egemenliği anlamında devlet yapısındaki, toplumla Parti-Devlet arasındaki ilişkilerindeki bütün uygunsuz durumlara rağmen oluşmuştur. Polonya tecrübesi, 1956 Macar ve 1968 Çekoslovak tecrübelerine benzer tedavileri ama aynı zamanda özgün tedavileri suçlar. Benzer, diyoruz çünkü, ulus düzeyinde ilk kez işçiler “komünist parti, işçi sınıfının partisi” efsanesini yalanladılar ve aynı şekilde diktatörlüğün hukukiliğini yıktılar. Gene Macaristan’da Yazarlar Birliği, öğrenci, gazeteci ve diğer meslek dernekleri, ardı ardına Parti’nin ve devletin denetiminden kendilerini kurtardılar. Petöfi Derneği aydınları Polonya’nın K.O.R.sine benzer bir rol oynadılar. Dolayısıyla Macar tecrübesinde, daha sonra Prag İlk baharı’nda olduğu gibi, 1976 yılında teorisini K.O.R. aydınlarının geliştirdiği ve 1980-1981’de Dayanışma işçileri tarafından aniden uygulamaya konulan bu *“devletten bağımsız kendi kendine teşkilatlanma”* unsurları bulunuyor. Polonya tecrübesinin özgün yanı, Dayanışma taraftarlarının (gönüllü ya da iradeleri dışında) itibarını yitirmiş komünist iktidarını ve Sovyet hegemonyasını sarsılmaz veriler olarak kabul ettiği bu yeni toplumsal mukavelenin –sendikalaşmanın öğrencilere, köylülere kadar genişletilmesi vs.– büyüklüğü ve süresidir. Bir yanda kilisenin diğer yanda laik danışmanların işçi sınıfının Marksistlerce öngörülemez tarzda “tarihî görevini” dolduran Dayanışma siyasetinde ve teşkilatlanmasında oynadıkları rol.

Barışçıl, ılımlı, mantıklı olayım derken bugüne kadar imparatorluğunun basamaklarını sarsan herkesten daha derine dalan bu yeni evrim-devrimi SSCB hoşgörüyü karşılayacak mı? Büyük bir halkın totaliter kelepçeden kurtulma teşebbüsünün kaderi ne olursa olsun bütün çırpınmalara rağmen, SSCB yarım küresiyle bütünleşmeye karşı, 1956 Macar İhtilali'nin başlattığı bürokratik ve polisiye sosyalizme karşı gittikçe bastırılmaz ve güçlü mukavemet devam etmektedir.

Paris, 15 Temmuz 1981

**Jean-Paul Sartre'ın 1956 Kasım'ında
Fejtö'nün "La Tragédie Hongroise" (Macar Trajedisi)
için kaleme aldığı önsöz-mektup**

Sayın Bay;

Kitabınızın birinci sayfasına şu birkaç sözcüğü koymaktan mutluluk duyuyorum: Bana, birçok Fransız'dan sonra, bizi halkınıza bağlayan derin dayanışmayı, çektiği acılara duyduğumuz saygıyı ve cesaretine olan hayranlığımızı tekrarlama fırsatını veriyorsunuz. Ne var ki, sizi, Halk Demokrasileri Tarihi'nden zaten tanıyan ve onu çok yakın ve son on yıldan beri çok gizemli kılan bu ülkeler hakkında bilgilendirmeye elverişli yegâne eser olarak kabul eden bir halka sizi takdim etmek iddiasında bulunmak saçmadır. Toplumsal sorunlar konusundaki derin zekânızdan etkilenen, bu yeni toplumların bocaladığı iktisadî tenakuzları ilk kez sizin sayenizde anlamış olan bizler için, sizin en ender bulunur üstün vasfınızın objektivite olduğunu söylememe müsaade eder misiniz? Derine inmekten ve bilmekten kaynaklanan, ama sizin kendinize hâkimiyetinizi tespit eden bir objektivite. Sürgünde yaşayan biri için tarafsız kalmak zordur, hatta imkânsızdır. Halbuki siz bunu istediniz ve başardınız. Farklı ilhamlardan kaynaklanan ama aynı zamanda şüpheli

olan, bazıları Doğu rejimlerini metheden ve bazıları zemmeden onca eserin arasında sizinkine rastlamış olmak bizim için ne büyük şans. Ama bugün siz bize sadece Macaristan'dan söz ediyorsunuz ve 23 Ekim'den bu yana bütün hissettiklerinize rağmen –ilgisizlikten değil, ondan uzak, ateşli bir anlamak ve bilgilendirmek arzusundan– aynı mesafeli duruşu korumayı başardınız. El yazısıyla kaleme alınmış eserinizi elime almadan önce, dergilerde, haftalık yayınlarda, sizin bu eserinize örnek teşkil eden inceleme ve makalelerinizden birçoğunu okuyabilmiştim. Gereksiz dokunaklılığa başvurmadan gerçeği söyleme endişenize rağmen, sizin umudunuza –Yazarlar Birliği ve Petöfi Derneği hakkında yazdığınız o dikkat çekici makale gibi– ve sonra, hemen sonra, derin üzüntülerinize tercüman olmaları nedeniyle beni etkilediler.

Sizinle beraber ve sizin sayenizde halkınızın trajedisini yaşadım; günümüz okurlarınız bunu baştan sona yaşayabilirler: Sizin sayenizde günlük mücadeleyi, bugün pek çoğu ölmüş olan işçilerin ve aydınların cesaretini anlayacaklar; Macar halkını gecenin dışına çıkarabilen ve bugün tekrar kanın, çamurun ve karanlıkların içine düşen 53 ve 56'daki bu uzun hikâye onlara feci bir kader gibi görünecektir. Ama her şey boşuna değildir, akan bu kanla yitirilmeyecektir: Yıkıntıların altından daha yeni, daha sert, gücünün farkında olan, kendine savunma organları temin etmiş ve Kádár'ı kendisiyle masaya oturtmayı başarmış bir proletaryanın fırladığı görülüyor. Sizin ilk kitabınızdan itibaren mevcudiyetlerini bildirdiğiniz bu yeni adamlar mücadeleyi başka şekillerde yenisinden başlatacaklar; demokrasinin durdurulmasına izin

vermeyecekler: Sizin sayenizde onların gayretlerini takip edeceğiz. Bu anlamda, kitabınız bana özellikle değerli geliyor: Bilgilendiriyor, demek ki yakınlaştırıyor. Şu yalanlar ve şiddetler karmaşası devrinde bize her şeyden önce gereken sizin bize Macaristan hakkında verdiğinizdir: Gerçek.

Jean-Paul Sartre

SON SÖZ

Bu son sözü, 2006 yılında, Macaristan dostları ve bütün dünya bu eseri ithaf ettiğim ihtilalin 50. Yıldönümünü kutlamaya hazırlanırken yazıyorum. 1981 yılında Fransızca yazılan ve yayımlanan eser ayaklanmanın ellinci yılı münasebetiyle Macarcaya çevrilmiştir.

Macar halkının ayaklanması, öncülüğünü işçi gençlikle birleşen üniversite gençliğinin yaptığı geniş çaplı bir halk hareketinin taleplerine cevaben Sovyetler Birliği'nin askerî müdahalesiyle ezilmişti. Bu hareket sansürün kaldırılmasını, tek parti sisteminin iptalini, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren süregelen Sovyet işgalinin sonlandırılmasını istiyordu. Aynı zamanda, yalnız Macaristan'ı değil, Orta ve Doğu Avrupa'nın ve Balkanların başka sosyalist ülkelerini de Sovyet egemenliği altına sokan Varşova Paktı'nı reddetmek ve Macaristan'ın tarafsızlığını ilan etmek istiyordu.

O zamandan beri, Varşova Paktı askerî güvencesi olduğu bütün komünist rejimler gibi çöktü. Parlamenter demokrasi sistemi kabul edildi. 1989-1990 yıllarında Macar Devleti, diğer bütün Orta Avrupa ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi, kan akıtmadan egemenliğine kavuştu. Sovyet tavizleri sonucunda, 1947'den beri ortalığı yıkıp geçen Soğuk Savaş fiilen sona

erdi. Macaristan, diğer eski uyduların çoğu gibi, önce NATO'ya, sonra da Avrupa Birliği'ne girerek kazanılmış egemenliğini kendi iradesiyle sınırladı. Böylelikle, kitabımın yeni basımında, ihtilalin sadece şimdiki ve uzakta kalan nedenlerini izah etmek değil, aynı zamanda süreç içinde Avrupa tarihinde, hatta XX. yüzyıl dünya tarihinde oluşan dönemeçte, Sovyet İmparatorluğu'nun ve uluslararası komünizmin devrilmesinde, Sovyet ordusu tarafından ezilmesine rağmen ona düşen rolü anlatmak zorundayım.

Bu sistemin krizi, 1949 yılından beri Macaristan'ın içine sıkışıp kaldığı süper Sovyet devletinin, SSCB'nin ideolojik ve düzenleyici temeli olan Komünist Enternasyonal'in krizidir. Gerçekten de 5 Mart 1953'te Stalin'in ölümüyle başlamıştır. Bu ölüm, Roma İmparatorluğu'nun dağılması sırasında kıtanın uzun süren yeniden yapılanma dönemini başlatan ve Avrupa'yı altüst eden çöküşe benzeyen bir çöküşü beraberinde getirdi.

Hayatının sonuna doğru, bu *sui generis* imparatorluğun başı, iktisadî ve siyasî, kültürel ve ruhsal karar verme gücünü çok uluslu, çok etnili ve çok dinli bir teşkilat çerçevesinde, mirasına konduğu Çarist Sezar-Papa'da olduğundan daha totaliter bir iktidarı yücelterek avuçları içinde toplamayı başardı. İmparatorluk, doktrini yaptığı komünist ideoloji sayesinde otoritesi, arkasında bıraktığı muazzam boşluğu açıklayan dünya çapında iddialı karaktere dönüştü. Unutmayalım ki, karar verme gücünü olağanüstü bir güvenlik polisi ve en üst düzeyde ideolojik eğitimden geçirilmiş bir ordu tarafından desteklenen özel sekreterliğine bırakan Stalin, kapsamı içindeki devletlerin yönetimini, dil, ulus ve din geleneklerine saygı çerçevesinde, yerel etnik milletler

arasından seçilmiş başkanlar tarafından yönetilen hükümetlere bırakmıştı.

İngiliz yazar H.G. Wells'in Cizvit tarikatının hâkimiyetindeki Roma Katolik Kilisesi'yle mukayese ettiği teşkilatçılık alanındaki bu ustalık, Sovyetler Birliği'ne olağanüstü bir sağlamlık ve bastırılmış aşındırıcı güçlere karşı neredeyse mukemmel bir bağışıklık kazandırıyordu. Ama aynı zamanda, seçkin Macar meslektaş Gyula Illyés'in dediği gibi, sistem kanlı Kral Ubu egemenliği dönemine yakışır bir unsurla mayınlanmıştı: Vicdanlara ve milliyetçi ve halkçı heveslere tecavüz eden üstün gücüyle, beklenmeyen parçalanışına kadar aşırı zafiyetini saklamayı başaran terör.

Uydu eyalet durumuna indirgenmiş küçük Ulus-Devlet vasfıyla Macaristan, Raymond Aron'un isimlendirdiği gibi "ideokratik" imparatorluk saçmalığına boyun eğmiş durumdayken, 1953 ilkbaharında Stalin'in ölümü neticesinde oluşan manevî ve siyasî depremden etkilendi. Macaristan'da ve diğer bütün uydu ülkelerde akla hâkim olan duygu, her şeyden önce baskısı altında yaşadıkları devasa güç karşısında hissettikleri güçsüzlüktü ve Orta ve Doğu Avrupa'dakilerin Churchill'in deyimıyla "demir perde" olarak anılan ülkelerin de hissedilenden daha fazla olan bu duyguya alışılmıştı. Demir perdenin berisindeki bu ülkeler ABD'nin, nükleer, askerî, ekonomik ve kültürel gücünün korumasındaki bölünmüş bir Avrupa ve dünya fikrine boyun eğmişlerdi. Böylece Batılılar, Stalin İmparatorluğu'nun yeni yayılmacılığına karşı koruma altındaydı ve onun kıtanın doğusunu keyfine göre yönetmesine ses çıkarmıyorlardı. Avrupa-Atlantik hükümetlerin dünyanın iki kutuplu yapısından duydukları göreceli tatmin,

1956 Macar İhtilali'nin gelişimi ve kaderi incelendiğinde hesaba katılması uygun olan unsurlardan biridir.

Dolayısıyla, Stalin'in ölümü itibariyle Macaristan'ın ve diğer Doğu ülkelerinin ilk tepkisi kararsızlık ve güvensizlik duygusu oldu

Gerek onların gerek Batılı uzmanların göremediği, Stalin'in mirasçılarının birdenbire üstlendikleri ve o ana kadar Patron'un neredeyse kesin karar verme gücüne bağımlılıkları düşünülürse yönetme ve bugüne kadar dolaylı olarak sorumlu oldukları idaredeki olağanüstü mirası devam ettirme görevi karşısındaki duydukları şaşkınlıktı. Halbuki, kendilerini öksüz bırakan Korkunç Baba'nın kaybı heyecanını bir kez aştıktan sonra, bu mirasçıların onları tehdit eden ve ondan kaçma çarelerini kendileri için bizzat kendileri bulmak zorunda olmaları gerçeğini göğüslemeleri kaçınılmaz oldu. Göğüs gerilmesi gereken ilk endişe, atacakları muhtemel yanlış adımları Batılıların istismar etmeleriydi. Dolayısıyla, iktidara karşı derhal mesafeli olmak kendi bünyelerinde bölünmeye yol açabilirdi. Stalin tarafından terk edilen Leninist kolektif yönetim metoduna karşı Stalin *kültü*'nü konuşuyorlardı. Stalin'e duyulan uzun süreli ve boşuna saygıdan sonra anlaşmalarını tehdit eden ilk çatışma nedeniyle bu prensibin kabullenilmesi ne kadar zordu: İçlerinde en hırslı kişi olan ve ölen şefin kesin iktidarını gasp etmek istemekle suçlanan güvenlik şefi Beria dışlanan ilk kurban oldu.

Onların tek vücut olduklarının şahidi olacak ikinci endişe, Doğu ile Batı arasındaki çok belirgin gerilimi azaltmak konusunda birlikte aldıkları karar oldu. Mesela, Kore Savaşı'nın kaynağındaki çok karmaşık karar.

Nihayet, “prezidyum”larının ajandasındaki üçüncü aciliyet, imparatorluğun çevresindeki üç nokta tarafından yazdırıldı: Almanya ile Sovyet bölgesi arasında kesin ayrılığın mecbur kılınması nedeniyle halkının yoğun olarak kaçışına şahit olan Demokratik Almanya Cumhuriyeti. Ama aynı zamanda isyan tehdidi ya da büyük düzensizlikler yaratarak Bolşevikleştirmenin inanılmaz terör yöntemleriyle sürdürüldüğü ülkeler olan Batı Polonya ve Macaristan. Bu noktada mirasçılar safra atmaya, hatta sistemde gerçek anlamda reform yapılamayacaksa hiç olmazsa “yeni dönem” olması ümidiyle yaşayan halklarda, Stalin’inkinden daha az depresyon yapıcı uyanma sürecini uyarlamaya karar verdiler. Bu ümit, liberal olarak ünlenmiş Sovyet yazarı İlya Ehrenburg’un ünlü bir romanında “buzların çözülmesi” adını verdiği bir rahatlama duygusu doğurdu. Önce, olabildiğince ihtiyatlı davranarak mahkeme bile edilmeden hapsedilmiş yüz binlerce mahkûmu içinde yaşamış oldukları durum hakkında mutlaka sessiz kalmaları şartıyla serbest bırakarak Gulag kamplarının kapatılmasını ele aldılar. Bu kültürel planda buzların çözülmesi; yazarların, gazetecilerin ve sanatçıların “sosyalist gerçekçiliği” terk etmelerini (yani, terörün gülünçlüğünü sınırsızca idealleştirmeyi) ve ülkenin geçmişindeki hataların ve aşırılıkların tenkidi pahasına onun başarısızlıklarına daha çok yer vererek cesaretlendirmeyi amaçlıyordu. Uyduların yöneticilerine, emirlerin yerine getirilmesinin ve onca hükümlünün, ailelerinin yanına dönmelerinin neden olacağı karışıklığı önleyecek bütün tedbirleri alarak aynı yolu takip etmeleri emredildi. Bu “yeni dönem”in, Sovyetlerin, o sıralarda Parti birinci sekreterliğine atanan Kruşçev’in denetiminde olan işletmelerin revizyonunun

sınırlı anlamını halklara anlatabilmek amacıyla ordularına başvurmak ihtiyacı duyduğu Doğu Almanya'daki, sonra da Polonya'daki başarısızlığını anlatmak bu son sözün çerçevesini aşar.

Bizim esas teklifimize gelelim: Moskova Prezidyumu tarafından "Yeni dönem"in uygulanmasının Imre Nagy isimli olağanüstü bir Macar sığınmacısına emanet edilmesi üzerine çıkan olaylar. 1945 yılında, "kurtarıcı" Kızıl Ordu tarafından, köylülerin çok yönlü asırlık baskılarına son veren tarım reformu ile görevlendirilen ve 1949 yılında, dört yıl önce köylülerin sahip oldukları toprakların kamulaştırılmasına karşı çıkması sonucunda lanetlendiği için belli düzeyde sevilen tek yönetici Imre Nagy idi.

Stalin düzeninin sistematik reformunu hedef alan fikirlerini kabul etmesi için serbest bırakılmış olsaydı Imre Nagy iyi seçimdi. Gerçekten de, 4 Temmuz'da Parlamento'da yaptığı bir konuşmada bu sistemin esasen vatan düşmanı ve insanlık düşmanı karakterini sertçe kınamaktan çekinmedi. Konuşma heyecan yarattı ve koltuğunda büzülmüş vaziyette oturan kendisini dinleyen önceki Birinci Sekreter Rakosi'nin takip ettiği siyaseti de kahramanca suçlayarak sadece Budapeşte'deki dinleyicileri değil, Batılı gözlemcileri de şaşırttı. Nagy, "sanayileşmeye doğru cebri yürüyüş"ü mahkûm ediyor ve hayat seviyesini yükseltmeye ve hukukîliğe geri dönüşe yönlendirilmiş bir programın başladığını canlı ve kesin ifadelerle ilan ediyordu. Parlamento'da çoğunluğu meydana getiren aparaçıklar, Nagy'nin yüzlerine vurduğu "sosyalist ağır sanayinin gelişmesi sadece kendi içinde bir başlangıcı temsil eder. Biz halk demokrasisi ve sosyalist sanayileşmeyi işçilerin yaşam seviyesinin sürekli yükselmesi

ile paralel tutmalıyız. Bundan çıkan sonuç, hükümetin temel çabasının halk ekonomimizin ve yatırımlarımızın hızla gelişmesini büyük ve genel olarak yavaşlatmamız gerektiğidir” tekliflerini asık suratlarıyla dinliyorlardı. Bunların tamamı, ülkenin önceki dört yıl boyunca duyduklarının aksiydi. “Bilhassa ham madde kaynaklarına sahip olunmadığı düşünüldüğünde aşırılığa kaçmış sanayileşmeyi ve bunu gerçekleştirmek amacıyla kendi kendine yeterliliğini haklı gösterecek hiçbir şey yoktur” diyordu Nagy sükûnetle ve şöyle ilave ediyordu: “Hafif sanayiye ve gıda sanayisine, ağır sanayi hızını muazzam miktarda düşürerek ve tarım politikasının yönünü değiştirerek daha çok önem vermek gerekir.” Üç yıl önce, XX. Komünist Parti Kongresi’nde Kruşçev’in Stalin’i mahkûm etmesinden önce, Imre Nagy’nin uydu ülkelere zorla kabul ettirilen ekonomik yönlendirmenin mantıksızlığı üzerindeki gözlemleri, hiç olmazsa “yeni dönem”in (buzların çözülmesi) SSCB’nin kendi içinde dile getirilişinden daha açıklıkla ilan edilmişti. Imre Nagy’nin konuşmasını tekrar okurken Macar Bakanlar Kurulu başkanının dört yıl süren yokluk ve korku döneminde yaşadktan sonra oluşan ve git-tikçe artarak tehdit edici hâle gelen kızgınlığı yatıştırmak için ulusal kamuoyuna vereceği tavizlerin anlamı ve sınırı üzerine Moskova’dan getirdiği talimatı yanlış yorumlayıp yorumlamadığı sorgulanabilir. “Kulaklar aleyhine alınan aşırı tedbirler, beraberinde toprakların randımanının düşmesine katkıda bulunmuştur. Köylülere huzurlu bir hayata kavuşma güvencesi verilsin ve kooperatiflere girmeye zorlanmasınlar... Üyelerinin çoğunluğu isterlerse kooperatifler kapatılabilir..” Nagy’nin bu önerilerinde, Stalin döneminin bir zamanlar Avrupa’nın buğday ambarı durumundaki

Ukrayna'da açlığa neden olan ve 1949 yılında, Macaristan ve diğer halk demokrasilerindekinden daha ciddi karışıklıklara neden olacağı şüphesiz Polonya dışındaki uydu ülkelere cebren kabul ettirdiği en yıkıcı suç unsurlarından birinin mahkûm edilişini okumuyor muyuz?

Imre Nagy söze devam ediyordu: Küçük esnafı ve zanaatçılığı yeniden canlandırmak, yakın geçmişte düşüncesizce artırılan gıda ürünleri fiyatlarını düşürmek, aydınlara daha çok özgürlük tanımak ve saygı göstermek, dinî sorunlara daha hoşgörölü bakmak... Başkan "Adliye ve polis teşkilatında ve yerel kurullarda hukukîlik ilkesi her zaman üstün olmadı" uyarısında bulundu. "Adlî takibattaki istismar, idarî uygulamalar, tutuklama alanında yapılan aşırılıklar, vergilerin ödenmemesi neticesinde el koymalar, sürgüne gönderilmek ve zorla çalıştırılmak üzere kulakların listelenmesi ve başka incitmeler, çalışan halkın adalet duygusunu yaraladı ve bu şekilde devlet ile arasındaki ilişkilerin gevşemesine neden olarak eşitliğe güvenini sarstı." Terör sırasında halkın önemli bir bölümünün yaşamak zorunda kaldığı son derecede karanlık ve zalim gerçeği kaplayan ne çok söz vardır! Arkadaşları tarafından sistem bakımından felaketin sebebi olarak kabul edilen hataları engellemek istediği için mahkûm edilen bir vatandaşın iyi tasarlanmış ve soğukkanlı intikamıydı bu.

Nagy, Budapeşte Parlamentosu'nda iddiasını okumakta özgür bir yargıç edasıyla dikildiğinde onun mevcut gerçek içinde böyle devam edeceğini düşünmek mümkün değildi: Rákosi'nin Parti birinci sekreterliği koltuğunu muhafaza etmesini sağlayan Kremlinli Stalinci hamileri tarafından onunla iş birliği yapmak zorunda bırakılması nedeniyle elleri

bağlıydı. Bu şekilde, komünist hiyerarşiye uygun olarak Başbakan'dan daha üst mevkideydi.

Daima hatırlarda kalacak konuşmasının sonunda Imre Nagy, polisin yetkilerinin azaltıldığını, Sovyet kolхозları esas alınarak oluşturulan üretici kooperatiflerine köylülerin hukuka aykırı üye olmaya zorlanmasına son verildiğini ilan etti. Ayrıca halk kitlelerinin siyasî hayata daha büyük oranda katılacaklarını ve nihayet temel bir tedbir olarak 120.000 kişinin mahkeme edilmeden gönderildiği toplama ve cebrî çalışma kamplarının dağıtılacağını bildirdi. SSCB'dekinden önce Macaristan'daki mahkûmların bundan sorumlu olanların cezalandırılmasına gerek görülmeden serbest bırakılması komünizmin tarihinde daha önce görülmemiştir. Serbest bırakılan kurbanlar kendilerini yargıçlarıyla ve gardiyanlarıyla tazminatsız ve yakınmasız, barış içinde yaşamak zorunda hissediyorlardı.

Bunu takiben, Imre Nagy, ona bağlı birkaç siyasî şube üyesine dayanarak –bazı başarılar elde ederek– ve her türlü yumuşama tedbirine düşmanlığını saklamayan bir idareci çoğunluğunun bazen kararsız yardımıyla, öngördüğü tedbirleri uygulamaya gayret etti.

1955 başında, Kremlin'de meydana gelen güç dengelerindeki bir değişiklik Rákosi'ye Macaristan'da hakimiyeti ele geçirme, Imre Nagy'yi başkanlıktan uzaklaştırma, hatta onu "oportünist ayrımcılık"la suçlayarak hürriyetini kısıtlamadan Parti'den ihraç etme imkânı verdi. Moskova'nın talimatı, Rákosi'nin onu yıpratmasını yasaklıyordu: Yeni olan, her ne kadar denetime tâbi tutulsalar da Nagy ve taraftarları belli ölçüde hareket serbestisine sahiptiler. Kremlin'in genel

emri, belli bir ılımla davranılmasını gerektiriyordu ki bu da Macaristan'da ve diğer halk demokrasilerinde kimi zaman az kimi zaman çok gayretle uygulanmaktaydı. Halbuki, Macaristan'da olsun, Polonya'da olsun Parti'nin kültürel, entelektüel ve gazetecilik mekanizması içinde Stalin'in ölümünden sonra sansüre aldırılmadan çalışma âdeti, hataların tenkit edilmesini ve sistemin hakemliğini cesaretlendirdi. Böylece, Parti'nin resmî kültür dergisi *Irodalmi Ujsag* (Edebiyat Dergisi), rejimin idarî ve polisiye hatalarını ortaya çıkarmaktaki gitgide artan özgürlüğünü görev kabul eden bir muhalefetin sözcüsü oldu.

Kruşçev'in ve Batı ile ilişkilerde yumuşama taraftarlarının baskısı üzerine Kremlin'in dış siyasetinde yeni bir yön çizmesiyle muhalefet cesaretlendi. Moskova'nın, bağımsızlığına devlet güvencesi vermesiyle Avusturya'daki konumundan vazgeçmesi komşu Macaristan'da heyecan yarattı. Stalinizm ile aralarında güçlü bir mesafe yaratan diğer bir tedbir de Kruşçev'in Belgrad'a yaptığı "Canossa'yı ziyaret"inde Tito Yugoslavyası'yla uzlaşmasıdır: Tito merkezîlikten uzaklaşmış bir enternasyonalizmin sözcüsü değil midir? Stalin'le çatışması onu SSCB'nin egemenliğini tanımayı ve Kremlin'in uydu ülkelere dayattığı ve bütün halk cumhuriyetlerinde geçerli kural yaptığı polis kontrolünü reddetmeye sevk etmedi mi? Aynı zamanda Kremlin'in yeni yönetimi, Nehru (Hindistan), Nasır (Mısır) ve Sokarno (Endonezya) tarafından yönetilen tarafsız blok ülkeleri ile yakınlaşmaya çalışıyordu: Hepsi sosyalist olduğunu söylüyordu ama Stalinci Marksizm-Leninizmi benimsemeyi reddediyorlar, komünistleri iktidardan uzak tutuyorlar ve bağımsızlıklarını gerek

ABD'ye gerekse Sovyet blokuna karşı koruyorlardı. Zaten Tito'yu kendi şefleri olarak tanıyorlardı.

Bu arada, Macaristan'daki muhalefetin üzerinde kesin etkili olan, 1956 Şubat'ında Komünist Parti XX. Kongresi'nde Kruşçev'in yaptığı şaşırtıcı konuşma oldu. Macaristan'daki muhalefet, Bilimler Akademisi, Yazarlar ve Gazeteciler Birliği gibi kültürel kurumlarda, hatta başkentteki Komünist Parti teşkilatında kendini ifade etmeye başlıyordu. Bu konuşmada, Parti'nin birinci sekreteri sıfatıyla, 1937-1939 yıllarındaki gösterişli büyük duruşmalarda entrikacı sebepler ileri sürerek bir mahkeme düzenledi ve terörist Stalin'i neredeyse Lenin'in çevresinde toplanmış bütün eski muhafızları öldürmekle suçladı. Muhakkak ki Kruşçev, Stalin davasının sınırını bütün rakiplerini ve olası muhaliflerini öldürmekle çiziyordu ve bilhassa kulakları Parti'nin düzenlediği kolhozlara girmeye zorladığında ve orduda ve devlet teşkilatında yaptığı temizlikte halka yaşattığı muazzam acıları söylemekten kaçınıyordu. Muhakkak ki Kruşçev, otuzlu yılların duruşmalarında sınırlandırılan ve gizlice telaffuz edilen tekliflerin etkisini hafifletmeye çalışıyordu. Bunlar SSCB'de, uydu ülkelerde ve dünyada, manipüle edildiği aşikâr olan verilerle azar azar halka açıklandı. Stalin'in suçlarının açıklanması onun eski teğmenlerinin uydu ülkelerde, hatta Mao Zedong'un ülkesinde bile durumlarının güçleşmesini engelleyemedi. Mao, Kruşçev'in kendi iktidar mücadelesinde örnek olarak aldığı "Halkların Babası" saygınlığını yerle bir etmesini affetmedi.

Bu ünlü konuşmadan sonra Rákosi'yi Parti'nin başında tutmak imkânsız hâle geldi. Halbuki o sırada Kremlin 1956

Ekim olaylarında büyük rol oynayacak olan hatayı yaptı. Hal-
kın, Imre Nagy'nin iade-i itibar edilip ülkenin başına geçi-
rilmesi arzusuna cevap vermek yerine, Rákosi'nin yerine
Parti'nin başına ondan belki de daha çok nefret edilen yöne-
ticiyi, Ernest Gerö'yü getirdi. Kremlin hiç olmazsa çok idealist
olan Imre Nagy yerine János Kádár'ın Parti'nin başına geçiril-
mesini tavsiye eden Tito'yu dinleyebilirdi. Kádár bizzat Stalin
terörünün kurbanıydı ve ancak onun ölümünden sonra ser-
best bırakılmıştı ve Nazi karşıtı mukavemet hareketini yönet-
me konusunda Nagy'den daha avantajlı konumdaydı. Prole-
ter kökenli komünist olan Kádár, başkentin büyük fabrikala-
rındaki işçiler nezdinde belli bir popülerliğe sahipti.

Polonya'da Komünist Parti yönetimi, tarıma muhalefeti
nedeniyle durumu Imre Nagy'ye benzeyen, 1949 yılında
uzaklaştırılan eski genel sekreterini başa geçirmelerine de-
nilebilir ki son anda karar vermesiyle, Macar komünistleri-
nin körlüğü vatanlarını gerçek bir trajediye sürükledi. Bu
dönemde yapılan ve metni 1989'dan sonra elde edilen Mos-
kova Prezidyumu toplantıları incelendiğinde, Kruşçev'in
SSCB ile Batı ilişkilerini iyileştirme gayretlerini artırdığı ve
30 Ekim 1956'ya kadar Molotov ve aşırı Stalinci arkadaşları-
na karşı Macar krizine barışçı bir çözüm imkânı olduğunu
savunduğu görülür. Ama sonunda, 31 Ekim 1956'da, ayakla-
nanların isteklerinin kökleşmesi karşısında askerî müdaha-
lenin kaçınılmaz olduğuna iman getirmişti. Bu dönüşün so-
rumluları -Kremlin'deki uslanmaz Stalinciler dışında- Ma-
car komünist yöneticilerdir.

Kitapta da bahsettiğimiz gibi, onu Belgrad'a götüren Ma-
car heyetinin dönüşünde o ana kadar Polonya taraftarı, de-
mokratik ve barışçı gösterilerin isyana dönüşmesine neden

olan kıvılcımı çakan ve içeriğinde göstericileri karşı ihtilalci, hatta faşistlikle suçlayan hakaretler bulunan konuşma, Gerö'nün yaptığı konuşmadır. Banliyölerden yığınlar hâlinde koşup gelen işçilerin temin ettiği silahlarla donanmış üniversite gençliği, polisin ateşine karşılık vererek onları kışkırtmış, sonra da Gerö tarafından çağrılan ve sokak muharebelerine iyi hazırlanmamış Sovyet İşgal Birlikleri garnizonuna bağlı tanklara karşı durmuştur. Bu ilk Sovyet müdahalesinin uğradığı yenilgi başkentin farklı noktalarında tek tük toplanan muharip grupların güvenini artırmıştı. Bunlar hareketin gittikçe artan Sovyet karşıtlığı, hatta vatanseverliğinden büyük oranda sorumluydu. Imre Nagy tarafından yapılan ateşkes çağrısı –bu arada kelimenin tam anlamıyla kafayı yitirmiş haldeki Gerö ve arkadaşları tarafından Parti başkanlığına çağrılmıştı– etkisiz kalmıştı. Mukavemetçiler şu şartlar yerine gelmesi halinde silahlarını bırakacaklardı: AVO'nun (Silahlı polis gücü) silahsızlandırılması, Sovyet birliklerinin Budapeşte'yi boşaltması ve gittikçe köktenleşerek çok partililiğin getirilmesi, Varşova Paktı'ndan çıkılması, Macaristan'ın tarafsız bir statüye geçmesi.

İhtilalci hareket sanayi şehirlerini hızla sardı. Sadece köylüler bekleyiş içine girerek sükûneti korudular. Resmî Macaristan ile sivil toplumun, Komünist Parti ile halkın büyük çoğunluğunun arasındaki kopuş aşikârdı. Bizzat Parti, hükümet, Parlamento, SSCB'de yetiştirilmiş subaylarla kuşatılmış ordu, siyasî polis, komünistleştirilmiş sendikalar, bütün yığinsal organizasyonlar, âsilerin kararlılığı karşısında güçsüz kaldılar. İhtilale katılan gazeteler, isyancıların manifestolarının sözcüleri oldular. “Kazanılmış bir özgürlük duygusuyla sarhoş olmuş gibi, halk kazanılmış bir özgürlük efsanesi

yarattı,” diye yazmışım *Cahiers Hongrois de Paris*’de. Imre Nagy “yakın korumalarından kurtulduğu” zaman, onun kişiliğinde kendini tanımayı başardığında sakinleşmeye başladı. Bu duygulu ve ılımlı adam o günlerde isyancıların heyecanını frenlemek için neredeyse insanüstü ve durdurak bilmez gayret içindeydi. Bu arada halktan ayırmak yerine onun tarafından sürüklenmeye bırakıyordu kendini. Davranışı 1848 Fransız İhtilali’nde “Onların başı benim, öyleyse onları takip ederim” diyen Ledru-Rollin’i hatırlatmaya başlamıştı. Reformcu komünist ruhuyla ayaklanmış, ihtilalci vatanseverlerle, enternasyonalizmi –Macaristan’daki Stalinci emperyalizmle karıştırılmasın– reddetmeden vatansever olarak bir bakıma kendine rağmen dayanışma içine girdi.

Muhakkak ki Nagy’ye, neredeyse halkın tamamının talep ve arzularının uluslararası güç ilişkileri içinde gerçekleşmesinin imkânsızlığını fark etmediği suçlaması yapılabilir. Tito’nun birçok kez hapsedmek zorunda kaldığı arkadaşı olan önce yönetici sonra muhalif komünist Milovan Djilas Macar ayaklanmasından hemen sonra yayımlanan “*La Nouvelle Classe*” (*Yeni Sınıf*) adlı kitabında şöyle yazıyordu: “Macar İhtilali, geçmişteki Rus ve Fransız ihtilalleri kadar anlamlıdır.” Bu görüş fazla abartılıdır ama şurası muhakkak ki hareketi gözlemleyenler onun yaratıcı atılımından etkilenmişlerdi. Paris’e göçmüş Yunan-Fransız felsefeci Castoriadis’in “toplumsal hayal” dediği buydu.

1956 sonunda yayımlanan “*La Tragédie Hongroise*” (*Macar Trajedisi*) adlı kitabımda “Sovyet blokunun evrimi perspektifinden bakıldığında 1956 Macar ihtilalci patlaması Avrupa’da totaliter komünizmin çöküşünün başlangıcı olmuştur” diye yazmışım. Zaten, Imre Nagy ve dostları tarafından

gerçekleştirilen ve birkaç haftada uygulamaya konan yenisinden yapılanma çalışmalarında demokratik, sosyalist ve bağımsız reformcu bir yapının güç hatları açıkça belirginleşir.

Imre Nagy, Parlamento'daki odasına yerleşerek 29 Ekim tarihine kadar Parti merkezinde tahammül ettiği Gerö takımının denetiminden de kurtuldu. Derhal muhatap kabul ettiği muhtelif ihtilalci grupların ve komitelerin temsilcileriyle irtibat kurdu. Onlar taleplerini bildirdiler: Düzenin yeniden teminine katkılarının şartı, taleplerinin tatmin edilmesine bağlıydı. Ara verildikçe Imre Nagy'nin Budapeşte'ye 24 Ekim gecesi gelen Kremlin'den gönderilenlerle pazarlık yapmaya mecbur kaldığı zorlu tartışmalar yaşandı. Elverdiği kadarıyla isyancıların oybirliğiyle talep ettiği Sovyet ordusunun Budapeşte'den ve civarından çekilmesi meselesinde, Kremlin'i tatmin edecek bir uzlaşma çerçevesinde onları ikna etmeye çalışıyordu. Imre Nagy ve Geçici Hükümet üyeleri sınırda yeni Sovyet birliklerinin yığıldığını haber aldıkları sırada, onu tatmin etmek için Sovyet görevliler kendisiyle aynı fikirde olduklarını açıklıyorlardı. Nagy ve arkadaşları bu manevrayı önce Stalincilerin aralıksız baskılarının bir bölümünü oluşturan bir blöf olarak algıladılar. Zaten Imre Nagy, Sovyet görevlilerinin, bilhassa Kruşçev'in en yakını olan Mikoyan'ın açıklamalarından, ayaklanmanın yayılmasını durdurmak için Kremlin'in 1949'da Rákosi tarafından kapatılan demokratik partilerin temsilcilerini hükümetine almasına bile onay verecekleri sonucunu çıkarmıştı. Bu, tek partili sistemin kaldırılmasına eşitti. Çok partili sistemin yeniden getirilmesi resmen 30 Ekim'de şekillendirildi. Önceden, 28 Ekim'de, Imre Nagy yaptığı heyecanlı konuşmada, gençliğin 23 Ekim'deki demokratikleşme taleplerinin hukukîliğini kabul etmişti.

Imre Nagy'nin reformcu gayretleri; içlerinde en ciddişi, gösteri yapmaya gelen kalabalığa Parlamento meydanındaki binaların çatısından açılan ve yüzlerce kurban verilen ateş ve ardından isyancılar tarafından, teslim olmak üzere Parti merkezinden dışarıya çıkan ve aralarında Imre Nagy'nin arkadaşları, tanınmış reformcu komünist Ferenc Mezö'nün de bulunduğu memurların linç edilmesi sayılan muhtelif olaylar neticesinde kösteklenmiştir. Sovyet elçisi Andropov, Kremlin'e gönderdiği durum raporlarında, merkezi Münih'te bulunan ve yayınlarının ABD'nin resmî düşüncesini yansıttığı kabul edilen Hür Avrupa Radyosu (Free Europe)'nun kamuoyu üzerindeki gittikçe artan etkisini işaret ederken bu son olaya özel bir anlam yükledi. Halbuki, bu yayınlar Imre Nagy'yi Macar halkına ihanet eden biri, halkın güvenini istismar eden bir sahte komünist, ayaklanmaya Batı'dan askerî yardım geleceğine yakınındakileri inandıran biri gibi gösteriyordu. Bu arada ekim ayı sonlarına doğru, durumu daha çok iyimserlikle düşünmeye ve normalleşme perspektifleri görülmeye başlandı. Zaten, Imre Nagy'nin katılmasını sağladığı ılımlı milliyetçi Istvan Bibó ve Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nden ve yeniden yapılanan Sosyal Demokrat Parti'den birçok siyaset adamının katılımıyla ve János Kádár ile felsefeci komünist György Lukács'ın desteğiyle çok partili bir hükümetin atanması, rahatlatıcı işaretler olarak görülmekteydi.

Sovyet Parti yönetiminin ve hükümetinin 30 Ekim'de halka açıklanan resmî bildirisinin barışçı bir tonu vardı ve Kremlin'in hakların eşitliğine ve başka sosyalist hükümetlerin milliyetçi arzularına saygı gösterilmesi gerektiğini beyan ediyordu.

Batılı gözlemcilerin bu açıklamaya yapılan yorumlar üzerindeki düşünceleri farklıydı. Takip eden günlerdeki olaylar, bunun Imre Nagy'yi ve grubunu SSCB'nin niyetleri konusunda aldatmak üzere hazırlanmış bir tertip olduğu tezini güçlendirdi. Bu arada başka bir yorum da yapıldı: Açıklama, Savunma Bakanı Mareşal Jukov tarafından yönetilen askerî müdahale taraftarları hazırlıkları tamamlamak için kazanılan zamandan istifade ederlerken Prezidyum'daki barışçı çözüm taraftarlarının en kötü sonucu önlemeye yönelik ümitlerini yitirmedikleri bir sırada düzenlendiği görüşüne yer verildi. Bu tezi rahatlatan bir şey ise Kremlin'in Batı'da görevli diplomatları tarafından –aynı zamanda patlayan Süveyş meselesiyle meşgul olan– Batılı hükümetlerin Macaristan'da askerî bir çözümü SSCB'nin ve kampının iç işi olarak görüp kabul edeceklerine dair verdikleri güvencedir.

Imre Nagy'ye gelince; 3 Ekim'de ayaklanmanın bir sağ karşı ihtilale dönüşmesi tehlikesini de dikkate alarak önceki gün komünistlerin linç edilmesi sürecini silmeyi başarmıştı. Beklendiği gibi, başkentte ve taşrada teşkilatlanmış bulunan İşçi Kurulları'ndan hükümeti için ciddi destek sağlamıştı. Gene de Varşova Paktı'ndan ayrılma ve ülkenin tarafsızlığı konusunda Sovyet baskılarına cevap vermek için zamanın elverişli olduğunu düşünerek hata yaptı. BM'yi ve Batılı hükümetleri diplomatik yollarla bilgilendirdiği ve 1955'te Macar Parti Merkezi'ne gönderdiği dilekçeyle kamuya duyurduğu bu iki karar ile Imre Nagy, Kruşçev'inkiyle mükemmel örtüşen kendi programını aşmıştı. 30 Ekim Sovyet bildirisi, Kremlin'in gerçek niyetleri konusunda yanılmasını teşvik etmiş olabilir. Halbuki, Sovyet birliklerinin sınırı aştıkları haberi ona ulaşmıştı.

Şüphesiz, tarafsızlık açıklaması Kremlin'in 1 ya da 2 Kasım kararında baskın rol oynadı. Bu arada o ana kadar Imre Nagy'nin bütün kararlarını desteklemiş olan János Kádár ortadan kayboldu. 1 Kasım sabahı, Andropov ile Moskova'ya gitmek üzere Parlamento'dan ayrılarak Sovyet Elçiliği'ne gitti. Ama aslında, sonradan öğrenildiği gibi, elçiliğin kapısından hiçbir zaman girmemiş. Sovyet ajanları tarafından içinde arkadaşı Münnich'in de bulunduğu bir taksiye ite kaka bindirilip havaalanına götürülmüş. Aynı akşam Moskova'ya varmış. Kelepçe takılıp takılmadığını bilmiyoruz. Kruşçev'in hazır bulunmadığı ama tam kadro toplanmış olan Prezidyum'a getirilmiş ve şu tercih karşısında bırakılmış: Ya ona biçilen rolü kabul edecek ya da Imre Nagy'nin suç unsuru kabul edilen kararlarına destek vermenin sonuçlarına katlanacak. Muhtemelen, onun kırılğan karakterini ve Kremlin'e tam sadakatini bilen Sovyet yoldaşlarının onu kandıracaklarından ve boyun eğdireceklerinden hiç şüpheleri yoktu. Gerçekten de János Kádár, Imre Nagy'ye yapılan suçlamalarda onun kadar suçluydu. Bu yüzleşme sırasında Kruşçev'in hazır bulunmaması, Macar krizinde kararı Kádár'ı sorgulayan iki yoldaşına bıraktığı sonucuna varmamıza izin veriyor. Kádár'ın kaçırıldığı gece Kruşçev Brioni Adası'nda, Adriyatik'teki küçük adada, Imre Nagy'ye sempatisi bilinen Mikoyan'la beraber davetlisi olduğu Mareşal Tito'nun evindeydi. Kruşçev Macaristan'ın başındaki Imre Nagy'nin yerine başkasını getirmek için SSCB'nin askerî harekâta ihtiyacı nedeniyle Yugoslav Devlet Başkanı'nın desteğine muhtaçtı.

Ayrıca, Tito'nun Macaristan'daki reform hareketini onayladığını, hatta cesaretlendirdiğini biliyoruz. Çünkü Mathias Rakosi'yi kendi aykırı komünizm kavramının en ateşli

düşmanı olarak görüyordu. Ayrıca biliyoruz ki, Macaristan'ı yönetme hususunda uzun süredir Kádár'ı, çevresindeki "revizyonist" aydınlardan etkilenen ve çok partili sistemi ve Tito'nun Yugoslav yönetim tarzı için büyük tehlike yarattığına inandığı demokratikleşmeyi uygulayan Imre Nagy'den daha uygun buluyordu. Macar taleplerine taviz verilmesi hâlinde halk cumhuriyetlerinin oturmuşluğu hakkında endişe duyan Mao'nun, hatta aralarında en esnek olan Polonya'nın yeni Devlet Başkanı Gomulka da dahil bütün sosyalist ülkelerin Stalinci yöneticilerinin fikriydi buydu.

Dolayısıyla Batılı yöneticilerin onu beğeniyor olmaları karşısında tavır takınması riskinin idrakinde olan Tito müdahaleye onay vermişti. Gene de onayı şartlıydı. 1956'da bir sırdaşından öğrendiğime göre Tito, SSCB'nin Sovyet toprağına sığınan Rakosi grubunu, müdahale etmesine rağmen nefret ettikleri yöneticileri tekrar Macaristan'a getirmeyeceğine Macarları inandırmak amacıyla, ebediyen atmaya ve yerlerine şubattaki XX. Kongre'de Kruşçev'in ilan ettiği bu "yeni dönem"i almaya kendini mecbur addettiğine inandırmayı ümit ediyordu. Ayrıca Kruşçev Tito'ya, Macaristan'da normalleşme olur olmaz Kádár'ın 1956'dan itibaren halk tarafından vatan haini olarak görülmesine rağmen onu sevimli kılacak tedbirler almasına izin verileceğine söz verdi. Her türlü ihtimali dikkate alarak Kruşçev aracılığıyla Tito'nun desteğinin güvencesini alması, Kádár'ı, Moskova'ya dertop edilişinin ertesi günü sırtına yüklenen belirsiz görevi kabul etmesi hususunda ziyadesiyle cesaretlendirdi.

Bu sırada, 2 Kasım'dan itibaren, János Kádár Kruşçev'in hazır bulunmadığı Prezidyum'un huzuruna çıkarıldı. Orada, bir tanıktan ziyade, geleceğin suçlusu olarak belirdi.

Bu toplantının manyetik banda kaydedilmemiş olan raporları bilahare Macar hükümetine verilen stenografi kayıtlarıyla kamuya duyuruldu. Kádár, Sovyet birliklerinin hareketliliğiyle ilgili haberlerin ulaşmasıyla Imre Nagy etrafında oluşmuş olan aşırı asabiyetten bahsederek raporuna başladı. Toplantıya davet edilen Sovyet elçisi Andropov, bildiği kadarıyla sınırı geçen Sovyet demiryolcu olmadığını ifade etti. Hazır bulunan Macar hükümet üyeleri itiraz ettiler. Macar sınır muhafızlarının ifadesine göre sınırı aşanlar demiryolcular değil, askerlerdi ve öğleye doğru Budapeşte'ye ulaşan haberlere göre Sovyet tank birlikleri Macaristan'ın doğusundaki Szolnok kentine varmışlardı. Andropov cevaben bunların Budapeşte muharebeleri sırasında yaralanan Sovyet askerlerini taşıyan araçlardan başka bir şey olamayacağını söyledi. O zaman Macar hükümeti üyeleri gelen Sovyet birliklerinin amacının Budapeşte'yi işgal etmek olduğuna kanaat getirdiler. Demek ki kentin savunmasına hazırlanmak gerekiyor diye düşündüler. Kádár: "Tarafsızlığın ilanı düşüncesi o anda akla geldi. Savaşın hemen sonrasındaki Kurul başkanı Küçük Mülk Sahipleri Partisi'nden Zoltan Tildy tarafından ifade edildi ama zaten herkes onunla hemfikirdi. O arada toplantıdan ayrılmış bulunan Andropov'la konuşmadan hiçbir şey yapılmaması gerektiğini söyledim. Ama ben hariç bütün Macar hükümeti, Sovyet hükümetinin bizi aldatığında birleşiyordu."

İki saat aradan sonra, Kádár, tanıklığına kaldığı yerden devam etti. Buna göre elçinin açıklamaları Macar hükümetini rahatlatmayı başaramamıştı: "O zaman, Andropov'un gi-dişinden sonra, tarafsızlığa ve açıklamamızı bir telgrafla BM'ye göndermeye karar verdik." "Beni ilgilendiren kısma

gelince oyumu bütün kararların lehine kullandım.” Ama Kádár özür dilercesine ekliyordu: “O an, bir müddet sonra, belki iki ya da üç ay sonra, Sovyet birlikleri ülkeyi terk edeceklerdir diye düşündüm. Önemli olan onların gitmesiydi. Böylece Partimiz, başka partilerle birlik olup karşı ihtilali ezebildi. Doğrusunu isterseniz emin değildim.” Sonra karmakarışık biçimde konuşmaya başladı. Ona bakılırsa karşı ihtilale dönüşme olayı koalisyon partileri için çok ciddi bir tehlikeydi. Ve o zaman başka bir yol takip edilebileceğini, Macaristan’ın Varşova Paktı içinde tutulacağını anlatmaya başladı. Ancak o takdirde de muharebeler olacaktı ve bu nereye varacaktı? Komünist Parti’nin morali tamamen çökecekti ve bu durum diğer sosyalist ülkelere de zarar verecekti. Diğer ülkelerin de benzer zorluklar yaşamadıklarından nasıl emin olunabilirdi?

Bu notlardan Kádár’ın tam bir kafa karışıklığı içinde olduğunu görüyoruz.

Ama Moskova’ya kendi arzusuyla teslim olmadığı ve çok güçlü bir baskıya boyun eğdiği hatırlanacaktır.

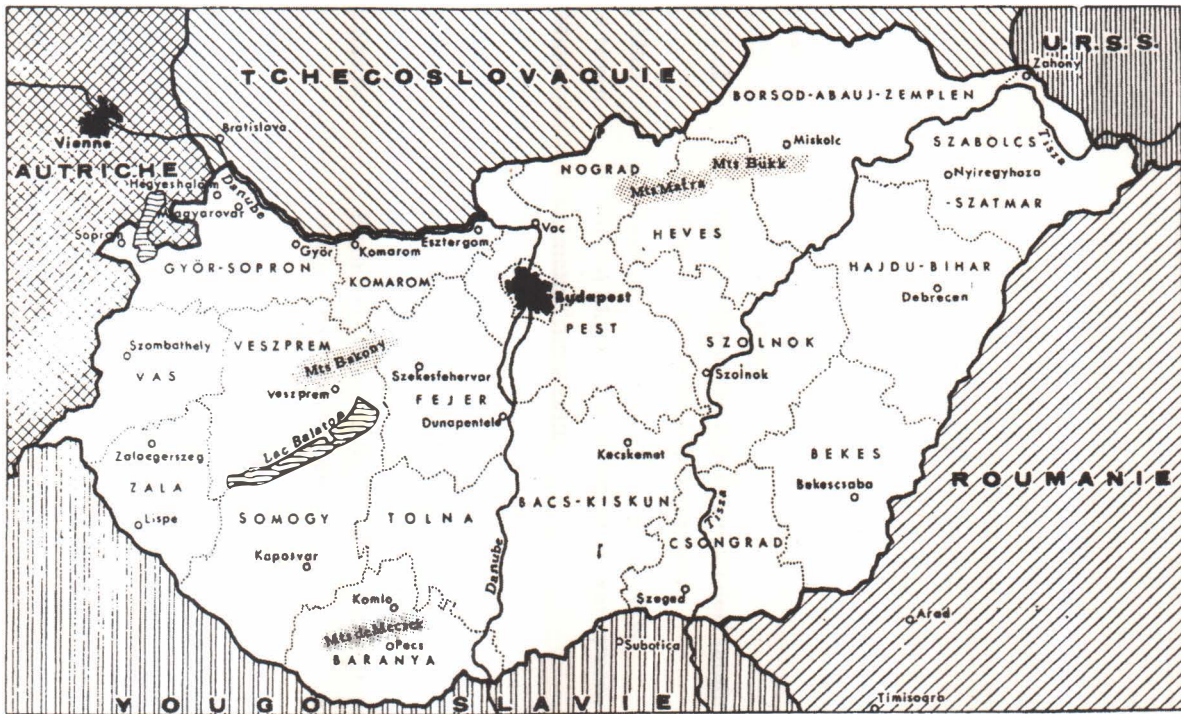
Geri kalanı için okuyucuyu kitaba geri gönderiyorum. Imre Nagy’nin 4 Kasım tan yeri ağarırken Yugoslav Elçiliği’ne sığınmak üzere Parlamento’dan ayrılmadan önce Macar Radyosu’nda yaptığı açıklaması ile bitirmek istiyorum:

“Ben Imre Nagy, Kurul Başkanı. Bugün tan yeri ağarırken Sovyet birlikleri, Macar demokrasisinin hukukî hükümetini devirmek niyetiyle başkente saldırı başlattılar. Birliklerimiz savaşıyorlar. Hükümet görev yerindedir. Durumu Macar halkına ve bütün dünyaya duyuruyorum.”

Bununla belirtmek istediği, SSCB'nin Macaristan ile savaş durumuna girdiği ve bunun sorumluluğunu taşıması gerektiğidir. Kendisine gelince; ona yapılan bütün baskılara rağmen Romanya'ya götürülmesinden ve ardından Macaristan'da üst düzey ihanetle suçlanarak hapsedilmesinden sonra, ölünceye kadar kendi hükümetinin hukukîliğini savunmada gösterdiği sağlam duruş, ezilen ihtilalin liderinin trajik azametini ve ülkesini temsil etmekteki yerinin önemini ortaya çıkarmaktadır.

Nihayet, bu hükümetin hukukîliğinden, Macar halkının çoğunluğunun mutabakatı ile Avrupa modeline uygun demokratik, sosyalist, bağımsız ve dürüst bir hukuk devleti inşa edeceğinden şüphe duyulmadığını düşünüyorum. Ve kitabımın, 1957'de tamamlanan *La Tragédie Hongroise*'nin İtalyanca baskısının son sözünde belirttiğim gibi "Macaristan'ın kuruluşu Imre Nagy'nin ve programının yeniden itibar kazanmasıyla başlayacaktır." Bu da 1989 yılında gerçekleşti.

François Fejtö
Paris, 23.06.2006

KRONOLOJİ

(sayfa 203)

1945

Ocak	Yalta Konferansı.
20 Ocak	Geçici Macar hükümeti temsilcileri tarafından Moskova'da ateşkes imzalanması.
15 Mart	Tarım reformunun yürürlüğe girmesi.
5-4 Nisan	Bütün Macaristan'ın özgürlüğe kavuşması.
8 Mayıs	Almanya'nın teslimi.
Temmuz-Ağustos	Potsdam Konferansı.
6 Ağustos	Hiroşima'ya atom bombasının atılışı.
4 Kasım	Genel seçimler (oyların % 57,5'i Küçük Mülk Sahipleri Partisi'ne).
15 Kasım	Birinci koalisyon hükümetinin kuruluşu. Rákosi Kurul başkan yardımcısı.

1946

1 Şubat	Cumhuriyetin ilanı.
1 Ağustos	Yeni bir paranın yaratılması: Forint.
23 Kasım	Ağır sanayinin devletleştirilmesi.

1947

10 Şubat	Barış paktının imzalanması.
----------	-----------------------------

- 28 Mayıs Bankaların devletleştirilmesi. Küçük Mülk Sahipleri Partisi Sekreteri, gerçek mukavemetçi Béla Kovács'ın, Macar polisinin reddetmesi üzerine Sovyet polisi tarafından tutuklanması.
- 30 Mayıs Kurul başkanının istifası (Küçük Mülk Sahipleri Partisi). Ferenc Nagy komploculukla suçlanıyor. Komünistlerle daha sıkı iş birliği siyasetini başlatan Lajos Dinnyés'in atanması.
- 5 Haziran Marshall Planı'nın önerilmesi.
- 2 Temmuz SSCB buna katılmayı reddediyor.
- 31 Ağustos Genel seçimler (Komünistlerin oyu % 22,4).
- 5 Ekim *Kominform*'un yaratılışı.
- 4 Kasım *"Sağcı sosyal demokratlar ve muhalifler"*in *"komplosu"*nun ortaya çıkarılması: Pfeiffer, Sulyok, Peyer.

1948

- 18 Şubat Moskova'da bir dostluk ve Macar-Sovyet karşılıklı yardımlaşma mutabakatının neticelendirilmesi.
- 24 Şubat Komünistlerin Çekoslovakya'da iktidara gelmeleri.
- 13 Haziran Komünist ve sosyal demokrat partilerin birleşme kongresi (zoraki birleşme).
- 28 Haziran Tito ile SSCB'nin kopuşu.
- 3 Ağustos Árpád Szakasits (eski sol eğilimli sosyal demokrat)'in cumhurbaşkanı seçilmesi.

1949

- 9 Şubat Kardinal Mindszenty'nin Budapeşte mahkemesince ömür boyu hapse mahkûm edilmesi.

4 Nisan	Atlantik Paktı'nın neticelenmesi.
21 Eylül	Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı.
16-24 Eylül	Rajk davası.
23 Eylül	İlk Sovyet atom bombasının patlatılmasının ilanı.
10 Aralık	On kişiden daha çok işçi çalıştıran ya da yabancı menşeli işletmelerin devletleştirilmesi.

1950

14 Şubat	Rus-Çin İttifakı Antlaşması.
24 Nisan	Prezidyum Başkanı Árpád Szakasits'in istifası ve tutuklanması.
25 Haziran	Kore Savaşı'nın başlaması.
7 Eylül	Dinî tarikatların feshi.

1951

15 Nisan	Ekmeğin karneye bağlanması.
1-15 Haziran	Önde gelen burjuvaların sürgün edilmesi.

1952

14 Ağustos	Mátyás Rákosi'nin Kurul başkanlığına atanması.
20-17 Kasım	Clémentis ve Slansky'nin Prag'da duruşması.

1953

5 Mart	Stalin'in ölümü.
9 Temmuz	23 Aralık'ta idam edilen Béria'nın iade-i itibarı.
26 Temmuz	Af, toplama kamplarının kapatılması ve ikamet yasağının iptali.
14 Eylül	Bakanlar Kurulu 1953 yılı ağır sanayi yatırımlarının azaltılmasına karar veriyor; hafif sanayi ve gıda endüstrisi yatırımlarını ise artırıyor. Gıda sanayiine verilen destek % 50 artırılıyor.

1954

- 23 Ocak Imre Nagy, Parlamento'da yaptığı bir konuşma-
da hayat seviyesinin yükseltilmesi ve kapitalist
ölkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini
öneriyor.
- 12 Mart Eski siyasî polis şefi Gábor Péter ömür boyu
hapse mahkûm ediliyor.
- 29 Mayıs Yeni bir Halk Cephesi'nin oluşumu.
- 20 Ekim Kádár'ın serbest bırakılması.

1955

- 25 Ocak Siyasî havanın Rákosi lehine dönüşü.
- 9 Mart Merkez Komitesi, 1953 yılı kararlarının doğru
olduğunu ama sonradan bozulduğunu açıklı-
yor; halkın iyi durumda olmasının sadece ağır
sanayinin gelişmesine öncelik tanınmasıyla
mümkün olabileceğini belirtiyor.
- 18 Nisan Imre Nagy Politbüro'dan ve Parti'den ihraç edili-
yor. Meclis onu Kurul başkanlığından alıyor ve
yerine András Hegedüs'ü atıyor.
- 18-24 Nisan Bandung Konferansı.
- 14 Mayıs Varşova Paktı.
- 16 Temmuz Bir bildiri Kardinal Mindszenty'nin serbest bira-
kıldığını ilan ediyor. Bu serbest bırakılma ger-
çekleşmiyor. Kardinal gözaltına alınıyor
- 14 Aralık Komünist yazarların Parti'ye "isyanı"; Yazarlar
Birliği Başkanlığı üyelerinin istifası.

1956

- 14 Şubat P.C.U.S. (Sovyetler Birliği Komünist Partisi)nin
XX. Kongresi'nin açılışı.

- 29 Mayıs Eğri kentindeki bir konuşmasında Rákosi Rajk'ın itibarını iade ediyor.
- 2 Haziran Molotov'un gözden düşmesi.
- 27 Haziran Petöfi Derneği'nin toplantısı: Gazeteciler basın özgürlüğünün geri gelmesini talep ediyorlar. Tibor Déry'nin nutku.
- 28 Haziran Poznan'da kargaşa.
- 8 Temmuz Déry ve Tardos'un Yazarlar Partisi'nde ihracı.
- 18 Temmuz Rákosi Parti birinci sekreterliğinden ve Politbüro üyeliğinden istifa ediyor. Ernest Gerö birinci sekreter seçiliyor. Politbüro'nun yeniden elden geçirilmesi.
- 22 Temmuz General Farkas Parti'den ihraç ve tenkil-i rütbe ediliyor.
- 26 Temmuz Süveyş Kanalı'nın devletleştirilmesi.
- 20 Eylül Kruşçev, Tito ve Gerö'nün Yalta'da buluşması.
- 6 Ekim Rajk ve birlikte suçlananların ulusal cezaze töreni.
- 13 Ekim General Farkas'ın tutuklanması.
- 14 Ekim Imre Nagy'nin yeniden Parti'ye girişi.
- 15 Ekim Ernö Gerö başkanlığındaki hükümet heyeti Belgrad'a gidiyor.
- 20 Ekim Macar yazarlar olağanüstü Parti kongresi toplanmasını istiyorlar.
- 23 Ekim Öğrenci gösterileri. İhtilalin başlaması. Gece Sovyetlerin yardıma çağırılması ve Imre Nagy'nin başbakanlığa atanması.
- 24 Ekim Sıkıyönetim. Budapeşte'de ve taşradaki sokak savaşları.
- 25 Ekim Parlamento meydanında yayılım ateşi. Gerö'nün görevden alınması, yerine Kádár'ın getirilmesi. Reform sözü verilmesi.

- 26 Ekim Györ ve Miskolc radyo istasyonları ihtilalcilerin eline geçiyor. Albay Maleter ihtilalcilerin tarafına geçiyor ve Kilián Kışlası'nın komutasını ele geçiriyor. Taşranın her yerinde İhtilalci Komiteler iktidarı ele alıyor ve siyasî polisi etkisiz hâle getiriyor.
- 27 Ekim Imre Nagy demokratik partilerin temsilcileriyle birlikte yeni bir hükümet kuruyor. Fabrikalarda İşçi Kurulları oluşturuluyor.
- 28 Ekim Imre Nagy ile İhtilalci Komiteler temsilcileri arasında pazarlıkların başlangıcı.
- 29 Ekim Sovyet birliklerinin müteakip çekilişlerinin resmen ilanı. Mikoyan ve Suslov'un yeni ziyareti.
- 29 Ekim-6 Kasım Süveyş harekâtı.
- 30 Ekim Kardinal Mindszenty'nin serbest bırakılması. Eski partilerin yeniden yapılanması. Sovyet hükümetinin bildirisinin kamuya açıklanması.
- 31 Ekim Moskova Radyosu SSCB hükümetinin birliklerinin geri çekilmesi hususunda pazarlığa hazır olduğunu beyan ediyor. Macaristan'a yeni Sovyet birliklerinin gelişi.
- 1 Kasım Imre Nagy, Büyükelçi Andropov nezdinde protesto ediyor, BM'ye şikâyetle bulunuyor. Tarafsızlığın ilanı. Nagy ve Kádár Komünist Partisi'nin "Macaristan Sosyalist İşçi Partisi" adıyla yeniden kuruluşunu ilan ediyor.
- 2 Kasım Yeni Sovyet birlikleri başkente ilerliyor.
- 3 Kasım Imre Nagy, içinde sadece dört komünist barındıran koalisyon hükümetini kuruyor. Silahlı Kuvvetler İhtilalci Komitesi, yabancı müdahalesiyle ve her türlü muhalefet eğilimiyle mücadeleye

hazır olduğunu açıklıyor. Mindszenty'nin nutku. Macar-Sovyet pazarlıklarının başlaması. Gece General Maléter pazarlıklar sürerken Rus siyasi polisi tarafından tutuklanıyor.

4 Kasım

Tan yeri ağarırken Budapeşte'ye Sovyet saldırısı. Imre Nagy dünyaya çağrıda bulunuyor, sonra da Yugoslav Elçiliği'ne sığınıyor. Birkaç gündür kayıp olan Kádár bir "İşçi ve Köylü Hükümeti"nin başına geçtiğini bildiriyor. Bütün ülkede muharebeler yeniden başlıyor.

5 Kasım

Muharebeler sürüyor. Sovyet komutanlığı, çalışanları "karşı-ihtilalci sürüler"e karşı korumak istediğini bildiriyor. Genel grev.

5-12 Kasım

Mukavemetin son kaleleri Dunan-Pentele ve Csepel fabrikaları. Binlerce sığınmacı ülkeyi terk ediyor.

12 Kasım

Ujpest İhtilalci Komitesi bir merkezî İşçi Kurulu meydana getirilmesi için çağrıda bulunuyor.

13 Kasım

Kádár birçok İşçi Kurulu'nun temsilcileriyle görüşüyor. Genel grev sürüyor.

14 Kasım

Muharebelerin sonu. Merkezî İşçi Kurulu oluşuyor, Kádár'a bir heyet gönderiyor, 23 Ekim taleplerinin tamamını istiyor ve bu arada tekrar çalışmaya başlanılmasını emrediyor.

15 Kasım

Tutuklamalar ve sürülmeler.

20 Kasım

Kádár grev yapan karşı-ihtilalcileri ihbar ediyor.

21 Kasım

Sovyet ordusu merkezî İşçi Kurulu'nun toplanmasını önlüyor. Kurul 48 saatlik bir protesto grevine karar veriyor.

23 Kasım

Radyo Imre Nagy ve arkadaşlarının Yugoslav Elçiliği'nden ayrıldıklarını ve Romanya'ya "sığındıklarını" açıklıyor.

25 Kasım	Kádár Imre Nagy için hiçbir takibatta bulunulmayacağını ifade ediyor.
9 Aralık	Merkezî İşçi Kurulu Kádár tarafından kapatılıyor.
11 Aralık	İşçi Kurulu üyelerinin tutuklanması. Aydınlar İhtilalci Komitesi'nin kapatılması.
14-15 Aralık	Maaşlarda genel artış ve stakhanovist sistemin iptali.

1957

9 Ocak	Karşı-ihtilal hareketleriyle mücadele etmek üzere özel polis bölümü yaratılması.
20 Ocak	Gazeteciler Birliği'nin muhtariyetinin iptali.
22 Ocak	Komünist yazarlar Tibor Déry, Gyula Háý, Tibor Tardos ve diğerlerinin tutuklanması.
3 Şubat	Imre Nagy ve Losonczy ile aynı zamanda Rákosi ve Gerö'nün Macar Komünist Partisi'nden atılması.
29 Mart	Imre Nagy ile sürülen felsefeci Lukács'a Budapeşte'ye geri dönme izni veriliyor.
4 Nisan	Rus dilinin 6-14 yaş çocuklara zorunlu öğretilmesinin tekrar konulması.
27 Mayıs	Sovyet birliklerinin Macaristan'da konuşlanması için Macar-Sovyet anlaşması.
22-29 Haziran	Parti karşıtı grubun temizlenmesi (Molotov, Malenkov).
28 Eylül	Son İşçi Kurullarının kapatılması.

1958

27 Mart	Kruşçev Bulganin'i bertaraf ediyor.
27 Haziran	Imre Nagy, Pal Maleter, Jozsef Szilágyi'nin (Miklós Gimes, Géza Losonczy hapisteyken öldüklerinden) üst düzeyde ihanet suçuyla ölüme mahkûm ve idam edilmelerini ilan eden kararı gösteren bildiri.

BİBLİYOGRAFYA

Macar İhtilali hakkında yazılan sayısız eser içinde, şu başlıkları ayıralım:

Rapport du Comité spécial de l'O.N.U. pour la question de la Hongrie (Macar meselesi üzerine BM Özel Komitesi raporu). Raporu hazırlayan K.C.O. Shann (Avustralya), iki cilt. New York, 1957. Ayaklanmanın incelenmesi hususunda en önemli kaynaktır. Rapor, aralarında sosyal-demokrat yönetici Anna Kéthly, Nagy Hükümeti'nde Devlet Bakanı olan József Kövágó, Budapeşte Belediye Başkanı ve ayaklanma sırasında meydana getirilen Ulusal Muhafız Birliği Başkomutanı General Béla Király'nin bulunduğu 110 katılımcının tanıklıklarını esas almıştır.

Bu rapor, Prof. Henry L. Robert yönetiminde yürütülen bir anketin (*The Columbia University Research Project on Hungary*) sonuçları ile ve yirmi kadar üniversiteli anketörün katkılarıyla daha yararlı olacak şekilde tamamlanabilir.

La Révolte de la Hongrie, d'après les émissions de la Radio hongroise, octobre-novembre 1956, François Fejtö'nün Önsözü, Pierre Horay, 1956. Burada ayaklanmanın seyri saat saat takip edilebilir.

François Fejtö'nün Giriş yazısıyla Macaristan İhtilali'ne ayrılan *Les Temps Modernes*, Kasım-Aralık 1956 özel sayısı –Ocak 1957. Stalinsizleştirme hareketine katılan en etkin temsilciler olan Macar gazetecileri ve yazarlarının kaleminden çıkan metinlerin bir antolojisidir. Aynı sayıda, J. P. Sartre'ın (*Le Phantôme de Paris*) ve

Marcel Péju'nün (Du rapport Khrouchtchev à la tragédie hongroise) dikkat çeken incelemeleri de okunuyor.

La Gazette Littéraire, 2 Kasım 1956 (Ladislav Gara tarafından temsil edilen Macar yazarları organı *Irodalmi Ujsag*'ın Fransızcaya çevrilen yegâne sayısı).

Est-Ouest, 16-31 Ekim 1957 özel sayısı: *Ekim 1956. Le peuple hongrois contre le communisme*.

François Fejtö, *La Tragédie hongroise*, Pierre Horay, 1956. Jean-Paul Sartre'in Önsözüyle.

François Fejtö, *Budapest 1956. La Révolution hongroise*, Archives, Julliard, 1966.

Il Ponte, "Ungheria" başlıklı Nisan-Mayıs 1960 özel sayısı.

Nicolas Baudy, *Jeunesse d'Octobre. Témoins et combattants de la Révolution hongroise*, La Table Ronde, 1957. Olayları genç katılımcıların vicdanındaki yansımaları ile dikkate değer bir şekilde sunma teşebbüsü.

P. Fryer, *Hungarian Tragedy*. Londra 1956. Komünist eğilimli *Daily Worker* gazetesinin Macaristan'daki muhabiri.

Georges Mikes, *The Hungarian Revolution*, Deutsch, Londra 1957.

Ferenc A. Vali, *Rift and Revolt in Hungary*, Harvard University Press, New York, 1961.

Paul E. Zinner, *Revolution in Hungary*, Harvard Columbia University Press, New York, 1961.

P. Gosztony e.a., *Histoire du soulèvement hongrois de 1956*, Edition Horváth, 1966.

François Fejtö, *Histoire des Démocraties Populaires. Après Staline*, Seuil, 1969.

Bill Lomax, *Hungary 1956*, Allison, Londra 1977.

Miklós Molnár, *A Short History of the Hungarian Communist Party*, Westview Press, Colorado, 1978.

B.K. Kiraly and Paul Jones, Boulder ed: *The Hungarian Revolution of 1956 in Retrospect*, Columbia University Press, 1978.

Sandor Kopacsi, 1956 yılındaki Budapeşte polis müdürü, *Au nom de la classe ouvrière*, Robert Laffont, 1979.

Vas Zoltán, Vizsontagságos életem, Magvető, Budapeşte, 1980. (Macar Komünist Partisi'nin başlıca yöneticilerinden birinin öğretici anıları.)

İhtilalin ekonomik geri planında yararlanılabilir:

Péter Kende, *Logique de l'Economie Centralisée. Un exemple: la Hongrie*, Sedes, Paris 1964.

İşçi Konseyleri ve Proudhon tarzı ilham projeleri üzerine:

Gabor Kocsis'in makalesine göz atınız: "Sur les Conseils ouvriers", *Socialisme ou Barbarie*'nin Ocak-Şubat 1958 sayısında.

Ayakanmanın resmî versiyonu (Kádárist) 1957 yılında Budapeşte'de yayımlanan *La contre-révolution et les événements d'octobre en Hongrie* adlı Beyaz Kitap'ın dört cildinde bulunur.

1958 yılında, *Le complot contre-révolutionnaire d'Imre Nagy et de ses complices* isimli beşinci cilt, Macar Halk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Bilgilendirme Bürosu tarafından yayımlandı.

Imre Nagy üzerine:

Imre Nagy, Imre Nagy'nin François Fejtö tarafından tarif edilen portresinin öncülük ettiği *Un communisme qui n'oublie pas l'homme*, Plon, Paris 1957. (1955 yılında Nagy tarafından kaleme alınıp 1956 başında tamamlanarak Macar Merkez Komitesi'nin dikkatine sunulan siyasî anılardan geniş alıntılar yapan.)

Miklas Molnár ve László Nagy, *Imre Nagy. Réformateur ou révolutionnaire?* Librairie E. Droz, Cenevre 1959. (Molnár Budapeşte'deki *Gazette Littéraire*'in başyazarı ve Nagy'nin aile dostuydu).

Tibor Méray, *Imre Nagy, l'homme trahi*. Julliard, Paris 1960. Nagy'nin ve ondan hareketle ayaklanmanın, mükemmel bir muhabir tarafından kaleme alınmış gerçekçi romanı.

***La Vérité sur l'Affaire Nagy*. Albert Camus'nün Önsözü, François Fejtö'nün Sonsözüyle, Plon, Paris 1958.** Hayranlık uyandıracak kadar iyi belgelenmiş bir karşı-dava.

Kadar'ın Macaristan'ı üzerine:

François Fejtö, "Hungarian Communism", *Communism in Europe* adlı ortak çalışma içinde, Cilt I, ed. William E. Griffith, Cambridge, 1964.

Uluslararası geri-plan üzerine:

Veljko Micunovic, *Journées de Moscou, 1956-1958*. Kremlin'de Tito'nun bir elçisi, Robert Laffont, 1979

Christian Pineau, 1956, *Suez*, R. Laffont, 1976.

Charles E. Bohlen, *Witness to History, 1929-1969*, Norton, N. Y. 1973.

Enver Hoxha, *Les Khrouchtchéviens, Souvenirs*, Tirana 1981.

Sonsözde:

François Fejtö, *L'affaire Imre Nagy*'ye Sonsöz. Albert Camus'nün Önsözü, Plon, 1958.

François Fejtö, *La Tragédie hongroise*. Jean-Paul Sartre'in Önsözü, 1. Baskı, Horay, 1956. Tamamlanmış yeni baskı Horay 1996.

François Fejtö, "Un communisme qui n'oublie pas l'homme" a giriş, *in Portrait d'Imre Nagy*, ed. Tribune Libre, Plon, 1957.

Gyurko Laszlo, 1956, *a bankancsos foradalom*, Budapeşte, 1956.

Rainer M. J., *Nagy Imre*, 1. Baskı, os Intézet, Budapeşte, 1956. Yeni basımı 1996.

Jelcin, *Doszje ed. Szazad vég.*, Budapeşte, 1993.

Békés Csaba, *Az 1956 os foradalom a világ politikában*, 1. Baskı, éd. Institut 1956. Yeni basımı Budapeşte, 1996.

DİZİN

A

A.V. H. (Allamvédelmi Hatóság/Dev-
let Savunma Otoritesi) 39
A.V.O. (Allamvédelmi osztály) 39
Adam Wazyk 37
Adamiecka 26
Alapi 52
Albert Camus 20, 156, 218
Aleksandrov 16
András Hegedüs 34, 44, 210
André Spire 22
Andropov 124, 125, 132, 138, 198,
200, 202, 212
Anna Kéthly 52, 127, 215
Annie Kriegel 21
Antal Apró 34
Antal Gyenes 95
Anthony Eden 174
Argument 24
Arthur Horner 156
Atlantik Paktı 14, 112, 209
Attila József 55
Attila Szigethy 90, 101, 166

B

Béla Király 82, 106, 127, 215

Béla Kovács 49, 95, 96, 114, 128,
165, 208
Béria 51, 209
Bielecki 26
Bierut 17, 19
Birleşmiş Milletler 8, 90, 103
BM 31, 103, 104, 105, 110, 117, 122,
125, 126, 132, 143, 199, 202, 212
BM Özel Komitesi 215
Brejnev 20, 103, 170, 177
Brejnev Doktrini 20, 103, 177
Bukharin 51, 64
Bulganin 12, 121, 214

C

Castoriadis 24, 196
Charles 9
Charles Bohlen 12, 119
Charles Coutts 86
Christian Pineau 13, 14, 218
Churchill 12
CIA 8
Claude Lefort 24
Claude Morgan 22
Claude Roy 21, 22
Cyrankiewicz 120

D

D.I.Sz. 30

Dej 120

Denis Richet 24

Dimitrov 50

Dominique Desanti 24

Dubček 170, 177

Dudás 116, 117, 166

E

Edgar Morin 24

Edouard Kardelj 24, 163

Eisenhower 8, 103

Emmanuel d'Astier 156

Emmanuel Leroy-Ladurie 24

Enver Hoca 15, 73

Ernest Gerö 34, 39, 43, 47, 74, 194,
211

Ernö Gerö 9, 50, 211

Etienne Fajon 25

F

Ferenc Deák 170

Ferenc Donáth 47

Ferenc Erdei 38, 95, 96, 132

Ferenc Münnich 95, 136

François Bondy 156

G

Gábor Péter 69, 210

Gábor Tancos 35, 70

Gazette Littéraire 58, 67, 68, 216,
217

Gerçek İçin Yazarlar Birliği 156

Gerö 19, 29, 34, 36, 39, 40, 43, 44, 45,
50, 51, 65, 66, 69, 74, 77, 78, 79,
83, 85, 110, 139, 142, 195, 197,
211, 214

Géza Losonczy 72, 128, 132, 167, 214

Gomulka 17, 19, 26, 28, 29, 30, 85,
110, 119, 120, 139, 159, 175, 176,
201

Gottwald 50

Grebennik 149

Güvenlik Kurulu 104, 132

György Heltai 114

György Konrád 86, 171

György Lukács 11, 122, 198

György Marosán 53

Gyula Flay 176

Gyula Háy 62, 67, 166, 214

Gyula Illyés 75, 76, 185

Gyula Kállai 47, 75

Gyula Obersovszky 167

H

Héline Parmelin 23

Hungaricus 54

Hür Avrupa Radyosu (Free Europe)
101, 198**I**

I. Kemény 167, 168

Ignazio Silone 20, 156

İhtilalci Komiteler 92, 93, 94, 96, 99,
105, 106, 109, 115, 120, 121, 123,
140, 212

Imre Mezö 106, 139

Imre Nagy 7, 17, 19, 20, 28, 29, 31,
32, 33, 38, 43, 44, 45, 47, 49, 52,
56, 59, 62, 63, 64, 65, 69, 72, 74,
77, 78, 80, 84, 85, 86, 88, 90, 93,
94, 99, 100, 101, 102, 110, 117,
120, 121, 122, 126, 131, 133, 134,
135, 139, 149, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 156, 157, 158, 159, 162,
167, 168, 176, 188, 189, 190, 191,

194, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 210, 211, 212,
213, 214, 217, 218

Imre Sinkovics 35

İnsan Hakları Evrensel Beyanna-
mesi 31

István Bata 82, 95

István Bibó 76, 166

István Dobi 96

Istvan Kovacs 132

Istvan Riesz 53

İşçi Kurulları 24, 92, 93, 94, 96, 99,
100, 105, 115, 120, 121, 122, 130,
139, 140, 147, 149, 151, 163, 176,
199, 212, 214

J

J.F. Rolland 22

Jacques Madaule 156

Jacques Monod 24

Jacques Prévert 22

János Erös 48

János Kádár 34, 47, 53, 74, 83, 136,
194, 198, 200, 201

Jdanov 54

Jean Cassou 21

Jean Duvignaud 24

Jean-Paul Sartre 8, 180, 182, 216, 218

Jean-Pierre Vernant 24

Jean-Toussaint Dessanti 24

Jeannine Bouissounouse 22

John Foster Dulles 12, 13, 102

Joseph Bern 31

József Darvas 57, 95

József Révai 54

József Szilágyi 157

Jukov 12, 13, 108, 119, 199

Julia Rajk 71, 76, 77

K

K.O.R. 178

Kádár 17, 34, 35, 39, 50, 53, 74, 75,
78, 81, 83, 84, 85, 86, 94, 95, 107,
109, 110, 113, 114, 121, 122, 128,
129, 134, 136, 137, 138, 139, 140,
141, 142, 143, 149, 150, 151, 152,
153, 154, 158, 159, 161, 162, 163,
164, 165, 166, 167, 168, 169, 170,
171, 181, 194, 200, 201, 202, 203,
210, 211, 212, 213, 214

Kaganoviç 17, 78, 119

Kamenev 51

Kassák 68

KGB 8, 124

Kilián Kışlası 45, 82, 99, 143, 212

Kominform 49, 52, 208

Kominterm 50

Komünist Gençlik Enternasyonalı
51

Kopácsı 128

Korondi 52

Kostas Axelos 24

Köylü Enternasyonalı 47

Kruşçev 17, 161

Kuzminov 16

Küçük Mülk Sahipleri Partisi 47, 48,
49, 96, 114, 116, 128, 198, 202,
207, 208

Kültürün Özgürlüğü İçin Kongre
155

L

L.P.S. Menon 164

Lajos Fehér 167, 169

Lajos Kossuth 55

László Benjamin 67

László Mátyás 163

László Nagy 217
 László Németh 68, 75, 129
 László Piros 95
 László Rajk 36, 47, 51, 52
 Lazar Branko 52
 Lenin 63, 174, 193
 Leo Valiani 156
 Liu Shao Chi 120
 Louis de Villefosse 21

M

Macar Kolej ve Üniversite Öğrenci-
 leri Birlikleri Federasyonu 30
 Madách 68
 Madariaga 20
 Magyar Nemzet 72
 Malenkov 65, 78, 119, 120, 122, 214
 Maléter 107
 Malinin 134
 Malinovski 82
 Manès Sperber 156
 Manouilski 50
 Mao Zedong 13, 16, 17, 26, 78, 112,
 154, 193
 Marcel Péju 22, 216
 Marosán 34, 165
 Martin-Chauffier 156
 Marty 22
 Marx 8, 143, 177
 Masaryk 177
 Mátyás Rákosi 29, 32, 47, 50, 52, 63,
 209
 Maurice Thorez 21, 25
 Michel Leiris 22
 Michel Winock 21
 Michnik 175
 Miçunoviç 14, 79, 120
 Mihály Farkas 32, 47, 50, 51, 82, 88

Miklós Gimes 157, 214
 Miklós Molnár 11, 94, 216
 Miklos Szücs 132
 Mikoyan 15, 16, 73, 74, 78, 83, 84,
 85, 98, 108, 110, 112, 113, 114,
 119, 124, 161, 197, 200, 212
 Milli Köylü Partisi 47, 127
 Milovan Djilas 11, 61, 196
 Mindszenty 21, 49, 102, 116, 117,
 118, 128, 129, 135, 166, 208, 210,
 212, 213
 Molotov 16, 78, 119, 194, 211, 214

N

N. Chiaramonte 156
 Nagy 8, 10, 17, 26, 34, 38, 40, 44, 47,
 48, 56, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68,
 72, 73, 74, 76, 78, 80, 81, 83, 84,
 85, 86, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 97,
 98, 99, 100, 101, 105, 106, 107,
 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116,
 117, 119, 122, 123, 124, 125, 126,
 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135,
 136, 137, 138, 139, 141, 142, 149,
 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157,
 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166,
 167, 175, 176, 177, 188, 189, 190,
 191, 194, 196, 197, 208, 212, 215,
 217, 218
 NATO 14, 137, 184
 Nehru 121, 164, 192
 Németh 76, 129
 Népszabadság 39, 128, 163
 Nicolas Baudy 216
 Nikita Kruşçev 8
 Nitchine 16
 Novotny 120

O

Ochab 17, 19, 29

P

P. Cadogan 25

P. Kende 21, 167, 168

Pál Ignotus 75, 76

Pál Justus 52

Pál Maléter 81, 99, 106, 114

Pálffy-Oesterreicher 52

Pálinkás-Palaviccini 166

Palmiro Togliatti 25

Pankratova 16

Pen Kulüp 167

Pétain 142

Péter Erdős 40

Peter Fryer 24, 90, 92

Péter Mód 110

Péter Veres 37

Petöfi Derneği 29, 33, 34, 35, 36, 37,
40, 43, 45, 58, 70, 72, 73, 77, 82,
109, 138, 178, 181, 211

Petöfi Partisi 165

Picasso 23

Pierre Bost 22

Pierre Emmanuel 22

Pierre Gascar 22

Pierre Hervé 22

Pierre Kende 169

Pietro Nenni 25, 156

Pignon 23

Popov 16

R

Rákóczy 55

Rákosi 15, 19, 32, 47, 48, 49, 50, 52,
53, 54, 59, 62, 64, 65, 66, 68, 69,
70, 72, 73, 74, 77, 78, 92, 95, 99,
110, 127, 137, 139, 140, 142, 159,
167, 190, 191, 193, 194, 197, 207,
210, 211, 214

Raymond Aron 20, 121, 156, 185

Remenyik 68

Révai 48

Rezsö Nyers 169

Roger Garaudy 23

Roger Vailland 22

Roland Schwartz 22

Roosevelt 12

S

Sándor Bali 149

Sándor Erdei 68

Sándor Petöfi 55

Sándor Rác 149

Sándor Zöldi 53

Serov 133

Seweryn Bialer 16

Simecka 173

Simone de Beauvoir 22, 23

Slansky Davası 22

Sobolev 104

Soldatçı 135, 152

Sosyal Demokrat Parti 47, 48, 113,
177, 198, 208

Sosyalist Enternasyonal Bürosu 156

Sovyet Partisi'nin XX. Kongresi 7, 53

Sovyetler 9, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 39,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 56, 63, 77,
80, 93, 95, 104, 108, 111, 114, 124,
130, 131, 133, 135, 137, 138, 139,
141, 142, 148, 150, 151, 162, 164,
168, 170, 176, 183, 185, 187, 210,
211

Stalin 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20,
22, 24, 28, 29, 32, 33, 38, 46, 50,
51, 53, 54, 55, 56, 59, 62, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 72, 74, 77, 78, 85,
88, 121, 139, 142, 147, 153, 154,
156, 161, 173, 174, 175, 176, 184,
185, 186, 187, 188, 189, 190, 192,
193, 194, 196, 197, 201, 209, 215

Suez 14, 218

Suslov 15, 73, 74, 83, 84, 85, 98, 108,
110, 112, 113, 114, 124, 212

Szabad Nép 34, 42, 54, 68, 71, 81,
108, 111, 128

T

Tamás Aczél 67, 70

Tersánszky 68

Tibor Déry 67, 68, 71, 166, 211, 214

Tibor Méray 153, 218

Tibor Tardos 166, 214

Tikhonov 83

Tildy 96, 114, 118, 119, 134, 138

Tito 13, 14, 24, 26, 34, 51, 52, 66, 69,
71, 78, 79, 95, 112, 120, 121, 122,
142, 149, 152, 153, 154, 159, 162,
163, 192, 193, 194, 196, 200, 201,
208, 211, 218

Tristan Tzara 156

Tročki 51

U

Ulbricht 50

Ulusal Köylü Partisi 76

V

Valéria Benke 40

Varşova Paktı 32, 78, 90, 98, 103,
104, 111, 112, 113, 114, 120, 122,
124, 125, 132, 137, 155, 177, 183,
195, 199, 203, 210

Vercors 22, 23

Vidiç 152

W

Wyszynski 129

Y

Yalta 12, 104, 173, 176, 207, 211

Yazarlar Birliği 29, 31, 33, 35, 37, 45,
58, 66, 67, 68, 75, 76, 136, 156,
164, 178, 181, 210

Yazarlar Birliği Kongresi 75

Yves Farges 156

Z

Zinoviev 51

Zoltán Szántó 122, 128

Zoltan Tildy 95, 109, 202

Zoltán Vas 48, 49, 50

Zoltán Zelk 31

1956

Tek Başlarındaydılar Ama Savaştlar

1956 yılında, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye radyolarında da insanları heyecanla, endişeyle, hayretle haber yayınlarına kilitleyen ve onların takdirlerini, alkışlarını toplayan ama nihayetinde hüznle çöküşlerine neden olan bir olayın neredeyse canlı yayını yapıldı: Macarlar önce Budapeşte’de, akabinde de bütün ülkede Rus boyunduruğuna, emperyalizmine, Stalinizme ve onların yardakçısı hükümetlerine,

siyasetçilerine isyan ettiler. Hareket masum öğrenci istekleriyle başlamıştı ama yapılan baskılar bütün bir ulusun zincirlerinden boşanmasına neden oldu, bütün ülkeye yayıldı ve bütün Macar ulusu “totaliter rejimlere karşı ilk isyan”ı başlattı. Dünyaya yalvardılar ama ümit ettikleri yardımı hiçbir ülkeden göremediler. Tek başlarına mücadele ettiler. Bir ara başardıklarını sandılar

ama olmadı, kimse onların bu haysiyetli isyanına el uzatmadı. Ortada yazılı ve yazılı olmayan ittifaklar, anlaşmalar vardı. Menfaatler dünyasının acımak bilmez çarkları arasında ve Sovyet tanklarının paletleri altında binlerce insanını, en verimli çağlarındaki gençlerini kurban verdi. Bu ihtilâl dünya tarihinin en şanlı ayaklanmalarından biridir. Sayfaları çevirirken kahramanlarla hainler, vatanseverlerle işbirlikçiler titiz bir kronoloji içinde gözünüzün önünden geçeceklerdir. O günleri yaşayanlar, radyolarının başında nefes bile almadan dinleyenler bilmediklerini öğrenecekler, sonraki nesiller de topyekûn ayaklanmanın ve ulusal birliğin anlamını, siyaseten kirlenmenin ne olduğunu daha iyi anlayacaklardır. Aslında benzer oyunlar günümüzde de oynanmıyor mu?

